

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek er en del af foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:

<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data:

www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavs-retten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Når det drejer sig om værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig, privat brug.

Hardsyssels Årbog

1998

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Hardsyssels Årbog

1998

ANDEN RÆKKE – BIND 32

UDGIVET AF

Historisk Samsfund for Ringkøbing Amt

A. RASMUSSENS BOGTRYKKERI
RINGKØBING

OMSLAGSBILLEDE:

Det høje »Hvide Sande« klitparti syd for Mamrelund. Storslået landskab tæt ved byens hjerte. Disse klitter er byens navnebevis. Lige så længe, som klitter har været navngivet på gamle kort, har de båret navnet »Hvide Sande«. I en senere tid har de måttet vige for et mere nøgternt syn. Navnebeviset er nu udstykket og bebygget.

(Alf Møller Hansen)

INDHOLD

<i>John Helt Green</i> : De to epitafier i Ringkøbing kirke	5
<i>Erling Møller</i> : En navneklud fra 1783	15
<i>Anders V. Langer</i> : Sluppen »Uforsagt«s forlis 17. november 1812 – om kystmilitser og om norsk skudehandel	23
<i>Esben Graugaard</i> : Jens Wad – frontkæmper i den vestjyske plantningssag	45
<i>Chr. C. Svensgaard</i> : Erindringer fra Tim.....	53
<i>Holger Villadsen</i> : »Et udsat Sted i Danmarks fjærne Vest«, III. Det ny Hvide Sande 1926-1939.....	63
<i>Thomas Johansen</i> : Fra min skoletid i Herning 1938-1943	123
<i>Christian Moss Jensen</i> : Vi borer efter brunkul	137
<i>N. P. Pedersen</i> : Håndboldoplevelser.....	143
<i>Frode Agergaard</i> : En spændende tid med store gymnastikoplevelser.....	145
Meddelelser fra Historisk Samfund for Ringkøbing Amt.....	149
Regnskab.....	
Register.....	

ISBN 87-87358-19-0
ISSN 0046 6840

Hardsyssels Årbog 1998
Redaktør: Per Hauge Mortensen
Redaktionskomité: Holger Villadsen og Asta Thomsen Jensen

Gengivelse af årbogens artikler må kun ske med forfatterens tilladelse og med angivelse af,
at artiklen tidligere har været offentliggjort i Hardsyssels Årbog

De reproducerede kort publiceres med Geodætisk Instituts tilladelse nr. A 403/85

De to epitafier i Ringkøbing kirke

af John Helt Green

Ringkøbing kirke er i 1995-1996 blevet smukt restaureret, og en brochure er blevet udgivet herom. Heri omtales bl.a. de to epitafier, mindetavlerne over sognepræsterne Jens Iversen Bork (1602-1625) og Hans Hansen Kjær (latiniseret Paludan) (1626-1652). Vedrørende epitafiet over Jens Iversen Bork skal det meget kort oplyses, at han er søn af sognepræst i Bork Iver Nielsen og gift med Anna Nielsdatter, som døde 10. juni 1614 28 år gammel i barselseng efter sit 10. barns fødsel. Det man især skal hæfte sig ved, er portrættet af Jens Iversen Bork. Det andet epitafium med påmalet årstal 1652 er opbygget i bruskarok med et ottesidet maleri med ægtefællerne og deres børn knælende på et rødt klæde, medens der foran dem står to små afdøde drengebørn i hvide gevandter.

Nationalmuseets undersøgelser tyder på, at maleriet er udført af Jakob van Meulengracht fra Ribe, og selve opbygningen af epitafiet skyldes formentlig en dygtig mester fra Viborg.

Der er i den i indledningen nævnte brochure anført, at epitafiet viser Hans Hansen Kjær med hustru og 12 børn, skønt indskriften nederst på epitafiet oplyser, at præsten havde 11 børn. Det sidste er rigtigt. Tallet 12 fremkommer ved, at man tæller den mand med, som sekundært er

indført mellem Hans Hansen Kjær og hustruen Karen Jensdatter. Hvem er så denne mand? Jo, han må være Jens Iversen Bork. Sammenligner man hans portræt med det på Borks epitafium, kan man straks se, at det er den samme mand med samme fysiognomi, hårfarve (rødblond), frisure og skæg. Dette betyder så efter datidens opbygning af epitafier, hvor man placerede tidligere ægtefæller mellem det par, der skulle mindes, at Karen Jensdatter først var gift med Jens Iversen Bork, hvorefter hun som enke giftede sig med Hans Hansen Kjær, der så med hende fik embedet som sognepræst ved Ringkøbing kirke.

Lejligheden benyttes til også at fastslå Karen Jensdatters identitet. Wibergs Præstehistorie siger, at hun er datter af Jens Iversen Bork. Det er hun så ikke. Giessing har derimod ret, når han oplyser, at hun er datter af borgmester i Ringkøbing Jens Olufsen. De altafgørende beviser fremgår af en herredagsdom 18/7 1650 ved behandling af boet efter borgmester Jens Olufsen og ved en arvesag i Ringkøbing rådstueprotokol i september 1677, hvor de retmæssige arvinger til boet efter Karens bror Thomas Jensen Ringkøbing, der var storkøbmand i Harlem i Holland, blev registreret.

En anden uoverensstemmelse vedrørende teksten under Hans Hansen Kjærs

Jens Iversen Bork's epitaphum.

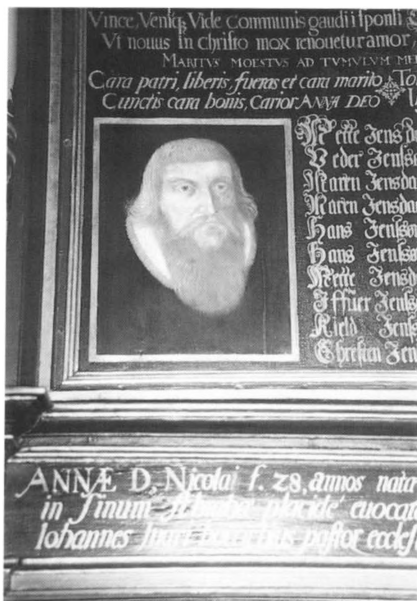
epitafium bør omtales. Selve teksten lyder således:

“Vivo ego. Vos etiam vibetis. 1652.

Her hviler udi Herren hæderlig og høj-lærd mand, magister Hans Hansen Kier, forstum sogneprest her udi menigheden og Rindum udi 26 aar og provst udi Hind herred i 23 aar, som saligen hensov den 28. Aug. 1652 udi hans alders 52. aar, med sin kiære hustru, hæderlig og gudfrygtig kvinde Karen Jensdatter, som udi Herren saligen døde den 12. Sep. 1677 udi hendes alder 63. aar, efter at de kærligt levede tilsammen udi 26 aar, imidlertid med 11 børn, 5 sønner og 6 døtre af Gud velsig-nede. Gud dem samtlig med alle troende på dommens dag en glædelig opstandelse forlene”.

Der har åbenbart ved restaurering af teksten gennem tiderne indsneget sig en fejl m.h.t. Karen Jensdatters dødsår. Det skal jf. en præsteindberetning skrevet af sognepresten i Ringkøbing Hans Jacob Buck dateret 18/4 1765 være 1672 i stedet for 1677. De gamle 2- og 7-taller kunne nemt forveksles. Wiberg har også dødsåret til at være 1672. Karen Jensdatter er så født omk. 1609 og kan således have haft en mere passende alder ved giftermålet med Jens Iversen Bork. Denne blev ordineret 15/12 1602 og gift 24/6 1603 med Anna Nielsdatter, der døde 10/6 1614 28 år gammel. Hvornår Karen Jensdatter blev gift med Jens Iversen Bork vides ikke. Ved hans død har Karen Jensdatter kun været 16-17 år. Men det var jo meget normalt den gang, at piger blev gift som 14-15 årige.

Hans Hansen Kjær's forældre er magister og rektor i Kolding Hans Sørensen Kjær (Paludan) (1555-1634) og Anne Iversdatter. Hans farfar er den kendte ri-

Udsnit af Jens Iversen Borks epitafium.

gens skriver ved kongens retterting, salmedigter og forfatter, tolder og borgmester i Kolding Søren Mortensen Kjær (Paludan) (1510-1583). Hans oldefar er Morten Skrædder (omk. 1475 - omk. 1538), en rig ribeborger.

Hans Hansen Kjær blev student fra Roskilde og studerede i 1617 ved universitetet i Basel og fortsatte ved universitetet i København i 1620. Han ansattes i 1621 kun 21 år gammel som rektor ved Kolding latinske skole. Året efter den 27/5 tog han baccalauregraden, og i et kongebrev dateret 12/9 1622 tillades det *“Hans Kier, skolemester i Kolding, at fortsætte sine studier i udlandet 2-3 år mod at stille en dygtig person, så ungdommen ikke bliver forsømt på grund af hans fraværelse”*. Han studerede så i Wittenberg 1623-24 og fik herhjemme tildelt magistergraden den 9/5

Hans Hansen Kjær's epitafium. (Henrik Wichmann foto, Nationalmuseet).

1625. Han fratrådte rektorembedet i Kolding og fik 2/1 1626 kaldet som sognepræst i Ringkøbing og Rindum, hvor han den 18/1 1626 blev ordineret af biskop Ivar Hemmet. I 1629 udnævntes han til provst i Hind herred. Han karakteriseredes som en smuk, høj og anselig mand. Han og pastor Søren Bornemann i Lønborg blev skæmtvis kaldt de jyske bisper for deres myndige og mandige væsen, deres lærdom og veltalenhed.

Anskaffelsen af kirkens orgel var Hans Hansen Kjærs værk. Han fik forlods 50 slettedaler til anskaffelsen af sin svigerfar borgmesteren i Ringkøbing Jens Olufsen. På orgelfacaden er hans navnetræk udskåret: M.H.H.K 1633 (for Magister Hans Hansen Kjær). Orglets bygmester kendes ikke, men stilen og typen tyder på, at det er importeret fra den nordlige del af Tyskland. Muligvis er det et ældre ombygget instrument, idet selve orgelhuset må være bygget omkring 1600. (Detailbeskrivelse i Danmarks Kirker, Ringkøbing amt).

Fra Hans Hansen Kjær og Karen Jensdatter nedstammer bl.a. den norske litteraturhistoriker Francis Bull, kunsthistorikeren Julius Lange, forfatteren Sven Lange, forfatteren Jacob Paludan, litteraturhistorikeren Julius Paludan, historikeren Caspar Paludan-Müller, digteren Frederik Paludan-Müller og den tidligere chef for grænsegendarmeriet oberst Svend Bartholin Paludan-Müller.

Kun 5 af ægteparrets børn på epitafiet kendes, og da deres fødselsdage heller ikke kendes, anføres de i den rækkefølge, som arvesagen efter deres morbror nævner dem i. Alle 5 antages dog at være født i Ringkøbing:

a. Søren Paludan, i 1677 major i hollandsk tjeneste, død som oberstløjtnant i Hol-

land i 1699, var kommandant i "Flynderen" og erhvervede sig friherreskabet Dalem i hertugdømmet Geldern.

b. Margrethe Hansdatter Paludan, f. 1628, d. 6/5 1687 59 år gammel, g. 1. gang m. Søren Christensen Gjødstrup, f. 1612 i Gjødstrup præstegård, d. 1650 i Sevel, 2. gang g. 13/10 1650 m. Knud Jørgensen Colding, d. 1670, og 3. gang m. Hans Gregersen Hvid, d. 1689, alle sognepræster i Sevel.

c. Elisabeth (Lisbeth) Hansdatter Paludan, g. 1. gang m. sognepræst i Lunde og Outrup Niels Lauritzen Rindom, der også havde været rektor ved latinskolen i Ringkøbing. Han havde tidligere været g.m. Birgitte Christensdatter Høst, datter af forgængeren i embedet Christen Høst. Niels Lauritzen Rindom og Elisabeth Paludan står som stamforældre til den store slægt Paludan, som er beskrevet i L. F. la Cours bog "*Slægten Paludan*". Lisbeth g. 2. gang med efterfølgeren i embedet sognepræst Christen Simonsen Warde. En gammel beretning fortæller, at da hendes datter, Birgitte Nielsdatter Lunde ikke ville ægte ham, fordi han havde rødt hår og skæg, tog Elisabeth ham selv, idet hun sagde til datteren: "*Efterdi du ikke vil kalde ham din mand, skal du kalde ham din fader*".

d. Maren Hansdatter Paludan, f. omk. 1630, levede endnu i marts 1700, g. 1. gang m. faderens efterfølger i embedet, sognepræst i Ringkøbing og provst i Hind herred Bertel Henriksen Thaulow, f. 1627 i Taulov, d. 1664 i Ringkøbing. Dette par kan ses på to store malede portrætter af dem på Thaulow-museet på Bygdø ved Oslo. Fra dette par nedstammer bl.a. den store patricier-

Udsnit af Hans Hansen Kjærs epitafium.

slægt Thaulow i Norge og den adelige slægt i Hildesheim Thaulow zu Rosenthal. En datter Dorothea Bertelsdatter Thaulow blev gift med rektoren og præsten i Ringkøbing og Rindum Christen Andersen Agerholm. En søn Jens Bertelsen Thaulow blev tolder og borgmester i Varde. Fra dette par nedstammer den berømte kunstmaler Frits Thaulow og digteren Henrik Werge-

land, begge nordmænd, samt digteren Poul Martin Møller. Maren Paludan blev g. 2. gang med efterfølgeren i embedet provst i Hind herred og sognepræst i Ringkøbing Søren Anchersen Colding, dbt. 6/5 1638 i Kolding, d. 3/2 1690 i Ringkøbing, søn af provst i Brusk herred og sognepræst i Kolding Ancher Sørensen (1608-1682) og Maren Nielsdatter Bøgvad (1618-1639). Bertel Hen-

Hans Hansen Kjær, Jens Iversen Bork og Karen Jensdatter. Udsnit af Hans Hansen Kjærs epitafium.

riksen Thaulow og Søren Anchersen Colding har i øvrigt fælles stamfader i Niels Bøgvad fra Kolding (1470-1550).
e. Vibeke Hansdatter Paludan, f. 1638, d. 1704, g.m. sognepræst i Bork Augustinus Augustinsen Miller, f. 1626, d. 1698 i Bork.

Som det fremgår er Karen Jensdatter altså datter af borgmester, tolder og storkøbmand Jens Olufsen i Ringkøbing og hendes hustru Vibeke Madsdatter. De blev gift 5/8 1604 i Ringkøbing. Om den stengrige Jens Olufsen, der var borgmester under de to krige Kejserkrigen 1625-1627 og Torstenssonkrigen 1643-1645, kan man læse i Carl Lindberg Nielsens Ringkøbing købstads Historie, Hardsyssels årbøger, Kancelliets brevbøger, Ringkøbing bys kærnerregnskaber og retsprotokoller m.fl. Vibeke Madsdatter har forsøgsvis

været anført som datter af provst Mads Bertelsen i Ringkøbing (1584-1602), men hun er nok snarere en mulig datter af byfoged i Ringkøbing Mads Christensen, som er nævnt 1603 og 1604. Denne nye mulighed skyldes, at ved nøje granskning af politiassessor og forfatter Erik Westerbys bog Hotel Ringkøbing fremgår det, hvem der er far til borgmester Jens Olufsen. Takket være sin store lokalhistoriske interesse har Westeby kulegravet Ringkøbing bys arkivalier. Fra hans bog citeres: "---Oluf Thomesen, der nævnes som byfoged i 1587 og 1591 og som rådmand i 1602. Også han havde skibsladninger i toldlisterne 1595-97, og han var en af de højest ansatte på skattelisterne, hvor han dog i 1605 var afløst af "Jens Olluffsen, Olluff Thomsens arffuing " ".

I mange år har slægtsforskere ledt efter Jens Olufsens hjemlige arne. Nu er den

endelig kendt, nemlig Ringkøbing, og faderen er byfoged Oluf Thomsen, der også var købmand. Det fører os tilbage til byfoged Mads Christensen og dennes mulige datter Vibeke Madsdatter. Det ville jo være standsmæssigt passende, hvis disse byfogeders børn blev gift med hinanden.

Jens Olufsen døde 29/11 1646 i Ribe hos sin svigersøn rådmann Laurids Baggesen. Hans afsjælede legeme transporteredes på en ligkarre til Ringkøbing, hvor biskop Erik Monrad foretog begravelsen og holdt ligprædiken.

Fra Jens Olufsen og Vibeke Madsdatter nedstammer forfatteren Agnes Henningsen og dennes søn arkitekten og forfatteren Poul Henningsen.

Jens Olufsens og Vibeke Madsdatters børn, alle født i Ringkøbing, rækkefølgen sikkert ikke korrekt:

- a. Anne Jensdatter, f. 1607, d. 9/3 1675 i Ulfborg, g. 1621 m. provst Kjeld Nielsen, sognepræst i Ulfborg, f. 1594, d. 14/2 1646 i Ulfborg, søn af sognepræst i Ulfborg Niels Pedersen. De fik 12 børn, 1 søn og 11 døtre.
- b. Karen Jensdatter, f. omk. 1609, d. 12/9 1672, g. m. provst i Hind herred og sognepræst i Ringkøbing Hans Hansen Kjær (latiniseret Paludan). Omtalt ovenfor.
- c. Maren Jensdatter, levede endnu i 1691, g.m. rådmann Jens Nielsen i Varde, søn af borgmester Niels Thomsen i Varde og Maren Rasmusdatter.
- d. Mette Jensdatter, f. 1615, d. 4/9 1659 under pesten i Ribe (under samme pest døde to af hendes sønner), g. 1633 m. købmand og rådmann i Ribe Laurids Baggesen af den gamle Baggesen-slægt, f. 1606, d. i København, hvor han deltog i herredagen på magistratens vegne, begr. 24/8 1655 i Ribe domkirke. Dødsboet blev opgjort til 10.057 slettedaler. Inden for 20 år fødte Mette Jensdatter ham 16 børn. De boede på gården lige over for Ribe domkirke på torvet, der hvor "*Hotel Dagmar*" i dag ligger.
- e. Mads Jensen, købmand, f. ? levede i 1664, men var død inden 1677, formentlig er det ham, der er byskriver i 1627. Senere købmand og studehandler. Han ejede en gård i Ribe og en i Ringkøbing. 17/6 1653 gav Mads Jensen sin søster, hr. Kjelds enke Anne Jensdatter, skøde på sin gård i Ringkøbing. Ved broderen Jens Jensens død i 1664 boede Mads Jensen fattig og ruineret på et kammer hos ham i Ringkøbing og skyldte ham mange penge. Mads Jensen gjorde sammen med svogeren Laurids Baggesen store forretninger under svenskekrigen 1643-45. De blev anklaget for også at have handlet med fjenden, men de slap dog i retten for videre tiltale. Mads Jensen fik dog af en dansk oberst konfiskeret alt, hvad han ejede. Formentlig er han den Mads Jensen Ringkøbing, der "sig selv udi Roskilde med en kniv haver ombragt". Han må så uden ceremonier begraves om aftenen i kristen jord. (Kancelliets registratur 6/5 1672. Til borgmester og råd i Roskilde).
- f. Oluf Jensen, rådmann i Ringkøbing, d. 1648 i Ringkøbing, g. 1633 i Ribe m. Maren Baggesdatter, d. 7/2 1692 i Ringkøbing, datter af rådmann Bagge Pedersen i Ribe og bror til Laurids Baggesen, g. 2. gang m. slotsskriver på Bøvling slot og rådmann i Ringkøbing Poul Jensen og g. 3. gang m. rådmann Jesper Urbanen Skouboe, tidligere foged på Timgård. Oluf Jensen ejede den gård på torvet, som i dag er Hotel Ringkøbing.

Hotel Ringkøbing, som det ser ud i dag. Oprindeligt var huset helt i bindingsværk, men det er nu kun bevaret i overetagen.

Dette hotels historie er beskrevet i forfatteren politiassessor Erik Westerbys bog *“Hotel Ringkøbing”* med undertitlen *“Om et købstadhus og om by og folk i det 17. århundrede”*. Heri omtales borgmester Jens Olufsens slægt.

- g. Jens Jensen, rådmænd og borgmester i Ringkøbing, begr. 2/11 1664 i Ringkøbing, g. 3/9 1650 m. Ingeborg Pedersdatter Baggesen, dbt. 2/9 1630 i Ribe, begr. 16/5 1689, datter af rådmænd og kgl. tolder i Ribe Peder Baggesen, en bror til Laurids Baggesen. Hun blev g. 2. gang i 1666 m. Christian Hansen Lehardt, livlæge hos den senere Christian V. Aktivterne i Jens Jensens bo var 17.456 rigsdaler. Denne ansås for at være den rigeste mand i Ringkøbing i det 17. århundrede.
- h. Thomas Jensen Ringkøbing, også Thomas af Harlem, købmand, d. 5/8 1677 i Harlem i Holland, ugift og uden livsar-

vinger. Da borgmester Jacob Kohl i Arensburg under svenskekrigen i 1644-45 skulle forstrække Christian IV med 12.000 rigsdaler, måtte han ud over egne midler låne penge hos andre. Han kom ad omveje til at skyldte Thomas Jensen 5175 rigsdaler specie i henhold til et gælds-brev dateret Stockholm 30/10 1654. Jacob Kohl døde, og Thomas Jensen stævnedes Jacob Kohls enke og børn ved landstingsstævning og krævede indvisning i Sejlstrupgaard og gods for sin fordring. Den 13/1 1665 var *“høytåbare och velfornemme Thomas Jensen, handelsmand udi Amsterdam”* til stede i rådstueretten i Ringkøbing, da den nye borgmester Jens Bredal for første gang deltog. Thomas er rimeligvis den Thomas Jensen i Holland, hvis strenghed mod sin skyldner Jochum Beck til Gladsaxe omtales af Ludvig Holberg i *“Danmarks Riges Historie III”*. Da

Thomas døde uden at efterlade sig hverken kone eller børn, mødte hans slægtninge op i rådstueretten i Ringkøbing i september 1677 for at blive registreret som hans retmæssige arvinger. Værdien af Thomas Jensens bo kendes ikke, men det har jo nok været et anseligt beløb.

For en efterkommer af Hans Hansen Kjær og Karen Jensdatter – og dem er der mange af – er det interessant og spændende at kunne betragte sine tip⁷-oldeforældre fra første halvdel af 1600-tallet på epitafiet i den smukt restaurerede kirke, hvor også en af lysekronerne er skænket af tip⁸-oldefar borgmester Jens Olufsen .

KILDER

- Dejn, Ole : Rig og fattig i Ribe.
 Eliassen, P.: Kolding fra middelalder til nutid.
 Giessing, C.: Nye samling af danske, norske og islandske jubel-lærere.
 Historisk Samfund i Ringkøbing : Hardsyssels årbøger.
 La Cour, C. F. : Slægten Paludan.
 Landsarkivet i Viborg: Herredagsdombog nr. 49, 18/7 1650.
 Landsarkivet i Viborg: Præsteindberetning af 18/4 1765 fra sognepræst i Ringkøbing Hans Jacob Buck.
 Landsarkivet i Viborg: Ringkøbings rådstueprotokol.
 Landsarkivet i Viborg: Viborg landstings dombog C, 1649.
 Langholz, Carl: Anetavler for berømte danskere.
 Nationalmuseet ved Ebbe Nyborg: Danmarks Kirker, Ringkøbing amt.
 Nielsen, Carl Lindberg: Ringkjøbing købstads historie.
 Rigsarkivet: Kancelliets brevbøger.
 Samlinger til jydsk historie og topografi.
 Thaulow, Thorkild: Slægterne Thaulow.
 Vogt, Susanne, cand. phil.: Borgmester Søren Kjær (Koldingbogen 1987).
 Westerby, Erik: Hotel Ringkøbing.
 Wiberg, S. V. : En almindelig dansk præstehistorie.
 Østvedt, Einar: Frits Thaulow. Mannen og verket.

John Helt Green
 Født 1928 i Skovshoved
 Pens. major i flyvevåbnet
 Lindevangsvej 34
 2950 Vedbæk

En navneklud fra 1783 i Lemvig Museum

af Erling Møller

For nogle år siden læste jeg i Lemvig Folkeblads referat af generalforsamlingen i Museumsforeningen, at museet havde modtaget en navneklud fra Vejling i Dybesogn. Navnekluden var broderet i 1783.

Senere læste jeg i museets årbog om en brudekjole fra Vejling. Den var syet i 1790-erne. Efterhånden blev jeg mere interesseret. (FRAM 1988, billede s. 135).

Kjolen måtte jo ligesom navnekluden have tilhørt det ældste barn af Peder Pedersen Vejling og Karen Offersdatter, Marren Vejling, der 1798 blev gift med Christen Paakjær i Ramme Præstegård.¹

Efter hendes død 1812 kunne kjolen være bragt til Vejling igen. Den nye kone i Præstegården var en datter fra Møgelgård, og hendes yngste søster blev et par år efter gift med en søn fra Vejling.

Gården købte han senere af sin gamle mor, der efter hendes andet ægteskab havde været enke i mange år. I sit første ægteskab havde hun været gift med Peder Pedersen Vejling, tredje generation af slægten, der kom til Vejling 1704.

I 1996 fik jeg endelig taget mig sammen til et besøg på museet for at se navnekluden.

Det blev en stor overraskelse. Først fordi den var så forskellig fra andre navneklude fra 1800-tallet, jeg havde set, men også på

grund af de utroligt mange forkortelser af navne, der var broderet på den.

Den nederste del var med bibelske symboler og to felter med flotte mønstre.

Det var jo navne fra Vejling fra sidste del af 1700-årene, jeg ventede at se, men ingen af forkortelserne passede. Derimod kom jeg til at tænke på Mads Aggers familie på Vadskjærgård fra 1807 og frem til 1955, hvor den sidste Agger på gården døde.

Min far, Jens Christian Agger Møller, var i familie med anden generation på Vadskjærgård, hvorfor jeg kendte lidt til slægtsnavne bagud for Jens Christian Agger. Hans svigermor var forøvrigt fra Store Kastbjerg i Dybe.

Det fremgik klart, hvorfra mange af navnekludens for bogstaver stammede, da jeg slog op i Hardsyssels Årbog for 1938, s. 67, hvor forældrene til Mads Aggers kone nævnes: Niels Sørensen Øllgaard og Kristiane Nielsdatter Nyland i Varde.

Desuden står der s. 72, at en datter af Mads Agger blev kone i Vejling, og at hun blev mor til Mads Agger i Kjølhede i Bøvling.

Det næste blev nu at låne bøger, hvor man kunne finde noget om Varde og slægterne Øllgaard og Nyland. Derefter, at få set i kirkebøger og folketællingen fra 1787.

(Foto: Tommy Wølk, Lemvig Fotografiske Atelier.)

Det var Mads Aggers kone, Karen Nielsdatter Øllgaard, født 1770 i Varde, der 13 år gammel broderede navnekluden.

På den tid var navneklude øvelser i håndarbejde for piger, der skulle lære at brodere bogstaver, prøve forskellige former for sting og mønstre og lære lidt om figurer fra religionen med tekster fra bibelen.

Børnenes forlæg var i sin opbygning meget bestemt af tradition. Initialerne var givet på forhånd af de personer, afdøde og levende, der skulle mindes eller æres med deres signatur. Men udseendet var meget præget af tidens stilart eller mode. Dog ofte noget forskudt i tid.

Denne navneklud fra 1783 er præget af typisk rokoko. Let i udformningen uden mange tunge figurer. Mindekrans, hvis halvdele nok balancerer mod hinanden, men ikke er symmetriske, ligesom vedhængende pynt og sløjferne, hvis ender heller ikke slutter over for hinanden.

Over den største krans med forældrenes initialer er der ikke som almindeligt førhen to flyvende engle til at bære den. Symmetrien er brudt med kun én engel svævende over med greb i kransens bånd.

Karen Nielsdatter Øllgaard var kun 9 år, da hun 1779 mistede sin mor, Christiane Nielsdatter Nyland, som var født ca. 1740 i Horsens. 1769 blev hun gift med enke-mand Niels Sørensen Øllgaard, købmand i Varde.

Karen, der blev døbt d. 24. juni 1770, fik navn efter faderens første kone. De blev gift 1754. Det er hendes initialer, der står øverst i den store mindekrans:

K S Ø Karen Stephansen Øllgaard.

Næstefter er det barnets forældre:

N S Ø Niels Sørensen Øllgaard,
gift anden gang 1769 med
sin afdøde hustrus kusine

C A Ø Christiane Øllgaard.²

En bror til Karen Pedersdatter Stephan-
sen, som var hendes fulde navn, blev 1765
præst i Borris. Han var fadder, da Karen
Øllgaard blev døbt.

Hans monogram står under en lille kro-
ne lige til venstre for hans afdøde søsters:

S S Stephan Stephansen.

Tilsvarende er der lige til højre for den
store mindekrans to bogstaver under en
lille krone:

L Ø Laurids Øllgaard, der også
var fadder ved dåben 1770.

Symbolet over navnetrækkene for de to
faddere er fra et skriftsted, vers 10 i kapitel
2 af Johannes's åbenbaring: »Vær tro mod
mig til døden, og jeg skal give dig livets
krone.«

Lige til venstre for sløjfen til den store
mindekrans står i en firkantet ramme bog-
staverne for to halvsøskende til Karen; de
døde begge som små:

S Ø Søren Øllgaard, født 1755, og

P Ø Peder Øllgaard, født 1757.

Til højre ved sløjfen, en firkant med tak-
ker: Øverst:

S Ø Søren Øllgaard, født 1759,
død som lille.

Nederst:

A C Ø Anne Catrine Øllgaard, der døde
1772, 12 år gammel.

I den ottokantede indramning yderst til

venstre – på linie med de to andre nævnte
– er bogstaverne

S Ø for Søren Øllgaard, Karens hel-
bror, født 1771, der døde, da
Karen var knap 4 år gammel.

De næste bogstaver står for

N B Ø Nekoline Bertegite Øllgaard,
1773-1775; det blev også en kort
tid for Karen med en lillesøster.

Rammen yderst til højre:

E C Ø Ellen Cathrine Øllgaard, 1776,
død knap tre måneder gammel, og

C E Ø Cathrine Elizabeth Øllgaard,
1777, som døde næsten fire
måneder gammel.

Af Karens mange søskende var der dog én,
der levede endnu, da Karen som 11-årig
også mistede sin far. Det var den ældste
datter fra faderens første ægskab, Kirstine
Marie Nielsdatter Øllgaard, men hun var
allerede nogle år tidligere flyttet fra byen.
1774 var hun i en ung alder blevet gift
med

H L Hans Lund, byskriver i Varde.

I dette ægteskab, der kun varede fire år,
kom der ingen børn; manden døde i en
alder af 39 år.

Det er formodentlig hans monogram,
der er øverst i mindekransen til højre un-
der den store krone.

I 1778 blev hun gift igen med Søren Han-
sen Bork i Ringkøbing, hvor han senere
blev byfoged. Disse to fik en stor børne-
flok. En datter, Caroline Augusta Bork,
blev gift med distriktslæge Christian Lod-
berg Friis Kruse i Ringkøbing, tidligere
Lemvig (1783-1795).

Navnene til rammen under det store alfabet foroven til venstre og den magen til under det lille alfabet og taltegnene kender jeg ikke noget til, heller ikke bogstaverne under de to kroner ved siden af alfabeterne.

Da Navnekluden er meget skør, stærkt blegnet og med huller, er nogle af bogstaverne utydelige – andre helt ulæselige. Det gælder særlig den religiøse tekst til de to figurer ved siden af det årstal, der fortæller os, hvornår navnekluden blev broderet: 1783.

Figurerne: En due til venstre og en slange til højre.

I buen under årstallet er vist: Guds lam med sejrspanen, stående på bogen med de syv ubrudte segl.

Til højre for figuren: En mand (soldat) stikker en lanse i lammet (Jesus).¹

Neden under motivet er der to verslinier:

*»Livet lod sig selv Aflive
For de døde Ud at give.«*

Mellem buen og verset er udfyldt med et symbol for Jesus, menneskenes frelser, bestående af tre sammenføjede bogstaver:

I broderet gennem midten af et H's tværbjælke, og disse to over et S. (Jesus Hominum Salvator).

Den store bue over motivet:

Buen består af et skriftsted, som er næsten ulæseligt:

De to første ord har hvert tre bogstaver, det følgende har to, dernæst »(?)odds«, efterfulgt af tre gange tre bogstaver, og til sidst står: »Verdens Sønder.«

Johannes evangeliet, kap. 1, v. 29 lyder:

*»Se det Guds Lam,
som bærer verdens synd.«*

Ved siden af buen, yderst til venstre, er det livstræet med en fugl i toppen. Et motiv, der også kendes både som udsmykning i kirker og i folkekunsten. Fuglen symboliserer den evige fred i paradiset.

Mønsterfeltet mellem træet og buen er et blomstermotiv, hvor fladen er helt udfyldt af blomsterne.

Yderst til højre er livstræet gentaget i spejlvending, og mønsterfeltet er lavet som et åbent fletmønster.

OM KAREN

OG EFTERKOMMERE

Da Karen Nielsdatter Øllgaard også mistede sin far, overgik forældremyndigheden til en fætter af ham, Hans Wulff Øllgaard, der var byens postmester og skriver.

Karen blev konfirmeret i Varde 1786 og kom derefter i huset hos »Hr. Stephan i Borris«. Her var hun ved folketællingen 1787, og ved sit bryllup 1794 boede hun også i Borris Sogn.

Hun blev gift med Mads Agger i Ager i Borris, og 1807 købte de Vadskjærgård i Tørring Sogn vest for Lemvig.

Deres datter Kristiane, opkaldt efter sin mormor, blev 1823 gift med Poul Vejling, der samme år havde mistet sin kone fra Møgelgård.

Kristiane, der allerede 1833 blev enke, arvede navnekluden efter sin mor. 20 år senere afstod hun Vejling til en datter og svigersønnen Jøs Knude.

Deres datter Christiane Agger Knude, gift med Poul Christian Bech, blev næste generation på gården. Et barnebarn, Christian Bech Poulsen, lod 1990 kun Vejling gå videre i slægten til sin ældste søn Arne;

navnekluden var blevet skænket til Lemvig Museum.

Den yngste søn, Erling Bech Poulsen, overtog allerede 1981 Kjølhede og blev derved 4. generation af Agger-familien på denne gård. Men via Vejling-familien er der en slægtslinie bagud til 1665. Se Slægten fra gården Kjølhede, Da. Slægtshistorie, ane nr. 18. Samt Hardsyssels Årbog 1941 (og 1947).

KARENS FAR

Efter en artikel af O. Nielsen i Danske Samlinger, 2. række, bd. 2, fra 1872, og tavle ved side 49, kan man følge denne Øllgaard-slægt bagud til en *Niels Sørensen Øllgaard* og Mette Knudsdatter. De boede i en gård ved Ølgod Kirke.

Manden, der var fæster under Lindbjerg, døde 1719. Der er nævnt sønnerne Knud, Søren og Rasmus, som alle tre blev købmænd i Varde.

Her var ikke mere for mig at hente, udover oplysning om et barnebarn, Karen Rasmusdatter Øllgaard, der blev gift med købmand Simon Andrup i Lemvig. Fra anden side vidste jeg, at hendes bror Niels havde været bestyrer på Nørre Vinkel i Heldum Sogn fra maj 1770 til 1774, hvor søsteren i Lemvig arvede gården efter sin mor. Manden, jeg havde søgt i bogen, Karen Nielsdatter Øllgaards far, havde jo samme navn som bonden ved Ølgod Kirke, så farfaderen måtte være *Søren Nielsen Øllgaard*, købmand i Varde.

Ham fortælles der om i Anton Torngårds bog om folk og slægter med navnet Øllgaard, udgivet 1987 af Varde lokalhistorisk Arkiv.

Han blev rådmand og senere viceborgmester, gift 1724 med en datter fra hovedgården Lindbjerg i Ølgod, Kirstine Marie

Brøndsorph. Hun døde som enke i året 1751.

Ud over sønnen Niels, født 1728, var der en datter, som 1749 blev gift med Just Dyssel, der senere blev foged og fuldmægtig på Voldbjerg i Hee Sogn.

KARENS MOR

Karens mor var af slægten Nyland, hvor stederne er Horsens, Ringkøbing og Emmerlev i Tønder Amt.

»*Niels Nielsøn i Nyland*« fik den 1. april 1655 døbt en søn, *Hans Nielsen (Nyland)*, som 1682 blev gift med Karen Andersdatter. De boede også i Emmerlev.

Deres søn, *Lauritz Hansen Nyland*, 1684-1725, blev handelsmand og senere også rådmand i Ringkøbing. Hans kone hed Karen Hansdatter Høgsbro. Af deres efterlevende fem børn flyttede tre sønner til Horsens. Den yngste blev farver, de to andre købmænd. Den ældste var 1754 med til at oprette en fabrik og blev senere rådmand i byen.

Den yngste af børnene, Johanne Nyland, har jeg ikke fundet noget om, siden hun 1726 sammen med sin søster fik kongelig bevilling til at arve på lige fod med de tre brødre, altså ikke nøjes med søsterlod, der ellers var det halve af broderlod.

I slægts-sammenhæng er det de to af børnene, der endnu ikke er omtalt, der er mest af interesse:

Karen Øllgaards morfar hed *Niels Lauridsen Nyland*, født 1714 i Ringkøbing, fik 1740, den 25. juli, borgerskab som købmand i Horsens. Han fik fire børn i alt.

Søsteren Ane Katrine Nyland, født 1715 i Ringkøbing, blev gift med Peder Stephansen, købmand i Varde og forpagter på Lundenæs, der endnu i 1600-tallet

var et slot, som havde sæde for Lundenæs Amt.

Af deres børn var det datteren Karen Pedersdatter Stephansen, der var gift med Karen Øllgaards far.

Moderen til den sidstnævnte generation af slægten Nyland var Karen Hansdatter Høgsbro, som døde 1722 i Ringkøbing.

Denne slægt stammer fra en gård i Høgsbro i Hvidding Sogn ved Ribe. Her boede allerede 1632 en Hans Andersen, der døde 1653. Hans kone hed Bodil Thomasdatter.

En søn, Thomas Høgsbro, død 1659, blev gårdejer i Høgsbro. Hans søn, Hans Thomsen Høgsbro, død 1705, var købmand i Vejle og blev 1687 gift med Karen Hansdatter (1666-1705). I alt var der seks børn, der levede efter dem.

To af pigerne kom til Ringkøbing. Foruden Karen, gift med rådmann Nyland, var det Johanne Marie Hansdatter Høgsbro, gift med købmand Peder Lakier. En bror, Peder, døde 1752 i Horsens »i huset hos Nyland«. En anden bror, Jørgen, blev fra 1724 købmand i Varde.

Endnu en gren af slægten Høgsbro med købmandsskab og skibsrederi i Horsens er omtalt i bogen om byens historie af J. K. Jensen fra 1944, ligeledes i en nyere fra 1982 af Svend Aage Bay. Endelig kan nævnes en bog om slægten af Vilh. Milthers fra 1909.

Ane Katrine Nylands mand, Peder Stephansen på Lundenæs, er jo ikke blandt Karen Øllgaards forfædre. Men gennem opkald efter Karens fadder, pastor Stephan Pedersen Stephansen i Borris Præstegård, er navnet ført videre i Aggersløgten fra Vadskjærgård.

Farfaderen til provst Stephan Stephan-

sen, der blev gravsat under koret i FASTER Kirke, anneks til Borris, var rådmann Stephan Pedersen i Varde, død 1735, og dennes bedstefar, borgmester Stefan Nielsen, født i Sdr. Bork 1604, giver en navne-linie bagud.

Om denne slægt med forpagtere og provsteskrivere gennem flere generationer, se Varde Bys Historie fra 1942, s.-289, Traps Danmark (her brugt 3. udg. fra 1904) og Ringkøbing købstads historie s. 217.

NOTER

1. Et skab fra ca. 1760, som har tilhørt hans forældre i Mellem Pækjær i Hygum, Ove Nielsen Paakiær og Anne Magrete Pedersdatter, kom til Ramme Præstegård og senere her i sidste del af dette århundrede til Lemvig Museum. Det er omtalt og vist i Danske bondemøbler, 1973, s. 209. Se også FRAM 1990, side 11 og siderne 134-137. Brudekjolen er også vist og omtalt i FRAM 1990, s. 13. Artiklen svarer til bogen Ellen Damgaard: Lemvig Museum, 1991.
2. Angående bogstaverne C A fra fornævnet Christiane: Det var på denne tid almindeligt at trække mere end et bogstav ud fra et navn; se s. 145 i FRAM 1993, hvor der i en indgravning fra 1805 er brugt C L fra Charlotte. Ligeledes er der på et par sølvsporer fra Joachim Wellers værksted senere blevet indgraveret N L for Nicolai, se s. 128 i Holstebro Museum, Årsskrift 1979 (1980). Men her har Birgitte Lund Pedersen fra Nordenkjær i Lomborg fejlagtigt oplyst museet om bogstavernes betydning og forklaret, at han også hed Laurids. Forkert er også betegnelsen amtsskriver for hans far, Niels Chr. Lund, selvom han førte protokollen som skifteforvalter på Rydhave, og herremanden blev amtmand over Hald og Skivehus amt. I hendes bog, der kom i handelen året før udstillingen med Weller-sølv, står det tilsvarende. Kontrol af formodninger og antagelser ved hjælp af opslag i kirkebøger og protokoller var der ikke tid til. Det var meningen, at bogen skulle have været brugt som gave til familien julen 1974, og trykkeren kom da også med stor hast i gang med arbejdet

(se det sidste blad med Birgitte Lunds rettelser, der blev sat ind i forb. m. omtrykning af en del sider).

På en Weller-ske fra 1764 har sølvsmeden brugt en mere nutidig forkortelse for navnet Lægaard: Lg. (S. 11 i foran omtalte bog, som hedder Slægtsminder).

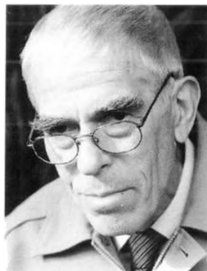
3. Almindeligvis er der ved dette motiv også til venstre for lammet en mand stående med en kalk (bæger) til at opsamle blodet fra lammet - »Det Guds Lam, som bærer verdens synd«.

Johannes' åbenbaring, kapitel 5, nævner en bog, forsejlet med syv segl.

En engel »udråbte med høj røst: Hvem er værdig til at åbne bogen eller se i den?«

Svaret fra oversigten foran kapitlet: Den »ingen kan åbne uden lammet, som tager bogen«.

I 5. vers er det Løven af Juda stamme, Davids rods kud, der »kan åbne bogen og dens syv segl«.

Erling Møller
Født 1924 på Krabbesmark
i Lomborg
Lærer
V. Fasanvej 24
8410 Rønde

Sluppen »Uforsagt«s forlis 17. november 1812

– om kystmilitsen og om norsk skudehandel

af *Anders V. Langer*

Søndag eftermiddag den 15. november 1812 står den norske slup »Uforsagt« af Christiansand ud fra Ny Hellesund, bestemt til nordstranden af Jylland med tømmer. Kursen er sat efter Holmen (Hanstholm), og der er mulighed for afsætning til begge sider: Løkken eller Vig-sø, Klitmøller eller Stenbjerg. Skipperen, Aamund Eeg, har adresse på en bosat mand hvert af stederne.

Ved landkending ser han, at han er kommet vest om Hanstholm. Vinden har blæst fra øst, og strømmen har været stærk. Han kaster anker og sætter flag efter en mulig lods for at kunne krydse op til Stenbjerg, og en fiskerbåd kommer til, men ingen vil krydse med ham om natten.

Hvor fiskerbåden kom fra, siges ikke. Det må i hvert fald have været så sydlig som fra Harboøre.

Kl. 3 om natten forsøger skipper Eeg selv at krydse nordpå, men han må igen kaste anker.

Henad middag tirsdag den 17. får han en fjendtlig sejler i sigte. Han går så tæt mod land, han tør, men da han ikke ser folk, der kunne hjælpe skibet i land, lader han igen ankeret falde.

Fjenden, en engelsk kutterbrig, kom-

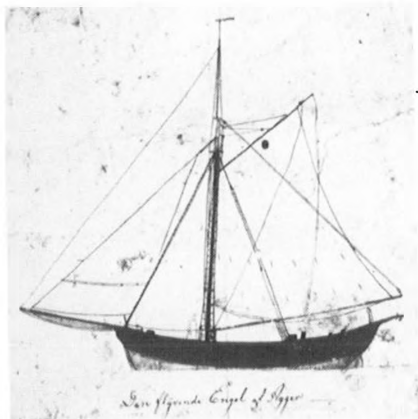
mer nærmere, og da den vender »for at give os sit fulde lag«, skriver Aamund Eeg i sin logbog, så stikker han ankertovet fra sig og styrer på land.

Straks sætter briggen en barkasse ud. Den nærmer sig sluppen, og der skydes fra briggen, så adskillige kugler går »højt op i landet«. Fra barkassen, der nu er på »bøsseskud nær skibet« fyres der uophørligt.

Nu er »kystværnet« kommet til hjælp og tvinger »ved en levende geværlid fra stranden« barkassen tilbage. En anden og større sættes ud, besat med flere folk end den første, men den når ikke sluppen, da strøm og vind er imod, og englænderne opgiver og forsvinder, så nordmændene kan satse på mulig bjærgning af skib og ladning.

Det er Aamund Eegs skibsjournal, der ved en ekstra-gæsteret 23/11 1812 hos strandfoged Peder Hendriksen i udtog »omstændelig forklarer, hvorledes alting er tilgæet«.

Peder Hendriksen boede i Knoppergård, den eneste beboelse på den tid mellem Langerhuse og Nørlander, og det var i hans – muligvis på det tidspunkt hans søns – strandlen, sluppen »Uforsagt« var sat på land.

En slup, »Den flyvende Engel«, indført fra Norge 1824 af købmand Terkel Nielsen, Agger. Akvarel af Rasmus Henrik Kruse, gengivet i »Skudefart og Limfjordshandel« (1974) af A. Hjorth Rasmussen.

Sønnen Hendrik Pedersen og husmand Thøger Andersen fra Langerhuse fortæller, at de om morgenen o. kl. 8 så sluppen, der på den tid krydsede for at komme nordpå. Den gik til ankers o. kl. 9 godt en fjerdingvej (knap 2 km) fra land. På samme tid så de den engelske brig nærme sig fra nordvest, og hvad den foretog sig, da den henimod middag var nået frem.

Da sluppen første gang lettede og lagde sig nærmere land, lod Hendrik Pedersen »en ridende ekspresse fra bavnstationen affærdige til underbefalingsmanden for kystmilitisen«, sognefoged Niels Bruun, Vester Bruunsgård, lidt nord for Harboøre kirke.

Han var fremme med sine folk »i rette tid«, nemlig da den udsatte barkasse var nordmanden »på flinteskud«, og ved »en vel vedligeholdet geværrild« afholdt de barkassen fra at nærme sig skibet, selv om de engelske kugler fløj dem om ørerne.

Den anden barkasse kom ikke skibet så

nær som den første, »hvad enten det så var af frygt for kystmilitisen, der nu i større mængde samlede sig, eller det var af nogen anden årsag«.

Op de to vidner mente, at den norske skipper fuldkommen havde gjort sin pligt, »så han endog selv bidrog til at forsvare skibet ved bestandig under affæren at fyre med et gevær, hvorved han udsatte sig selv for megen fare«.

Skipper Aamund Eeg er til forhør igen 5/12 1812, nu på rådhuset i Lemvig. Hans to matroser er rejst hjem. Anledningen er en skrivelse fra Nørre Jyllands General Commando, og overbefalingsmand, kaptajn og ridder v. Koed er til stede.

Følgende oplyses:

Den først udsatte barkasse var bemandet med o. 20 mand, den anden med o. 50 eller flere.

Den første var bevæbnet med geværer, den anden også med svingbasser (kanoner, der kan drejes til alle sider og tages om bord i mindre fartøjer).

Hele tiden blev der fra briggen fyret med kanoner, og kuglerne gik over hovedet på kystmilitisen længere ind i landet. To af disse kugler blev siden opsamlet; de vejede hver otte pund.

Op sært, at ingen blev ramt under dette drabelige skyderi ved den og andre lejligheder!

Formentlig mødte der o. 30 mand fra kystmilitisen i første omgang; flere kom til, så der blev over 60, og hvis ikke kystmilitisen var mødt, ville fjenden have bemægtiget sig skibet, siges det.

»Just som briggen gik bort, kom overbefalingsmand hr. kaptajn Koed i det samme til stede tilligemed befalingsmand Busch og en stor afdeling af kystmilitisen«. Der blev plantet en kanon på stranden og

et batteri opkastet i sandet neden for klitbankerne. »Imidlertid lod briggen sig ikke mere se, da det satte til med storm, og søen blev meget urolig« – og altså ikke alene af skræk for den danske kystmilitis.

Såvel overbefalingsmanden som befalingsmand Busch blev nogle dage ved stranden, indtil ladningen var bjærget og skibet aftaklet. Og der blev bestandig holdt vagt af en afdeling af kystmilitisen under ledelse af Niels Bruun, der får det bedste skudsmål af kaptajn Eeg for pligt-opfyldelse under hele affæren.

Først da den engelske brig var væk, havde Aamund Eeg og hans medhjælper kunne gå i gang med at bjærge skib og ladning. Det viste sig umuligt at få sluppen højere op på land, da søen tog til. Skibet »fik held ud over søen«, og det viste sig umuligt at »få det til at falde ind til land«.

Næste tanke var at losse ud af ladningen for at lette skibet og få det højere op på land. Men da storlugen blev åbnet, viste det sig, at lasten var forskubbet, og ingen brædder kunne tages ud, før nogen af dem først var hugget i stykker.

Søen blev stadig mere urolig, og storlugen måtte lukkes for ikke at få lasten fyldt med vand.

Da herredsfoged Skønau kom til stede henad aften på strandsdagen, blev befalingsmand Høegh, Rammegård, antaget som bjærger mod en tredjedel af det bjærgedes værdi som bjærgeløn. Nordmanden havde først søgt at akkordere med kystboerne om bjærgning mod dagleje. Det kunne ingen bekvemme sig til, og Skønau havde »som øvrighedsperson« forsikret ham, at »sådanne bjærgningskontraktens affatning var overensstemmende med almindelig skik og brug her på kysten«.

En besværlig bjærgning blev det. Sø og

vejr gjorde den vanskelig, et par dage helt umulig. Skibet var efterhånden sunket så dybt i sandet, at kun den øverste del af masten var synlig. Natten til 23/11 gik vinden i vest. Skibet blev lettere og ført nærmere land, så folk kunne komme om bord. Den dag blev resten af ladningen bjærget, bl. a. to kakkellovne og femten stænger fladjern. Ud over to halve tønder tjære har ladningen ellers bestået af træ.

Alt blev kørt op til Knoppergård og udlagt til auktion 2/12. Skibsskroget blev stående i strandkanten til auktionsdagen, meget ødelagt; kølen var revet løs.

Dagen efter auktionen blev regnskabet gjort op med de to matroser. De ville forsøge skibsmulighed fra Vigsø eller Klitmøller.

Men først 3/9 1813 blev det endelige regnskab gjort op, måske fordi kaptajn v. Koed havde gjort krav på halvdelen eller tredjedelen af skibs og ladnings værdi »for den beskyttelse, kystmilitisen havde ydet skibet mod det fjendtlige overfald«. Det havde ejeren, købmand N. Smidt, Christiansand, vægret sig imod, men havde omsider erklæret sig villig til at betale 33 rigsdaler, hvilket v. Koed havde taget imod »under forbehold af kystmilitisens videre ret«.

198 rigsdaler 3 mark 7 2/3 skilling – det var, hvad der blev tilbage til ejeren af »Uforsagt« efter den affære. Let afrundet ser regnskabet sådan ud:

Samlet indtægt efter auktionen 2/12 1812.	693 rd.
Heraf betalt til toldvæsenet.	5 mark
Heraf betalt til herredsfoged Skønau	126 rd.
Heraf betalt til kommissionær Busch	197 rd.

Forklaring over Fordelingen af 4de Vestre Jydske Kystallce-District								
Overbefalingsmand Hr. Capitain Skönu i Løvig								
Districts-Afdelinger-nes Benævnelser	Befalings-Mænd	Forstanderier-nes No.	Underbefalings-Mænd	Sognene, hvori Mandskabet be-findes	Hand-ska-bets Antal	Forstanderiernes Allarmplads	Districts-lingernes Allarmplads	
Harboøer Districts-Afdeling	Pastor Gleerup i Hyfvom	1	Hr. Niels Christensen, Vester-Bruunsgaard	Harboøer nordre Deel af 110 Mand	55	ved Peder Hvas-ses Gaard ved Paakjør ved lille Nygaard	} ved Paakjør	
		2	Hr. Jens Andersen Sandholm	Harboøer søndre Deel	55			
		3	Hr. Mads Ager	Hyfvom Sogn	52			
		4	Hr. Christen Lauritsen Møgbæk	Engberg Sogn 16 Vandborg Sogn 35	51			
	Fialtring Districts-Afdeling	Hr. Pastor Kamph i Houe	5	Hr. Jens Adam Christensen	Houe Sogn 42 Tørring Sogn 10	53	} ved Houe Kirke	} ved Dybbe Kirke
			6	Hr. David Sørensen Lundsgaard	Dybbe Sogn 40 Vandborg Sogn 10	50		
			7	Mads Christensen Juulsgaard	Ferring Sogn 25 Trans Sogn 27	51		
			8	Mads Christensen Musholm	Fialtring 45 Bøvling 9	54		
Bøvling Districts-Afdeling	Hr. Proprietair Høeg	9	Hr. Peder Christensen i Meld-Nelle	Ranne Sogn 42 Bøvling 11	53	} ved Ranne Kirke } ved Bøvling Kirke	} ved Bøvling Kirke	
		10	Johan Christensen Kjølhede	Bøvling Sogn	53			
		11	Jens Christian Madsen	Møeborg Sogn 42 Nees 11	53			
		12	Anders Pedersen Fausing	Gjording 16 Vemb 22 Nees 15	53			
	Hr. Birke-dommer Claudi	13	Hr. Refs i Kiørs-gaard	Flynder 41 Lomborg 11	52	} ved Flynder Kirke } ved Lomborg Kirke	} ved Lomborg Kirke	
		14	Hr. Svend Madsen Bredaa	Lomborg 43 Rom 7	50			
		15	Jens Stockholm paa Nørre Vinkel	Tørring Sogn 43 Heldum 10	53			
		16	Thomas Christensen Lemtorp	Nørre Lem 32 Rom 18	50			

No. 1 og 2 have faaet Tilladelse at exercere ved Harboøer Kirke, No. 6 ved Flansmose i Dybe. - Strandri-der Vang udnævnt til overcomplet Underbefalingsmand, som især efterseer Baunevagterne og naar fornøden gjøres forretter Adjutant-Tjeneste for Overbefalingsmanden. -

Pastor Gleerups skema i Hygum sogns embedsbog. Formodentlig har præsten glemt at skrive »Lomborg Districts-Afdeling« ud for nr. 13-15.

Heraf betalt til proprietær
Høegh (bjærgeløn 1/3) . . . . . 169 rd.

Toldvæsenets regning er beskeden og angår tilsyneladende kun tjæren og de to kakkelovne. Derimod forekommer Skønau vederlag ret »imponerende«. De 197 rd. til strandingskommissionær Busch indeholder adskillige udlæg, bl. a. de 33 rd. til kystmilitsten, og en bjærgeløn på en tredjedel har været en gammel og anerkendt pris.¹

Egnens lokalavis – om det begreb giver mening i 1812 – må have været Viborger Samler. Men nogen omtale af »Uforsagt«s forlis er ikke fundet.

KYSTMILITSEN

Englandskrigen 1807-1814 blev følelig, også på Ryssenstens nordre forstrand.

Forordningen af 26/2 1808 gjorde tjeneste i kystmilitsten obligatorisk. Denne tjenestepligt omfattede landbefolkningen i kystsognene to mil ind i landet. Mindste enhed dannede et forstanderi på ca. 50 mand under en »underbefalingsmand«. 4-8 forstanderier udgjorde en distriktsafdeling under en »befalingsmand«.²

Pastor F. L. Glerup i Hygum (1807-1812) var befalingsmand og har i sognets embedsbog³ indført »Forklaring over Fordelingen af 4de vestre jydsk Kystmilice-District«. Hans notater i embedsbogen må være fra 1809, og flere af de anførte personer er med tiden blevet afløst af andre.

I 1812 er Christen Busch befalingsmand og har vel så afløst Glerup på den post. Han optræder jævnlig som strandingskommissionær – også ved »Uforsagt«. Han var degn i Bøvling, men havde en anden til at forestå skoleholdet. Forord-

ningen af 1808 indsætter amtmanden som overbefalingsmand, hvis opgave det var at udnævne befalingsmændene »blandt fornuftige og agtede mænd, såsom godsejere, embedsmænd, forvaltere m. fl.«

Birkedommer Claudi havde ikke ønsket sig posten som befalingsmand for Lønborg distrikts-afdeling, skriver han i juni 1808 til amtmanden. Han føler sig ikke dueligt dertil. Men i mangel af bedre finder han det »udansk at nægte fædrelandet sin tjeneste«.

Det er ikke amtmanden, men herredsfoged Skønau i Lemvig, der anføres som overbefalingsmand på Glerups skema. Et par episoder kendes, hvor Skønau leder kystmilitsten i kamp med englændere ved kysten.

Men allerede ved orlogsskibet »Defence«s stranding i dec. 1811 er Skønau som overbefalingsmand afløst af kaptajn A. von Schuchardt, der igen ved »Uforsagt«s stranding i 1812 ses erstattet af »kaptajn og ridder« T. v. Koed, der en tid boede på Herpinggård i Trans.

Glerup anfører strandrider Thomas Wang som »overkomplet« underbefalingsmand. Formodentlig overtager han senere en af posterne som befalingsmand. Som sådan tituleres han jævnlig i andre sammenhænge.

Under overskriften »Signaler« indeholder Glerups embedsbog en »genpart af de under 4. jan. 1809 bekendtgjorte kendingssignaler for danske og norske skibe«.

Det hedder bl. a.: »Da det kan formodes, at der af og til vil ankomme norske skibe for at afhente korn til Norges proviantering, så må underbefalingsmændene i de forstanderier, hvor strandsignaler findes, tilholdes både selv at anvende og til lige at indprente vagtmandskabet den

yderste opmærksomhed på alle skibe, som nærmer sig kysterne, for at kunne kende vore egne skibe fra et fjendtligt«.

Gleerup har modtaget skrivelser fra Skønau under 18/4 1809 og anfører i marginen, hvad han vel har anset for hovedsagen:

1. Hvorledes der skal forholdes, om fjendtlige skibe truer med angreb.
2. Hvorledes, når vore egne skibe anlægger kysten.
3. Underbefalingsmandens pligt i begge tilfælde at give befalingsmanden underretning.

Disse regler har været kendt og anvendt ved »Uforsagt«s forlis i 1812.

Kendingssignalerne skulle omfattes af den »største forsigtighed og hemmeligholdelse«, hedder det, og i sin sidste indførsel i embedsbogen vedrørende kystmilitsen har præsten i marginen skrevet »Nye signaler«, ud for en redegørelse, der er underskrevet af Telleqvist, Randers, d. 5. maj 1809. Kaper-signalerne var røbet for fjenden, og kongen havde derfor bestemt nye signaler for kapere og armerede skibe.

Uden nærmere forklaring har Gleerup i en slags skema indført: Parole – Feltråb for tiden fra 21. april til 10. maj. Den dag har parolen lydt: Meldorff – og feltråbet: Nicodemus.

Har bavnevagterne mon skullet kende dette skema?

Både herredsfogden og birkefogden har jævnlig fået instrukser fra amtmanden om bavnestationerne og deres vedligeholdelse.

De har eksisteret også før forordningen af 28/2 1808.

Ifølge kronprinsens befaling af 10/11 1807 kan kystmilitsens tjeneste indtil videre ophøre; »dog skal alarmstængerne til

brug i påkommende tilfælde konserveres af sognefogderne på deres ansvar«. Kirkeløfter og våbenhuse kunne være bekvemme steder til det formål. Men allerede 25/11 1807 bestemtes det, at »samtlige alarmstænger eller bavnere, hvor disse er nedtagne, igen oprejses og forsynes med vagt«. Og hvert sted skal der være en vagthytte.

Vagthytterne skal være sat i fornøden stand, skriver amtmanden 11/7 1808 og fortsætter: »Jordhytter, formener jeg, vil kunne være fuldkommen hensigtsmæssige, hvortil fiskeboderne formentlig kunne give en bekendt og passende model« – som dem, der i dag ses rekonstrueret ved Nymindegab? Og så skal der være en hest i nærheden. Sognefogden skal besørge breve, som kræver hastig befordring.

Amtmandens skrivelse til Claudi 16/5 1808 fortæller, at der ikke er, har været eller skal være fast vagt ved bavnene, om de i det hele taget findes de nødvendige steder:

»Deres Velædelhed ville behageligen føje anstalt, at bavnene i linjen langs med havet i Deres jurisdiktion vorder oprejste, for så vidt det ikke allerede er sket, samt tillægge sognefogderne i strandsognene bestemt ordre til at påse, at bavnene, når noget mistænkeligt ved kysten viser sig, bliver behørigt bevogtede. – Vagten tilsiges i rigtig omgang mellem sognets beboere«.

To vagter, en hytte, en hest og to signalstænger har udgjort en bavnestation. Der har været elleve af slagsen i »4de Vestre Jydske Kystmilice-Distrikt« skriver Koed 26/7 1813 til amtmanden.⁵

Den ene stang var forsynet med en tjæretønde, den anden med et stort halmknippe, »vel fastbundet«. Desuden fandtes

Udsnit af J. H. Mansas kort »Nordjylland Pl. 5« (trykt 1844, Nationalmuseets 2. afd.) med Ryssestens nordre forstrand fra pælediget syd for Thyborøn i nord til Torsminde i syd. De fleste af de i artiklen anførte gårdnavne findes på kortet, også Harboøre-gårdene i 1814. Chr. Gays gård hedder her S. Vristen. Chr. Langer ejede Øster Rønlangergård, P. Hvass – siden Chr. S. Røn – Vester Rønlangergård. I Jakobsgårdene boede Chr. S. Jakobsgård og Chr. C. Mærsk. Hougård (med mølle) ses lidt nord for Harboøre kirke.

i 2½ alens højde stokke, der pegede hen til de bævne, hvorfra varsel skulle tages eller hvorhen gives.

I vagthytten skulle findes »et godt fyr-tøj og ssvolvstikker, 1 spand, 1 stige, 1 økse, noget reb, 3 á 4 knipper lyng eller halm og en spand, stedse fyldt med vand, samt en lægte med en tør halmvisk på enden for at sætte ild i«.

Finder den vagthavende anledning til at afgive signaler – der har været bestemte regler herfor – sker det om natten ved at antænde tjæretønden, om dagen halmvisken, »som befugtes med vand, at den kan give en tyk røg fra sig«.

Der må have været en bavnestation ikke langt fra, hvor »Uforsagt« strandede, og hvorfra »en ridende ekspresse« hentede underbefalingsmanden.

Formodentlig har bavnstationernes indretning og udstyr været forskellig efter tid og sted.

3/7 1813 udstedes »General Kommando-Befaling« om instrukser for bavnene. Et udkast tilsendes overbefalingsmændene, som derefter må tilføje, »hvad hvert steds lokale omstændigheder byder«. De nye instrukser skulle trykkes på amtets regning.

Koed indsender udkast til bavninstrukser med skrivelsen af 26/7 1813 og spørger, om han må lade dem trykke til hver af distriktets elleve bævne på amtets regning. Endvidere, om han må anskaffe det krævede inventar til hver bavnhytte. – Disse sager har vel så manglet ved Koeds bævne.

Efter to måneders forløb, 23/9, skriver han igen og rykker for svar. Han sender nu to udkast. Nr. 1 ønsker han trykt i 4 eksemplarer, nr. 2 i 7 eksemplarer. Nr. 2 er mere kortfattet end nr. 1, der således

ikke nøjes med to mands vagt, men foreslår tre.

Også et instruks-forslag fra Skønau foreligger, indsendt allerede 7/5 1813. Da oplyser Skønau, at han allerede forrige år havde forfattet en instruks for vagtmandskabet ved bavnene. Han lod den henligge i enhver vagthytte og pålagde sognefogderne jævnligt af forelæse den for vagtmandskabet.

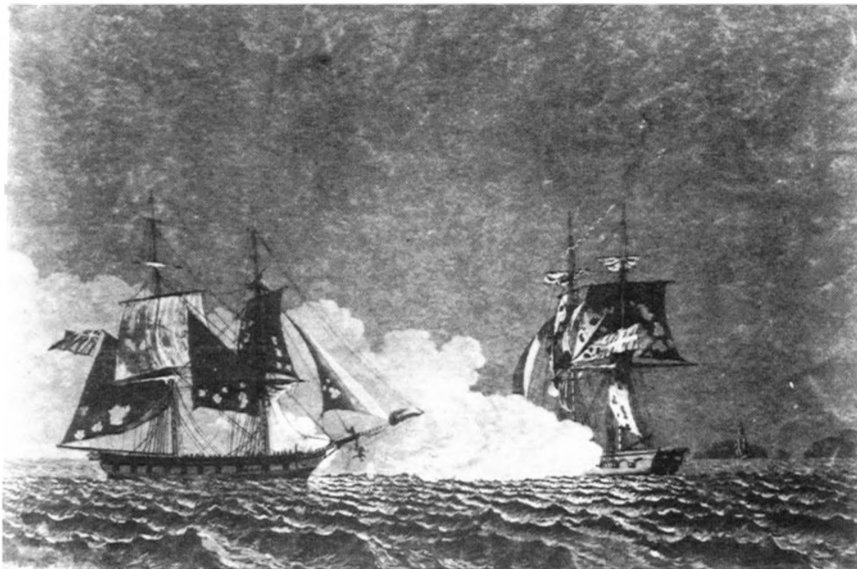
I år har han ligeledes sendt instruks til hver af de bavnstationer, der er inden for (øst for) kystmilitars-distrikt-linjen. De stationer, der bevogtes af kystmilitseren, har han ikke sendt nogen instruks i år. Det må være en sag for befalingsmændene her.

Bavnene har skullet vedligeholdes. Stængerne rådner, »især tæt over for jorden«, og herredsfoged Skønau har et par gange måttet lade nogle af dem sætte dybere ned i jorden, skriver han 16/10 1813 til amtmanden. Til foråret vil nok de fleste skulle fornyes. I Rom sogn blev signalstængerne forleden omkastet af stormen, og i Nees er tøndens adskillige gange faldet sammen og kan nu »formedelst ælde aldeles ikke mere afbenyttes«.

Året før gik det ud over stængerne på Dalhøj i Hygum. De var blæst om, og den ene brækket i tre stykker, skriver Claudi 29/10 1812 til Skønau, under hvem ny opsætning må sortere. Endvidere ønsker Claudi vagthytten ved Overbys bavn istandsat. Den er så utæt, »at ingen af vagten i det havende regnvejrr kan opholde sig deri i deres hviletimer«.

18/3 1813 skriver Claudi om reparation af bavnhytter i Fjaltring, Ferring og Harboøre. Tørv til den søndre bavnhytte på Harboøre skulle koste 8 rd.⁵

Orlogsbriggen »Lougen« i kamp med engelsk orlogsbrig ud for Christiansand 14. marts 1808. Efter Niels Truslews »Skibe i søen 1805« – ved Dortebe Falcon Møller m.fl. (1979).

»At der skydes på engelske skibe, hvor disse lader sig se, er en selvfølge«, lyder forholdsordren 18/8 1807 til bl. a. birkedommer Claudi,⁴ da krigstilstanden med England er opstået, og en avismeddelelse, dateret Lemvig 5/11 1807, fortæller, at »den virksomme og patriotiske byfoged kaptajn Skønau« har foræret egnens kystmilitis et stort kvantum krudt og 100 pund bly. Desuden har han ladet forfærdige et meget passende antal piker (spyd) til det hjemmæværende landeværn.

Fleire beretninger fortæller, at Skønau som overbefalingmand selv var med til at anvende sit skyts mod engelske skibe og deres bemanning.

Viborger Samler beretter 1/6 1809 om en engelsk fregat på omtrent 40 kanoner, der i stærk tåge var gået på grund for Bovbjerg en uges tid før lidt over 1000 skridt fra land.

Fregatten blev bemærket af kystmilitisvægten, da tågen lettede, og tillige så man en kutter lidt længere ude i færd med at indtage fregattens mandskab og skyts.

Da Skønau fik melding, rykkede han straks ud med kystmilitismandskabet og tre små kanoner, hvormed fregatten blev beskudt, men vist uden synderlig virkning. Englænderne havde travlt med at kaste kugler og andre svære ting over bord, og ved flodtid blev fregatten igen flot og sejlede ad sydvest sammen med kutteren »uden at foretage sig det mindste fjendtlige«. Og meddelelsen mener, at fregatten upåtvivelig ville være bleven tvungen til overgivelse, dersom der havde været sværere skyts ved hånden – og ikke kun de tre små kanoner.

14/9 1809 bringer Viborger Samler en beretning, dateret Lemvig 5/9: »I går hav-

1824), er den overvejende del norske skibe. De ankom her ganske vist ikke efter skipperens egen fri vilje og har vel som regel haft et andet bestemmelsessted – som »Uforsagt« – med kontakter i land de pågældende steder. Men nogen kom efter eget ønske, og de må have haft deres forbindelser eller vidst, hvor de kunne handle, vel ofte med egnens større gårdbrugere.

*

I november 1808 var det proprietær P. Høegh, Herpinggård og ejer af Ryssensten, der handlede med nordmænd. De var fra Arendal, og deres fartøj lå til ankers for Fjaltring. Tre strandfogder herfra besørgede ind- og udladning med en fiskerbåd. Indladningen bestod af egebrædder, tør fisk (»bergefisk«), poser med salt og en med sukker, som alt sammen blev kørt til Ryssensten. Returlasten omfattede rug, byg, smør og et levende svin, alt sammen leveret af Høegh.

Toldinspektør Fæster, Ringkøbing, har formodet, at der ikke var betalt told af visse af de norske varer, og han lod birke-dommer Claudi indstævne Høegh for en ekstra-gæsteret på Strandgården i Fjaltring sammen med adskillige vidner, hvis udsagn tegner et levende billede af en måske ellers meget almindelig begivenhed, der altså på den måde blev beskrevet og bevaret for eftertiden.⁹

Høegh selv mødte ikke op i retten. Eftersom han boede på Herpinggård i Vandfuld herred, anerkendte han herredsfoged Skønau for sin øvrighed og ikke birke-dommer Claudi. Han havde »på øjeblikket« meldt skibets ankomst til Skønau, der straks var mødt for at efterse dets papirer. Begge havde de anset det uforvarsomt at

opholde nordmændene og sætte dem i fare på en åben og meget farlig strand.

»Jeg viste derved den broderlig kærlighed, som jeg skyldte denne min medbroder, da jeg for de fortoldede varer, han havde med sig, leverede ham korn og smør, som jeg troede at skyldte ham, for sådant at hjembringe til Norges stridere, det, enhver ved, er det eneste, og ikke mod, som mangler dem.«

Formodentlig har begge parter gjort en god handel, og forhåbentlig er det ikke bare for at forsvare sin egen adfærd, at Høegh priser de norske »stridere«, sine »norske medbrødre«, som han ved »har stridet så tappert for konge og fædreland«.

Og Høeghs udtryk kunne vel dække det almindelige syn på nordmændene i disse krigens år – vist også, da sluppen »Uforsagt« strandede i 1812.

Derfor må det være følt som en sær og forkert situation, da forbudet mod handel og samkvem med nordmænd kom i 1814.

Det var i januar, aftalen om Norges afståelse til Sverige blev truffet. 22/2 1814 udgik reskript til prins Christian Frederik om at fratræde statholderskabet i Norge.

Norge har ikke uden videre villet lade sig afstå, men erklærede sig uafhængigt, og 22/4 1814 udgik i den anledning et kongeligt åbent brev, der udtrykte dyb bekymring over, at »vor nærmeste elskede frænde« har tilsidesat sin fætters, kong Frederik VIs befalinger og i stedet erklæret sig som regent af Norge. 11/5 1814 udsendtes kongelig plakat, hvorved handel og samkvem med Norge forbydes, og senere bestemmes det, at ankommende norske skibe »skulle anholdes og lægges under sekvester« (beslaglæggelse).

Hougård, matr. nr. 9, Harbøre sogns sydlige del, fotograferet 1956 fra sydøst. Niels Chr. Hous og hans kones initialer på stuehusets østgavl er formodentlig smedet af ham selv. Han har selv forfærdiget alt smedearbejdet ved sin vejr mølle, skriver J. C. hald i sin amtsbeskrivelse 1833, »da han egentligen har lært smedeprofessionen og er den dueligste smed i hele egnen. Hans gård har han ganske ombygget og sat et meget solidt og velindrettet våningshus af grundmur. Han er i det hele taget en mand af megen snildhed og klogskab og skaffer sig ikke liden fortjeneste ved adskillige slags arbejder, f.eks. ved at bore pumpetræer og indrette pumpeværker, slå broer m.v.«

Disse bestemmelser danner baggrund for flere besynderlige forhør af folk fra Harbøre i sommerens løb, forhør, der fortæller en hel del om de norske gæster, men vel endnu mere om deres værter.¹⁰

En af de nordmænd, der fik sit skib beslaglagt, var skipper og dannebrogsmænd Knud Ellingsen. Han havde logeret hos gårdmand Niels Christian Hou i Hougård, der tydeligt var engageret i Ellingsens handelsvirksomhed. Hans skib eller skibe kaldes fiskerbåde, og de må have været små, til at trække på land. Hans folk kaldes snart fiskere, snart matroser.

Da båden eller bådene bliver beslaglagt, får Ellingsen tilladelse til at sælge sine va-

rer, »når det sker på lovlig måde«, hvori- mod han selv »vedligeholder« sine folk, vistnok fire mand, der vistnok alle fire blev indkvarteret hos strandfoged Christian Langer.

Sidst i juni klager Ellingsen over, »at han ej længer kan udholde at betale for sine folk, især nu det varer så længe, endskønt han tilstår, at han engang har lovet det«, og sammen med sognefogden går Chr. Langer rundt til fire nabogårdmænd om hver at overtage en af nordmændene.

Og det gjorde de ikke uden videre.

De ville ingen indkvartering have »af dem, som Christian Langer havde haft i kvarter efter hans eget udsagn, så længe de

havde at betale med, og han så, når han fik deres punge tømt, ville være lige så nedrig at vise folkene til dem, da han lige så godt kunne have dem på amtets regning som de; især da han har trækket deres penge hidtil, syntes de, at han var næst til det herefter ...«.

Det skriver sognefoged Niels Bruun 28/6 1814 til birkedommer Claudi.

To dage senere fortæller sognefogden, at han har været adskillige steder og ville leje nordmændene ind for betaling, men alt forgyves. Nu beder han Claudi »gøre anstalt for de ulykkelige nordmænd, at de ikke skulle gå omkring at betle deres brød i Danmark«.

Tre af de genstridige gårdmænd, Christen Sørensen Jakobsgaard, Christen Christensen Mærsk og Peder Hvas, blev stævnet for politiretten i Lemvig 4/7 1814. Som betingelse for at modtage nordmændene forlangte de besked om, hvor længe indkvarteringen skulle vare. Det kunne de ikke få. Der kunne lande flere norske folk, der kunne blive tale om kvarter for militæret, og hver af de indstævnte måtte da modtage en af de norske søfolk sammen med en bøde på 2 rd.

Natten efter den 10. juli rejste de fire norske fiskere hemmeligt bort fra Harboøre med deres båd, »uagtet samme efter kongelig resolution var sat under sekvestering og folke indkvarteret på Harboøre«.

I den anledning afholdtes ekstraretsforhør 13/8 1814, og især Chr. Langers forklaring fylder. Han vidste, at formanden(?) for de norske fiskere hed Thor, de øvrige Rasmus, Oluf og Hans, alle fra Christiansand. Selv havde han Rasmus i kvarter. Efter aftale havde tre af nordmændene været sammen én á to dage skiftevis hos hver af logi-værterne. Rasmus har

ikke været med i den turnus, men få dage før rømningen var han taget ned til Niels Chr. Hou for at tømre.

Den norske båds takkelage havde Chr. Langer haft i opbevaring, men han havde udleveret sejlene, så fartøjet kunne tildækkes mod solens hede. En dag, det stormede, fik nordmændene ankeret og tovene til fortøjning af skibet. Roret havde Chr. Langer stadig, og han havde ikke troet, de kunne sejle bort uden det. Mast og årer var bragt ned til Niels Chr. Hou for at tjæres.

Foruden de fire var endnu to norske matroser med på flugten. De var ankommet fra Vlissingen i Holland og havde pas, der var udstedt i Husum og lød på, at de skulle rejse igennem Sverige til Norge¹¹. Nu havde de været omkring Klitmøller, og de havde besøgt Chr. Langers nogle dage før rømningen, en af dem igen dagen før.

Chr. S. Jakobsgaard kunne fortælle, at fiskerne uden hans tilladelse havde sat to fyldte poser ud i hans lade og fjernet dem igen.

Dagen før rømningen var nordmændene i logi hos Chr. Mærsk. Han var ikke selv hjemme den aften, men hans kone og svigerforældre kunne fortælle, at de tre norske fiskere og en af matroserne fra Vlissingen sammen spiste aftensmad i deres gård. En spørger, om de ikke vil i seng. Jo, lød svaret, men de ville først gå en times tid, da det var så godt vejr.

Ingen så dem siden.

Ellingsen selv var i de dage på rejse til Thisted, muligvis også Løkken og Blokhus, og ingen kan vel vide, om rømningen var sket bag hans ryg, eller den var aftalt med ham selv, som den forløb.

En uges tid efter rømte også Ellingsen.

En båd havde lagt til ud for Christen Gays gård i Vrist, og en af skibsfolkene var svømmet i land i en line. Hos Chr. Gay fortalte han, at han var en »indsat nordmand«(?) og havde sin kone i Sverige. Han og hans kammerater var fattige fiskere og »fordrevne«(?). Chr. Gay gav ham noget brød og smør, en pot brændevin samt en stegt høne »til hjælp til livets ophold«.

Imens kom skipper Ellingsen til stede, vist direkte fra sin rejse nordpå. Han lånte en hest for at ride til sit logi hos Niels Chr. Hou, der samme eftermiddag kom kørende med to stykker flæsk, to fjerdinge og en otting med smør, to sække korn, en krukke med brændevin samt en æske eller teje.

En fiskerbåd satte de to mænd og deres varer ud til båden, der må have ligget til ankers adskillige timer.

Og et grundigt og meget omfattende forhør går i gang i den anledning. Som flere gange før i de år er det Nørre Jyllands General Kommando, der har taget affære.

Adskillige vidner spørges, bl. a. hvilke varer den norske båd fik med, og hvem der havde leveret dem. Meget kunne tyde på, at Ellingsen havde forberedt flugten. Flæsket var købt hos købmand Aggersborg i Lemvig og havde siden hængt hos strandfoged Chr. Langer. Det må have været mere acceptabelt, om den fremmede båd var svensk og ikke norsk, og flere åbner den mulighed.

Vidnerne udtrykker sig påfaldende forsigtigt. De ved ikke ret meget, men har måske hørt andre sige det omspurgt. Man fornemmer, at sympatien er på nordmændenes side. Den, der åbent tør sige sin – og vel de flestes – mening, er Chr. Gay, der bliver spurgt, hvorfor han ikke angav flugten for øvrigheden. Han troede, »at

det første, de kunne komme af sted, var det bedste«, og kunne ikke »overtale sig til at gøre disse ulykkelige mennesker, som var i nød og udsultede, fortræd«.

Som den, der nok havde haft det tætteste samarbejde med Ellingsen, blev også Niels Chr. Hou grundigt forhørt. Han fortalte, at Ellingsen var i Ferring midt i forrige måned for at »tage mål til korn«. Før han rejste til Norge, gav han Niels Chr. Hou en seddel, at hans varer skulle blive liggende, til han kom tilbage: Noget forarbejdet kobbertøj, nogle stænger jern og en aflåst kuffert med klæder. Men Ellingsen havde også korn stående, »som ikke er betalt«, siger Niels Chr. Hou, og 2 á 3 fjerdinge smør. Endelig fortalte han, at formålet med Ellingsens rejse til Thisted og Løkken var en mulig skibslejlighed til Norge, hvorfra han snarest igen ville vende tilbage, vel med den båd, hvormed hans folk var rømt. Men Ellingsen havde før sagt usandhed for Niels Chr. Hou. Derfor »gjorde han ingen regning på, hvad han sagde«.

Niels Chr. Hou vil endelig ikke sige for meget, og retten forlanger også hans husfolk afhørt, hvorefter han her og der må supplere sin første forklaring, bl. a. at nordmændene også havde købt et par tønder rug af Søren Præstegaard.

En af de afhørte husfolk var den 16-årige Holger Frederiksen, der i sin tid var ankommet som »passager« med Ellingsen. Han har åbenbart også haft en funktion i handelsvirksomheden. Han var født i Aalborg, men hans far var nu kobberhandler i Christiansand. Han skulle have kørt vognen med varer til Chr. Gays den pågældende dag, men »da han ingen vej vidste«, måtte Niels Chr. Hou selv med. Det var Holger Frederiksen, der åbenbarede, at de

Stuehuset i Chr. Gays gård, Sønder Vrist, matr. nr. 56, Harboøre sogns sydlige del, fotograferet 1931 fra syd. Samme slægt har boet i det stuehus siden først i 1700-tallet og har bevaret ting, der kunne fortælle historie, bl.a. glas og flaske med Christen Jensen Gays initialer. Tingene skulle ifølge traditionen stamme fra Norge, i så fald vel en foræring fra en norsk skudehandler.

havde hentet flæsk hos Chr. Langer – og smør i »Plæthuset«(?).

Også folk fra Ferring blev afhørt, og strandfoged Chr. Pedersen Vesterferring kunne fortælle om en norsk båd, der i de dage havde lagt til ved Ferring.

En dreng fandt et stykke »brændetræ« på stranden, hvortil var bundet en seddel, skrevet med blyant, »at hvo, som fandt den, ville forbarme sig over dem, da de var 2 fattige norske fiskere, som intet havde at leve af«.

Da strandfogden fik sedlen, gik han til havet, men vejret var tåget, og han kunne ikke se noget skib. Næste morgen roede han ud sammen med tre fiskere og fandt en norsk båd med to mand, der fortalte, de var taget ud for at fiske, »hvortil de og havde fiskeredskaber i båden«. Nogen fiskefangst nævnes ikke.

Ferring-folkene tog en af de to med i land og gav ham »et brød og to pund smør uden betaling«. Og han handlede ikke med nogen. Da han havde hvilet sig nogle timer på en seng, blev han roet ud igen, »alt uden nogen betaling«.

Og det var ikke den samme båd, som siden lagde sig uden for Chr. Gays, siger Chr. P. Vesterferring, der selv havde været i Vrist den pågældende dag og hørt Ellingsen tale med den derværende fremmede fisker.

Det var Jens Hvas' båd, der satte de to med deres varer ud til den opankrede båd. Selv var han ikke med, men tre fiskere roede båden ud. Også de måtte afhøres og blev bl. a. spurgt, »om der ikke var sat 2 mand på vagt på stranden norden for båden for at varsko, ifald de så strandfoged Christian Langer komme nørfra, hvor han bor?«

Chr. Langer er min tiptipoldefar. Det var ham, der havde gjort sig ugleset af sine naboer i sagen om indkvartering kort forinden; men hvorfor skulle hans eventuelle ankomst til Vrist være frygtet netop den dag?

På Ellingsens begæring havde birke-dommer Claudi 9/7 1814 foretaget auktion på Harboøre »over en del forarbejdet kobber og nogle bord (brædder), som her til er indbragt fra Christiansand, hvilke varer nu efter amtets tilladelse må bortsælges til omkostningernes bestridelse i anledning af Ellingsens og mandskabets tvungne ophold her«. ¹²

Auktionssummen blev på 483 rd. Og den auktion må være afholdt, kort før Ellingsens matroser rømte.

Ellingsen har ikke været den eneste nordmand, der fik sine både beslaglagt den sommer. Først i september var der igen auktion på Harboøre strand, denne gang over en del tømmer, kobber etc., tilhørende købmand F. C. Holgersen fra Christiansand. Han er tænkeligt drengen Holger Frederiksens far og er nu selv til stede på Harboøre. Det var ladningen fra hans beslaglagte dæksbåde, der var sat til salg. To af disse både skulle også sælges, nemlig »Allart« og »Nordmanden«.

Det ses, at herredsfoged Skønau har protesteret og påstået, at den auktion tilkom ham. Claudi afviste protesten og afholdt auktionen. I hans privatarkiv ¹³ findes en del kvitteringer og anvisninger m.v. i den forbindelse, bl.a. en regning fra Chr. Langer for at have haft hr. Holgersens folk i kost og logi i 16 dage, 8 mand á 6 rd. pr. dag og 3 skipper á 7 rd. pr. dag.

»Den dag, auktion blev holdt på stranden, blev sendt til stranden 1 flaske brændevin og 1 flaske øl, som Holger skal be-

tale. Holger bekom 4 dramme drukken, er 4 rd. 4 mark.

En potte brændevin og lidt smørrebrød.« Sådan slutter Chr. Langers regning. Det sidst anførte er ikke sat til pris.

Dæksbådene blev ikke solgt, og et år senere holdes auktion over »Allart«, der nu betegnes som ramponeret og har været beslaglagt for »kongelige toldafgifter«.

Denne gang findes auktionen indført i Skodborg-Vandfuld herreders auktionsprotokol, selv om den også her blev holdt af Claudi.

Bestemmelsen om beslaglæggelse af norske skibe blev ophævet 19/9 1814. En af dagene heromkring rømmer to norske både fra stranden ved Langerhuse. Bådernes sejl, ror og kompasser var i forvaring hos strandfoged Chr. Langer og gårdmand Ch. S. Jakobsgaard.

Chr. Langer fortæller, at nordmændene, bl. a. Knud Ellingsen, sidste søndag, mens han var i Lemvig, hemmelig havde udtaget deres grejer, »uagtet han havde gemt disse ting lige så vel som hans egne«, og Chr. S. Jakobsgaard og hans kone fortæller, at medens de sov, havde andre nordmænd hentet, hvad deres var. Chr. S. Jakobsgaard havde opbevaret tingene »udi hans storstue, hvor han selv har mere vigtige ting«. Ingen kunne fortælle, om nogen havde hjulpet dem bådene på havet, eller om nogen havde givet dem ladning med.

Det var premierløjtnant v. Hagemann, der havde begæret forhør i denne sommers vist sidste rømningssag på et tidspunkt, da det pågældende forbud var ophævet.

Hagemann logerede hos Niels Chr. Hou – efter visse kontroverser ved hans ankomst hen i august. Han måtte dele seng med »den norske dreng«, skulle

Niels Chr. Hou have sagt; ellers kunne han få kvarter »hos baronen, hvor han kunne ligge alene«!

Har »den norske dreng« været Holger Frederiksen? En fortæller, at Niels Chr. Hou på et tidspunkt havde to norske drenge i logi. Og har løjtnant Hagemann mon skullet holde styr på Harboøre-folkenes maskepi med nordmændene? Så var det jo nærliggende at indkvartere ham hos Niels Chr. Hou, der om nogen må have haft tæt kontakt med de norske handelsfolk.

Besyderligt nok, at Ellingsen dukker op igen så hurtigt efter sin første rømning.

*

I 1816 er det »den fra Norge befrygtede pestsmitte«, der forbyder samkvem med de norske handelsmænd. En forordning i den anledning blev læst i kirkerne Kristi himmelfartsdag (24/5), også i Trans. Her havde de ingen præst, »men degnen læste i kirken af en huspotille«, og bl. a. strandfoged Niels Chr. Grebdahl havde (derfor?) ikke været i kirke, men var taget på fiskeri. Han kunne fortælle, at tre norske søfolk fra to skibe var blevet sat i land af et par fiskerlav fra Trans. Nordmændene havde først opsøgt Niels Stokholm på Herpinggård, siden proprietær Høegh på Rammegård. Ingen af dem ville handle, og det kunne måske skyldes, at de havde været i kirke og kendte den nye forordning.

Siden havde nordmændene bedt om logi hos Niels Grebdahls kone, der svarede, at hendes senge var optaget af fiskekøbere. Så bad nordmændene om noget at leve af og fik lov til at sidde på bænken natten over. Det turde hun ikke nægte dem. Næste morgen gik de ned på stran-

den, hvorfra de sendte deres sundhedspas til politimesteren, der beordrede dem ud af landet.¹⁵

Viborger Samler kunne 30/5 1816 berette, at karantænen i anledning af den pestagtige sygdom nord for Bergen var ophævet. »Ingen sådan sygdom har fundet sted, men at det hele indskrænker sig til almindelige forårssygdomme«.

Den berygtede strandejer Falkenberg (1807-1822)¹⁶ forsøgte også at udnytte de norske skudehandlere. De kunne i hårdt vejr kaste deres trælast over bord og lade den drive i land. Falkenberg fik skyld for at tilegne sig sådanne laster som løst inddrevet og for at have forlangt afgift af skipperne for at handle.

17/7 1817 skriver han til strandfoged Christen Pedersen Smed, Vesterferring. Han vil nødig standse nordmændenes handel her for kysten, selv om han har haft og endnu har »grundet anledning«. Men han kunne måske selv få i sinde at ansøge og få »allernådigst privilegium på, i fællesskab med nogle få, til alle tider at måtte bruge handel fra Ferring«. Chr. P. Smed skal sørge for, at hver skipper for hver rejse »erlægger en billig kendelse« til Falkenberg. Kun efter særlig tilladelse må skibenes ladning henligge en kort tid på stranden. »Under disse vilkårs opfyldelse kan handelen for Ferring, Harboøre, Trans og Fjaltring fra min side i alle henseende uforstyrret fortsætte. Dækslast eller andet, som kastes over bord på søen og siden her for kysten måtte inddrive, bjærges naturligvis af vedkommende strandfogder ...«, skriver Falkenberg.

Og samtlige skipper, der besøger Ferring, må gerne få kundskab om brevet indhold.

Et års tid senere går en retsundersøgelse i gang i anledning af Falkenbergs tvivlsomme forhold som strandejer. Af de 23 spørgsmål til samtlige 21 strandfogder angår de tre Falkenbergs forhold til den norske skudehandel.¹⁷

Et par af Fjaltring-strandfogderne fortæller om en skipper Knudsen, hvis »indskyllede trælast« blev ført til Strandgården. Skipperen meldte sig hos Falkenberg, men fik ikke lasten tilbage, »hvorover der er en retsforhandling«, siger strandfoged Peder Dahlgaard. Et norsk fartøj med destination længere nordpå, »udkastede dækslasten«, så den drev ind i Jens Gadgaards og nogle andre strandfogders len, fortæller han. Falkenberg gav ordre om, at tømmeret skulle køres hjem til Strandgården. Da Peder Dahlgaard var undervejs med et læs, kom »et par karle så vidt erindres og udsagde, at dækslasten tilhørte dem«.

Det var strandfogden i Ferring, der modtog Falkenbergs instrukser om skudehandel, og Ferring lader til at have været et slags centrum. Her lå skellet mellem Ringkøbing og Thisted tolddistrikter, og her berettes om sted for måling og brænding (læstetallet) af tolv norske skibe fra årene 1820-1826, mens samme opregning kun nævner fire for Harboøre strand.¹⁸

Chr. P. Smed ved, at Falkenberg har nægtet en ilanddrevet dækslast udleveret, og ejeren var købmand Aggersborg i Lemvig. Nabostrandfogden mod nord, Christen Lilleøer, kendte også den sag. Noget af lasten drev ind i hans strandlen.

Altså har også en Lemvig-købmand deltaget i skudehandel med Norge. Det var i slutningen af december 1817. To små fartøjer havde Aggersborg liggende ud for Ferring, hvor de lossede deres trælast, fortæller et vidne.

Det hænder nogle gange, at norske fartøjer har udkastet dækslast, der er opdrevet i Chr. Sørensen Rønns strandlen, fortæller han. Lastens ejere har selv truffet nærmere aftale med Falkenberg, men nabomanden, Chr. S. Jakobsgaard, ved mere i den sag. Han er åbenbart Falkenbergs tillidsmand over for de norske handlende. Han er ikke strandfoged, men kunne nok blive det, om han ville yde Falkenberg »en bitte krum'«.

Han har skullet bede de norske skipperne »forære« Falkenberg en eller en halv tylt fjæl. Af to skipperne havde han på den måde fået halvanden tylt. Sandsynligvis har Falkenberg kendt det gamle begreb toldtømmer, en afgift til kongen eller en adelig godsejer for at lande på stranden.¹⁹

Men Chr. S. Jakobsgaard har også selv drevet handel med nordmændene. De norske fjæl har han byttet hen og fået korn for samme, siger han. Falkenberg, der må have hørt hans forklaring, bryder ind og tilbyder »at ville godtgøre og bevise, at Christen Sørensen Jakobsgaard var blandt de mange af denne egns handlende på landet, der driver den betydeligste handel, da han endogså jævnlig har fået hele skibsladninger fulde af fjæl, tømmer, jern, møbler og andet mere«.

Også møbler?

Strandfoged Niels Bruun, Nørlander, fortæller om »beboere på landet«, der købte trælast i partier af de norske skipperne og solgte det igen i mindre dele, og Niels Bruun havde »endogså selv ved enkelt lejlighed afkøbt beboere på Harboøre et stykke træ til en åre«.

Men det var ikke bare strandejeren, der kunne kræve erkendtligheder af de norske skipperne. Også hos toldvæsenet har der været tale om »en liden dusør«. Det siger

Et møbel fra Norge. Det er skænket til Lemvig Museum i 1973 af en ældre dame fra Ferring, hvis bedstefar har fortalt om dets oprindelse. Denne bedstefar hed Jens Christensen (1783-1857) og ejede Kåsgård i Ferring. I 1832 søgte og fik han bevilling som skudehandler (mellemandler) iflg. N. I. Klit: Husby Klit 8, s. 14. I folketællingen 1834 betegnes han som handelsmand, siden som tømmerhandler. Til Kåsgård knytter sig et af adskillige sagn om uheldsvarslenende spådomme fra forurettede nordmænd (Lemvig Folkeblad 11/5 1950). Jens Christensens skæppemål var ikke altid fuldt, når han målte korn af til nordmændene, og da en klagede, svarede han, at skæppen var fuld hver gang, så vidt han kunne se. Da forkyndte nordmanden, at mindst to generationer af hans familie skulle blive helt eller delvis blinde. For så vidt kom det til at passe. Kirkebogen oplyser ved både Jens Christensens og hans kones død, at de havde været blinde i deres sidste år. Et andet sagn beretter om en enlig norsk sømand, der efter et forlis o. 1740 havde fundet vej til Store Borup i Ferring, hvor han bad om mad og seng. Maden fik han, men ingen havde tid til at klare seng til ham, for konen i gården var ved at føde. Han kunne tage noget halm og lægge sig i en tom kobås. Da skal nordmanden have sagt: »Så bliver det sidste gang, der fødes et barn her på gården de næste 200 år!« Også den forbandelse skal være gået i opfyldelse

toldbetjent Thomas Wang ved forhør 30/1 1821 angående toldinspektør i Ringkøbing Fæsters embedsførelse. Det skete – men ikke altid – at skipperne frivilligt betalte Fæster 1 á 2 specier for at »få deres

papirer hastigt tilbage fra toldkammeret«. Tolden af varerne blev svaret efter toldrul-len – uafhængig af dusøren. Det samme var nordmændene vant til ved andre toldsteder »såvel i Norge som i Danmark«.

Et år i forvejen havde Th. Wang anholdt en norsk matros, som havde »praktiseret i land« fra et lille norsk fartøj en halv snes »grove stenfade eller fajance« uden at angive dem for tolden. Wang anmeldte sagen for Fæster, der »i betragtning af varernes ubetydelighed, og da de tilhørte en fattig matros«, lod ham få sine fade tilbage. Flere anholdelser erindrede Th. Wang ikke fra sin tid som toldbetjent.

Hvert år modtog han fra Fæster en protokol til notering af »såvel indførsel og udførsel ved skibe, som hvad der strandede såvel med som uden folks medfølgelse«. Men for 1821 havde han ingen fået.

Th. Wang boede i Ferring. Han blev ansat som kongelig strandtoldbetjent i 1818, da »handel med de norske skibe på kysten er fuldkommen lovlig og hjemlet beboerne i Skodborg-Vandfuld herreder ved reskript 21/1 1688«. Den begrundelse for Th. Wangs ansættelse kommer til udtryk i domsafsigelsen over Falkenberg 21/1 1821.

*

Sidst i oktober 1813 måtte den norske skipper og dannebrogsmænd Anders Aasmundsen sætte sit skib Provideringsskonnert nr. 40 af Christiansand på land ved Ferring under lignende omstændigheder som med »Uforsagt« året før. I begge tilfælde var bestemmelsesstedet længere nordpå og landsætningens årsag fjendtlig forfølgelse.

Skonneren blev igen bragt flot. Claudi har udlånt til skipperen tre bjælker i den anledning, siges det, og en skrivelse fra amtet nævner 400 tønder korn, som skipper Aasmundsen har ordre til at indtage efter sin ankomst på Ferring strand. Forhåbentlig nåede han vel til Norge med sin kornlast.

Provideringsskonnerten blev nedsat i 1807 med den opgave at forsyne Norge med korn under den engelske blokade. Den trafik har haft en noget anden karakter end den sædvanlige skudehandel, og fartøjerne har været betydeligt større. Provideringsskonnert nr. 40 var på 14 kommerce-læster, mens de opmålte fartøjer 1821-1826 ved Ferring og Harboøre var fra 1 1/2 til 5.

Ti år senere måtte Anders Aasmundsen igen opleve skibbrud på Jyllands kyst, nu ud for Lilleøer og under tragiske omstændigheder.²⁰

Det var natten til 6/3 1824. Hans skib havde i flere døgn været omtumlet i søen, og han og hans folk havde lidt meget af mangel på fødemidler. Med stort besvær kom han, hans søn og en matros i land, men kunne i nattens mørke og på grund af udmattelse ikke finde noget beboet sted.

Der er øde mellem Lilleøer og Ferring.

I flere timer måtte de opholde sig under åben himmel i klitterne, hvor Aasmundsen havde den »ynkelige skæbne, at hans søn omkom af hunger og elendighed, medens matrosen efter megen anstrengelse slæbte sig hen til gården Lilleøer og gav efterretning om den bedrøvelige forfatning«. Tililende folk fandt den døde dreng i armene på den næsten livløse far, og først efter flere dages god pleje kunne skipper og matros igen hjælpe sig selv til rette.

Den døde dreng blev begravet 12/3 1824 på Harboøre kirkegård. Aasmund Andersen hed han. Han var fra Mandal og 16 år gammel, oplyser kirkebogen.

Aasmundsen var selv ejer af skib og ladning. Skibet var næsten splittet ad og ladningen bortskyllet, så skroget måtte sælges ved auktion – for 27 rd. Han havde

haft udgifter til sønnens begravelse, til bjærgning og til underhold for sig og sin matros. Nu var han økonomisk trængt, og herredsfoged Skønau ville gerne hjælpe. Han skriver i den anledning til amtmanden og slutter med følgende:

»Endvidere tror jeg det ikke upassende at bemærke, at den pågældende skipper Aasmundsen i sin tid er allernådigst bleven belønnet med dannebrogsmændenes hæderstegn for sin gode konduite, da han i krigens tid førte forskellige provideringskonnerter imellem Norge og Jylland«.

I 1808 fremhævede proprietær Høegh »de norske stridere«, og Chr. Gay lod sig ikke overtale til at gøre nordmændene fortræd i 1814, da det kunne se ud, som blev de forfulgt af de danske myndigheder.

De norske skudehandlere har åbenbart været omfattet af sympati i almindelighed, når de viste sig på den jyske vestkyst.

NOTER

1. Skodborg-Vandfuld herreders justitsprotokol 1802-1816 (B77B-9). Dokumenter til justitsprotokollen 1813-1815 (B77B-23).
2. Jens Johansen: »Frederik VI's hær 1784-1814« (1948), side 96.
3. Hygum sogns liber daticus 1796-1856 (C493D-19a).
4. Ryssensten birk. Indkomne breve 1797-1811 (B77C-28).
5. Ringkøbing amts arkiv (B8-635).
6. Ringkøbing amts arkiv (B8-691).

7. Adskillige redegørelser herfor findes. Her kan nævnes Florian Martensen-Larsens »Hav, fjord og handel« (1986) og fra Kattegat-Skagerak Projektets Meddelelser nr. 16-1988 Gustav Sætres »Norske fartøyer i Nørrejylland«.
8. »Husby Klit. – En egenskildring fra gammel tid.« Samlet og fortalt af Niels Iversen Klit. 1-10. (1988 -).
9. Ryssensten birks justitsprotokol 1801-1814 (B77C-5).
10. Ryssensten birks justitsprotokol 1814-1819 (B77C-6). Dokumenter til do. 1809-1816 (B77C-13) og dokumenter til do. politiprotokol 1815-1821 (B77C-19).
11. Cirkulære af 10/5 1814 påbød, at der ikke måtte udstedes pas til Norge ad anden vej end gennem Sverige.
12. Ryssensten birks auktionsprotokol 1815-1821 (B77C-26).
13. Bendix Claudis privatarkiv 1799-1826 (Pr. 371).
14. Skodborg-Vandfuld herreders auktionsprotokol 1809-1817 (B77B-25).
15. Skodborg-Vandfuld herreders justitsprotokoller 1802-1816 (B77B-9) og 1816-1822 (B77B-10).
16. Hardsyssels Årbog 1995.
17. Ryssensten birks justitsprotokol 1814-1819 (B77C-6) og Protokol og dokumenter i sagen mod kaptajn Falkenberg 1818-1821 (B77C-16).
18. Thisted toldarkiv. Inspektionsprotokol 1820-1830 (B323-320).
19. Johan Hvidtfeldt: »Skudehandelen i det 17. århundrede«. (Jyske samlinger. 5. r. II b., 1935-1936).
20. Lemvig byfoged. Kopibog 1823-1824 (B77-169).

De i parentes anførte numre henviser til Landsarkivet, Viborg.

Anders V. Langer
Kordegner
Anders Thuborgs Vej 18
7620 Lemvig

Jens Wad

– frontkæmper i den vestjyske plantningssag

af Esben Graugaard

I disse år plantes skov som aldrig før i Vestjylland; en kombination af magre jorder og gode tilskudsregler er baggrunden. Men der har været initiativrige mennesker, som skabte skov under langt mere besværlige forhold end vor tids, og det endda længe før Hedeselskabet tog fat på at gøre Vestjylland til regionen præget af kilometerlange, snorlige rækker af grantræer. Jens Wad i gården Neder Kjeldsmark i Borbjerg sogn hørte til blandt disse mænd, der kunne selv og som turde tage skridt ud i det knapt så sikre. Hans for længst glemte initiativ fortjener at erindres.

FAMILIEN WAD

KOMMER TIL BORBJERG

At Jens Wad i det hele taget kom til at virke i Borbjerg sogn øst for Holstebro skyldtes tidernes ugunst efter Napoleonskrigene og statsbankerotten i 1813. Det havde ellers set lyst ud ved hans fødsel i 1803 i hedesognet Råsted vest for Holstebro. Jens kom til verden som søn af proprietær Christen Wad til Stenumgård og hans hustru Maren Christensdatter Kjærgaard. Jens' farfar – Niels Wad – havde gjort det så godt som forpagter af det store Nørre Vosborg gods, at han i 1786

for godt 31.000 rigsdaler havde kunnet købe Stenumgård med godt 200 tønder hartkorn tilliggende bondegods.

I 1799 havde Jens Wads far derpå overtaget Stenumgård, der efter frasalg af bondegodset stadig var en stor gård med godt 16 tønder hartkorn. På Øgelstrup – sognets næststørste gård – sad farbroderen Laurids Wad, så Jens Wad voksede op i det lokale bondearistokrati. I 1824 gik det imidlertid helt skævt for Wad'erne – Christen måtte gå fra Stenumgård og Laurids fra Øgelstrup; han endte som fattig husmand i Vorgod.

Christen Wad flyttede med familien til Ryde sogn, hvor han blev forpagter af gården Østergård, der hørte til hovedgården Rydhave. Herfra kunne man næsten se over til Kjeldsmark i nabosognet Borbjerg, og efter et års tid købte sønnen Jens Christensen Wad Neder Kjeldsmark, hvor de forgældede forældre fik ophold til de døde i henholdsvis 1840 og 1843. Den 23-årige Jens havde tydeligvis ikke tænkt sig at spilde livet på at fundere over familiens tabte velstand – han tog fat på Neder Kjeldsmark, en gård med knap 5 tønder hartkorn. Men det var slet ikke landbruget, der interesserede ham – det var træer.

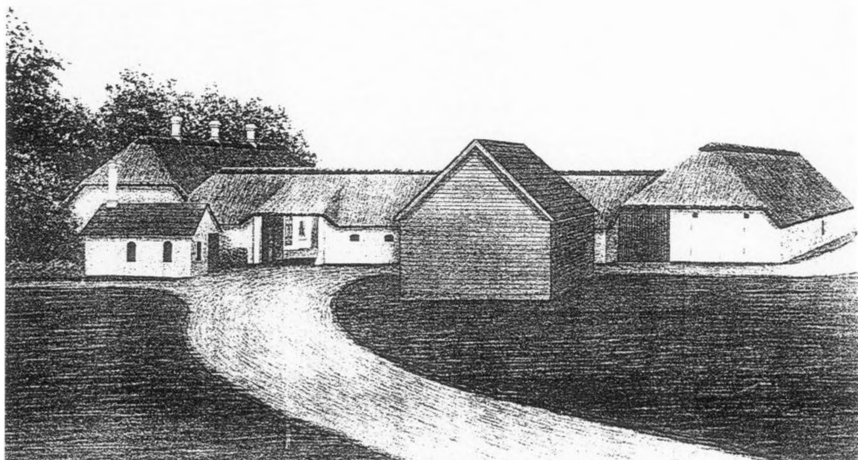
Jens Christensen Wad voksede op her på Stenumgård i Råsted sogn. Farfaderen Niels Christensen Wad havde i 1786 for 31.200 rigsdaler købt Stenumgård gods, hvortil hørte 220 tønder hartkorn bondegods. I 1799 overtog Jens' far – Christen Nielsen Wad – Stenumgård og opførte først i 1800'erne denne endnu eksisterende, kønne hovedbygning. Jens Wad voksede således op i et velhavende miljø, der bl.a. tjente penge ved studehandel, men det brast alt sammen midt i 1820'erne som følge af landbrugs krisen.

1828 – DE FØRSTE TRÆER PLANTES VED KJELDSMARK

Et år eller to efter at have overtaget Neder Kjeldsmark begyndte Jens Wad sit plantningsarbejde. Hvordan kan vi vide det ca. 160 år senere? Svaret findes i Det Kongelige Landhusholdningsselskabs store arkiv på Erhvervsarkivet i Århus. I registrene over journalsager ses Jens Wad i Neder Kjeldsmark at have været i kontakt med Landhusholdningsselskabet i 1828/'29/'30/'32/'33 og 1834, nogle år op til flere gange. Det kunne ingen andre i den tids Borbjerg hamle op med. Desværre er selve sagerne ikke i alle tilfælde bevarede – blot journalnumrene – men Jens Wads kontakter til det højt estimerede selskab drejede

sig om plantning. Det fremgår af de bevarede sagsakter.

Jens begyndte at plante i 1828. Elleve skæpper land blev det til. Arealet indhegnedes med et dige, der skulle holde løsgående kreaturer ude af beplantningen. Sognepræst Niels Gjølbye fulgte med i Jens' arbejde og indsendte i efteråret 1829 en beskrivelse til Landhusholdningsselskabet hvoraf fremgår, at nogle af de nyplantede træer naturligvis var gået ud, men Jens havde lovet ham at erstatte dem med nye. Jens Wad havde imidlertid beklaget sig til præsten over, at han ikke havde modtaget den økonomiske støtte til sit foregangsarbejde, som Landhusholdningsselskabet ellers havde lovet ifølge en plakat fra 1827

I 1824 måtte proprietær Christen Wad gå fra Stenumgård i Råsted sogn. Familien slog sig ned i Borbjerg sogn, hvor sønnen Jens Christensen Wad købte gården Neder Kjeldsmark. Her påbegyndte han o. 1828 omfattende og for datiden imponerende plantningsarbejder. Neder Kjeldsmark ses her i 1912, tegnet af C. Sørensen, men har i grundtrækkende sikkert set sålede ud også i Jens Wads tid.

om tilskud til skovrejsning. Og Jens trængte til hjælp, for som Gjølbye skrev:

»Manden har ikke alene anvendt en større Bekostning end hans Evne tillader, men befinder sig derfor ogsaa i trykkende Omstændigheder og seer sig for nærværende Tiid ikke istand til at udrede sine Skatter og de paa ham hvilende Renter —«.

På Jens Wads vegne ansøgte Gjølbye derfor om at opnå økonomisk støtte fra selskabet, og da amtmand de Neergaard også gik ind i sagen på Jens Wads side, bevilgedes en understøttelse. Det kneb blot med at få pengene udbetalt. Ellers havde Jens Wad ikke den 11. august 1830 sat sig ned og skrevet brev til amtmanden, hvori han forespurgte, om *»paa hvilken Maade jeg snarest vil blive istand til at erholde den for bemeldte Plantages Indbegning og dens Beplantning bekommede*

Hjælp udbetalt«. Ikke sært om Jens Wad var ved at blive utålmodig, for han havde *»paa bemeldte Plantage lagt betydelig Arbejde og Bekostning«.* Amtmanden sendte da også straks Jens Wads brev videre til Landhusholdningsselskabet i København, uden at det dog havde nogen umiddelbar virkning. Ikke desto mindre fortsatte Jens Wad sit slid med træerne i Kjeldsmarks bakker.

Uden lokale gnidninger forløb arbejdet dog ikke. Det fik Jens Wads far, Christen Wad, at føle. Den fordums proprietær til Stenumgård gik nu sønnen til hånd i det praktiske plantningsarbejde. En majdag i 1830 gik Christen Wad således sammen med Søren Schou og arbejdede i beplantningen, da Peder Fisker fra Pugdalhus kom hen til dem. Peder havde tidligere talt *»krænkende og ærerørigt«* til Christen

Wad, som han havde kaldt både for en svinehund og en kæltring. Men Peder gik et skridt videre denne dag, idet han tog Christen Wads plantestok fra ham og slog ud efter hans ansigt med den. Han ramte dog ikke og faldt selv omkuld som følge af anstrengelserne. Derefter brækkede Peder Fisker stokken itu og smed stumperne efter Christen Wad – *»men lykkeligen strøfede de forbi mig og jeg undgik Slaget«*. Ikke sært, at Christen Wad efter den oplevelse skrev en anmeldelse til herredsfogeden, for *»Nødig ville jeg, en gammel Mand, der fornærmer Ingen, være udsat for oftere i Fremtiden at behandles paa saa slet en Maade«*. Affæren afspejler måske noget af den lokale skepsis, som også har mødt Jens Wads plantningsarbejde. Foregangsmænd og nye ideer blev ikke altid hilst velkomne i det på mange måder statiske bondesamfund.

KONTAKT

TIL PLANTØR NERENST

Men Jens fortsatte. I foråret 1832 udvidede han den lille plantage, således at den nu kom til at omfatte to tønder land. Derfor søgte han nu igen om økonomisk støtte, *»saa vel for den stedfundne indvendige Beplantning i selve Anlægget, som for Indhegningen af bemeldte Plantage«*. Lærer Holger Schou fra Borbjerg og sognefoged Niels Ulsøe fra Ryde bekræftede rigtigheden af Wads beskrivelse. Men også plantør Chr. Nerenst fra Feldborg Plantage kom Jens Wad til hjælp. Nerenst har formodentlig leveret planterne til den lille skov ved Neder Kjeldsmark og forsynet Jens Wad med gode råd.

Plantøren bekræftede i et brev af den 23. oktober 1832 til Landhusholdningsselskabet, at Jens Wads plantage nu var i god

vækst, med undtagelse af et stykke der gik ned til Neder Kjeldsmarks enge. Beplantningen var delt i to dele med et engstykke imellem fra syd til nord. Stykket mod øst var på 5 skæpper land og beplantet dels med gran, men også med bøgetræer og egepur, *»der med megen Omhyggelighed ere opsnittede og dannede til en slags Stammeskou, ved at lade de bedste og ligeste skud staae, disse have ogsaa viist sig at være i god Grøde«*. På den anden side engen mod vest lå det største stykke, der primært var tilplantet med bøg og eg, mellem hvilke der voksede gran, ask, røn, ahorn og elm. Det var således ikke monokulturer, Jens Wad satsede på, men en alsidig dansk skov ganske anderledes end de granplantager, der senere kom til at præge Vestjylland.

Netop denne alsidighed gjorde ikke tingene lettere for Jens Wad. I foråret 1832 tog en stor del af hans løvtræer således skade af den sene frost, men ifølge Nerenst agtede Jens at udbedre skaderne det følgende efterår. Nerenst konkluderede, at den unge skov eller plantage ved Neder Kjeldsmark kunne blive en *»Stammestævne-Skov«*, som efterhånden kunne give læ til yderligere beplantninger i området.

Og Jens Wad blev ved. I 1833 skiftede han en mængde døde og syge planter ud, noget som krævede en del tid. Lærer Schou, der samme år besigtigede plantagen, skrev da også til Landhusholdningsselskabet, at *»Eieren sparer ingen Møie for at faa Arbejdet fuldført«*. Og på trods af denne vedholdenhed var det stadig umuligt at få den lovede understøttelse ud af selskabet. Først i 1834 lykkedes det Jens Wad at få de 120 rigsdaler, han var blevet bevilget i 1830, og uden amtmand de Ne-

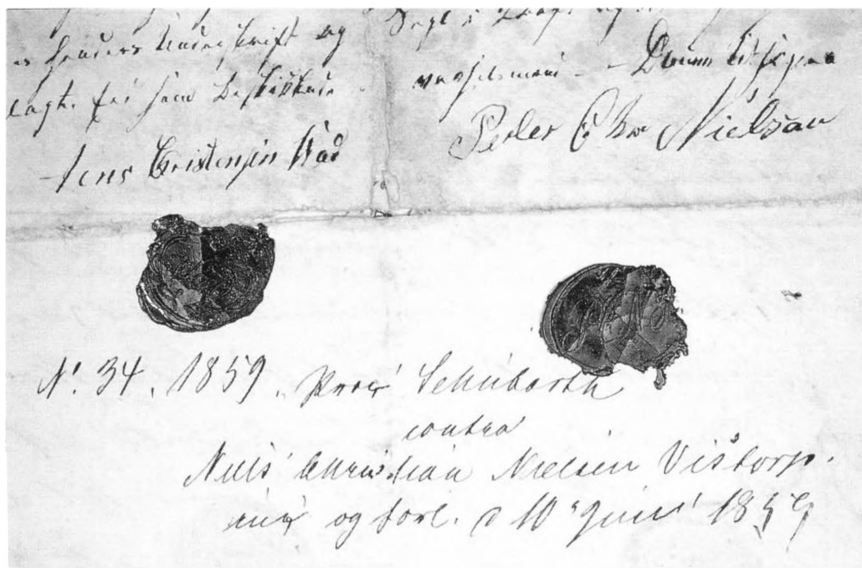
På Haderup kirkegård kan man stadig se gravmindet over plantør Nerenst, der var foregangsmand i Feldborg-plantagerne, og som sikkert har leveret de små træer til Jens Wads skovrejsning i Borbjerg. Samme Nerenst har sikkert overtalt Jens Wad til i 1836 at sælge Neder Kjeldsmark og flytte til netop Haderup sogn, hvor han kunne bruge en mand med Wads engagement i plantningsagen. Jens Wad har efterladt sig en stor efterslægt på Haderup-Feldborg-Hodsager-egnen.

ergaards engagement i sagen var det næppe lykkedes. Forløbet afspejler afstanden mellem lethedens ved at have en idealistisk holdning på de bonede gulve i residensstaden – eller i dens borgerklubber – og så sliddet, der var bondens virkelighed i Vestjylland.

Ikke underligt om Jens Wads respekt

for det opbyggelige Landhusholdningsselskab kunne være på et meget lille sted. For som plantør Nerenst beskrev det i et brev til amtmanden: »*Det hele Anlæg er behandlet med megen Flid og Ombu, som for en saa uformuende Mand har været meget bekosteligt*«. At resultatet så ifølge amtmandens egne ord skulle »*være ret kjon*«, kunne Jens Wad ikke bruge til ret meget, lige så lidt som de mange rosende ord fra Landhusholdningsselskabet. Som han skrev i det sidste brev til selskabet den 29. september 1834: »*Jeg var uformuende og maatte gøre Laan hos andre for at faa Arbeidet fremmet, til hvad det nu er, hvorfor jeg underdanigst tør forvente mig, efter Selskabets gunstige Foranstaltning, Understøttelsen anvist*«.

Om det skete ved vi ikke; den 4. november 1836 forlod den nu godt 33-årige Jens Wad Borbjerg. Neder Kjeldsmark ejede han dog indtil 1838, hvor han for 800 rigsbankdaler solgte den til broderen Niels Christensen Wad, som ejede den indtil 1856. Det er muligt, Jens Wad ikke længere magtede opgaven af økonomiske

Jens Wad var vokset op i et storbondemiljø, så selv om det økonomisk gik tilbage for slægten, har det været naturligt for ham at signere sine breve med laksegl som her i 1859. (Foto: Rigsarkivet).

årsager; han slog sig imidlertid ned på et sted, hvor han for alvor kunne få brug for lysten til at plante træer – i Haderup.

1836 – TIL FELDBORG

Haderup sogn var målet for Jens Wad, og knap en måned efter at være flyttet hertil giftede han sig i Haderup kirke den 2. december 1836 med Sidsel Marie Laursdatter fra Feldborg, hvor hendes far Laurs Meldgaard var gårdejer. Parret slog sig ned i Neder Feldborg, den del af Haderup sogn, hvor der i de år foregik nogle af landets største plantningsarbejder under ledelse af netop plantør Nerenst, der i sin tid havde være Jens Wad en god støtte i arbejdet med at anlægge skov ved Neder Kjeldsmark. Uden at have bevis for det, er det vel tænkeligt, at Jens Wad de kommende år har gået til hånd med plant-

ningsarbejdet i Feldborg Plantage, som Nerenst forestod indtil 1847. Med sine erfaringer har Jens Wad været ganske nyttig for Nerenst.

Jens blev efterhånden mest kendt uden sit særegne slægtsnavn – »Jens Christensen« anføres han oftest som – og børnene døbt med Jensen som slægtsnavn, deriblandt i 1841 den førstefødte søn Christen Vad Jensen, der på sin vis fulgte faderens interesse for træplantning op, idet han blev skovbetjent i Feldborg Plantage. Hans søn igen var Søren Vad Jensen, 1908-48 førstelærer ved Hodsager Skole. Jens Wad døde som aftægtsmand i Feldborg den 25. december 1874. Da var plantagen ved at vokse sig høj og stærk på de sandede jorder – hans initiativ i Borbjerg ca. 46 år tidligere havde vist sig at pege fremad.

KILDER

Utrykte:

Erhvervsarkivet (Aarhus): Landshusholdningsselskabets arkiv, journalsager 1828/29/30/32/33 og 1834.

Landsarkivet for Nørrejylland: Folketællinger og kirkebøger for Råsted, Ryde, Borbjerg og Haderup sogne.

Landsarkivet for Nørrejylland: B78A-103, Hjerm-Ginding herreder, dokumenter tll Politiprotokol 1829-30.

Landsarkivet for Nørrejylland: B78A-SP131, Hjerm-Ginding herreder, realregister for Borbjerg sogn.

Trykte:

Graugaard, Esben og Lillelund, Rigmor: »Råsted sogn 1600-1900. Mennesker og hændelser i et vestjysk hedesogn«, Holstebro Museums Forlag, 1998.

Graugaard, Esben og Lillelund, Rigmor: »Wad til Øgelstrup og Stenumgård. En vestjysk storbonde-slægt ca. 1750-1850«, i Personalhistorisk Tidsskrift 1994:1 s.52-70.

Hansen, Øyvind Lier: »Af hedens saga«, Feldborg, 1996.

Nielsen, Jørgen: »Hedens Grannelund. Statens plantageanlæg på de jyske heder 1788-1863«, Herning 1988.

Esben Graugaard
Født 1952
Museumsinspektør
Holstebro Museum
Museumsvej 2
7500 Holstebro

Erindringer fra Tim

af Christen Christiansen Svensgaard

På sine ældre dage skrev Christen Christiansen Svensgaard nogle erindringer fra sin barn- og ungdom. I det følgende gengives nogle uddrag af disse erindringer.

Christen Christiansen Svensgaard blev født i Svengård i Tim sogn d. 1. november 1854 og døde i København d. 8. juni 1942. Han havde 2 brødre og 2 søstre.

Hans forældre var Christian Peder Christensen, født 1824 på Oksbjerg i Tim sogn og død på Svengård i 1876, og Else Kathrine Pedersen, f. 1828 i Mellem Smedegård i Vester Tim og død 1888 i Svengård.

Hans fars forældre var Christen Iversen (1797-1883), født uden for ægteskab, og Mette Marie Kragh Christiansen (1787-1859) fra Tim Vandmølle.

Hans mors forældre var Peder Christensen Øe (1795-1876) og Marie Kirstine Jensdatter (1795-1874).

Christian Peder Svensgaard var 3 år, da hans far solgte Oksbjerg:

»... og havde forud købt begge Svengårdene, som han ved medvirkning af sælgeren, kammerråd, landvæsenskommissær L. Lassen til Timgård fik tilladelse til at sammenlægge og drive under ét mod, at farfar Christen Iversen lod udskille så meget fra den samlede ejendom som svarede til 1½ tdr. land boniteret jord = takst 24 og derpå lod opføre en til lodden passende

bebyggelse og med pligt til at sælge den således fraskilte lille ejendom til en fremmed - vel sagtens for på den måde at efterkomme bestemmelsen om forbud mod at sammenlægge to (eller flere) selvstændige ejendomme til én ejendom under én sammendrift og én bebyggelse«.

Chr. Svensgaards onkel Peder Pedersen og faster i Tim havde adskillige børn, den ældste var Chr. Peder Pedersen, der var 3/4 år yngre end Chr. Svensgaard. De legede meget sammen:

»En dag fandt vi på at slås med harpet grus fra dyngerne på landevejen (hvilket ikke måtte røres), men vejmanden var på en anden part af vejen. Det var en farlig leg! Vi sigtede efter hinandens hoved, der var skarpe stykker af flint imellem, vi kunne let have ramt et øje. Det gik godt, indtil han satte mig et flintstykke i tindingen, og blodet flød. Huset lå lige ved, og hans mor ordnede såret, mens hun foreholdt os det ryggesløse i et sådant legepåhit.

Vi lavede vogne af gamle træsko, skar dem fladbundede, så de kunne trækkes som en lille slæde. Så var det et stort mulvarpeskud, det kaldte vi en mødding, og da vi havde 2 vogne med en dobbelt snor fæstet i hælen på hver træsko, så kunne vi ligesom de voksne have en vogn i møddingen til påfyldning, mens den anden

Svensgård i 1910, året før Maren (1867-1955) og Peder Christiansen Svensgaard (1856-1931) byggede et nyt stuehus. I forgrunden står 3 af familiens 11 børn, nemlig fra venstre Ejnar (f. 1903), Ane Kirstine (f. 1897) og Else Katrine (f. 1893). Gården var en typisk vestjysk 4-længet gård. Udhusene brændte ved lynnedslag i 1966. Gården gik ud af familien i 1972. (Foto: Andreas Beiter, Ringkøbing).

vogn var i marken til aflæsning i små hove med passende afstand, som de voksne gjorde. Jeg var den ældste og skulle således til det strengeste, nemlig påfyldningen i møddingen, mens fætter havde det lettere med at køre ud og læsse af. Det var en tvivlsom lettelse, da han selv skulle slæbe vognen og ruge møget (mulden) af med hænderne, mens jeg havde en lille skovl til påfyldning og behøvede ikke at få hænderne i møget (altså mulden). Men det hele røg en dag ud til en torskesuppe, idet fætter blev for ligegyldig med afstanden mellem hoven. Da jeg opdagede den store uregelmæssighed mellem hovenes afstand, stødte det i høj grad min ordenssans, hvorfor jeg som den førende i legen påbød fætter at sørge for, at aflæsningen blev udført på rette måde. Han blev gal i hovedet og erklærede, at han på ingen måde ville lade sig kommandere af mig; jeg blev også gal i hovedet og tillod mig lidt håndgribelighed med moderat. Så var vi færdige

med møgkørslen for den dag. Men vi fortsatte en dag snart efter«.

Chr. C. Svensgaards farbroder Ole Christensen (f. 1831) og moster Maren boede i Røgind i No sogn, mens det endnu hørte til Hee sogn. I krigen 1864 var han dragon:

»Jeg husker tydeligt den dag i rughestens tid 1864, da mejningen gik for sig på toften i Svengård, og vi på én gang så en rytter bøje af fra landevejen og komme krydsvejs over agrene på en stovt, mørkerød, storblisset hest med sadel under rytteren. Det var farbroder Ole, der var hjemkommen og så havde skyndt sig på hesteryg fra Røgind over Ringkøbing (ca. 3 mil) til Tim for at takke far og morbror Ole Chr. i Barbesgård for den fortrinlige hjælp, de havde ydet moster Maren i Røgind, mens farbror Ole var fraværende. De havde om vinteren personligt tærsket den tilbageværende sæd i Røgind, de hav-

de ligeledes gravet de nødvendige klyne om foråret og sørget for tørringen og hjemkørslen. De havde slået engen og bjerget høet i hus, og de havde mejet rugen og noget byg. Modningen indtrådte lidt tidligere der end i Tim, og de skulle just om en dags tid til Røgind igen og bringe det mejede korn i hus. Det slap de nu for. De havde stedse fulgtes (gående) derhen ad en genvej lidt kortere end over Ringkøbing og ligeså tilbage. Selvfølgelig havde de også besørget forårssæden lagt i jorden i Røgind. Far og morbror havde været trofaste mod deres bror og svoger og mod deres svigerinde og søster. ... Røgind ligger jo der østerud ad (1 mils vej øst for Ringkøbing) nær grænsen af heden, hvor de Kvemberg rakkere i Dejbjerg dengang havde mangetalig tilhold, og det traf sig af og til, at farbrors fik besøg af enkelte af den slags folk. For eksempel kom Ane Mari Grønning ikke så sjældent i følge med hendes mand, Casper Hodde; de kunne lodde ved bliktøj og indsætte ruder og navnlig kunne de tigge.

En dag traf An Mari farbror på hans klynemose. 'Nu har a slået Casper ihjel', fortalte hun. 'Hvorfor og hvordan er dog dette gået til', spurgte farbror. 'Han var bløwn nøj down af sig i den sidste ti og slem te dæ hær brændvin, og nær han bløw fuld, bløw han osse ondskafuld, so i goer, da han low mæ den jen sie å æ howe o en hietørre å sow æ fuldskav a sæ, so tow a mi lomklæ å put en stien ind i en, å så slow a ham lig ind i æ tinning, så han støwt ve it læg mæ jet'. Farbror mistrøstede An Mari med, at det slap hun vist ikke godt fra. Hun fik også 14 års ophold på Kvindefængslet for den bedrift«.

Om farfaderen Christen Iversen, der ifølge Chr. Svensgaard næppe var en god økonom:

»Om foråret skal der have været indtil 4-5 studekøretøjer ad gangen fra Nørre Omme og Thorsted, som installerede sig i Svengård ganske gratis. Både mændene og studene fik føden dér, mens de i dagevis ventede på den såkaldte "fiskeløber" med bud om, at nu var der fisk at få ved Vesterhavet. Så kørte farfar for den eller de, der stod først for tur, idet han kørte med egen befordring de ca. 1½ mil frem og tilbage og hjembragte et *stort* læs fisk, som så blev omlæsset på studekøretøjerne. At der gik overordentligt meget til af mad og drikke og af foder i Svengård under sådanne invasioner een eller to gange årlig er udenfor al tvivl. Dertil kom det store afsavn af den hestekraft til gårdens drift, som de *mange* havture med et par heste måtte medføre, idet de anvendtes for hebeboernes skyld.

At farfar ikke var nogen spiritusmand, turde følgende lille pudsighed vise. Det var almindeligt, at husfolkene fik deres jord pløjet, harvet o.s.v. af gårdmændene mod at gøre en høstdag eller to hos hver af gårdmændene. Pløjning fandt oftest sted en søndag formiddag. Farfar tog undertiden afsted, mens han var i velmagt, for at skåne far, og det mange år efter, at han havde afstået gården. Så var de til pløjning en søndag hos gamle Jens Kogsgaard. ... Husmanden Jens Kogsgaard var fæster til Svengård af Svengårdhus, hvor pløjningen foregik. (Far solgte siden det fæstehus til lille Jens Kogsgaard, sønnen af gamle J. K.). Da pløjningen pågjældende søndag var tilendebragt, skulle der spises frokost (tør mad med øl, snaps og kaffe).

Gamle J. K. stillede en flaske brændevin på bordet, og da spisningen var begyndt, skænkede han den første snaps og rakte mod farfar som den ældste af pløjemændene. 'Ja, men du må da drikke os til først'. Det var en hævdsstik, at værten drak til, d.v.s. drak selv den første snaps. Der var aldrig mere end ét snapseglas på bordet selv ved gilder. J. K.: 'Ja, så f..... stød'me' skal a wal så'. Imedens havde farfar påbegyndt en eller anden pudsigt historie. Farfar: 'Vi skal vel snart ha en dram, J. K. ?'. 'Ja, så f..... o.s.v.', som var hans mundheld, 'ska' vi så'. Farfar: 'Men du må da drikke os til'. J. K.: 'Ja, det skal a wal osse'. Dette gentog sig flere gange, for farfar havde stedse en ny historie i gang, mens tildrinkingen fandt sted. Omsider siger farfar henimod spisningens afslutning: 'Nu tøkkas a, J. K., vi snart burde ha' den første dram'. 'Ja, men har a da it skænket Jer den første endnu, a tøkkas da, a har drukket Jer til et par gange'. Farfar: 'Ja, det har du gjort mange gange, men længere er du ikke kommen'. J. K. tog flasken op og så, at indholdet var sunket betydeligt. 'Ja, men det er da forskrækkeligt, har a jen mand siddet og drukket ½ flaske brændvin, det er it så sært, a er bløwn noget snorreworn i æ hoved'.

Farfar var født med den skavank, at hans venstre hånd sad bøjet indad mod armen i retvinkel. Men det skadede ham ikke i noget slags arbejde. Særlig var han en glimrende hølekarl. Han kunne gå i sit skår i græs og korn, som om han gik og strøg det af uden nogen anstrengelse. Han fulgte med med leen i slet og høst, til han var langt over 70 år. Jeg tog ved lære af ham i brugen af en le, så da jeg var en 16-17 år, kunne jeg hamle op med enhver

med fremdrift i skåret. Farfar var helt stolt af min færdighed i brugen af leen.

Som ungt menneske, 15-16 år, tjente farfar som rivedreng hos førnævnte kammerråd Lassen, Timgård. Han skulle i denne egenskab rive græsset af skåret efter forkarlen og 2. karlen under engslet og i kornhøsten binde op efter én le, forkarlens. Så en dag fik farfar lov til af forkarlen at prøve dennes le, mens denne (senere ejer af den gård i Nøderup, Jens Svensgaards enke Karen nu har) rev græsset af skåret efter farfar og 2. karlen. Man tænkte, at denne ombytning kun ville vare en ½ times tid. Men det gik så godt, at forkarlen, Anders Andersen, fik lyst til at lade farfar fortsætte denne formiddag. Da de andre lékarle, 12-14 i én række, blev klar over, at det var rivedrengen, som gik foran, begyndte de at snakke om at få hentet deres veste, der lå ved forreste ende af engen, da de begyndte at fryse; så siger forkarlen sagte til farfar: 'Kunne du ikke lade leen tage lidt større mundfulde'. Farfar var straks med, han lagde leen længere ind i græsset ved hvert hug. Da det var nær middag, var farfar kommen omtrent en omgang foran den bageste i karlerækken, så de fik ikke brug for deres veste. Kun 2. karlen havde kunnet følge prompte med, idet han stadig sørgede for at hugge til med leen samtidig med farfar og tage lige så store mundfulde græs i leen som denne. Kammerråd Lassen havde uset af engfolket stået i den store have på en anlagt høj (kaldet Vraanhøj) og set, hvad der foregik på engen. Da folkene kom hjem til gården for at holde middag, kom kammerråd Lassen hen til farfar og sagde smilende: 'Hør, Christen Iversen, jeg vil f..... gale mig ikke ha', at du ødelægger mig mine folk'. Fra den dag havde farfar en høj

stjerne hos kammerråd Lassen. Denne omstændighed har sikkert været medvirkende til, at kammerråden udvirkede sammenlægningen af de to Svensgårde. Kammerråden havde forøvrigt købt Svensgårdene ved en tvangsauktion som ufyldstgjort panthaver, da de hidtilværende ejere begge var bleven insolvente. Antagelig har det velvillige sindelag, kammerråd Lassen nærede mod farfar fra hans rivedrengetid på Timgård medvirket til, at farfar i det hele taget blev ejer af Svensgårdene. Det bør bemærkes, at Svensgårdene ingensinde havde hoveripltigt til Timgård. Skellet mellem hoveripltigt og hoverifrihed var den jordvold eller dige, der gik mellem vestsiden af Svensgård mark og Gårdstedhus ... Digen og Smalvasen, hvis areal lå på Svensgårds jord, lod min bror Peder nedlægge.

Far sagde altid I til farfar i stedet for du, og efterhånden som vi børn blev større, skulle vi også sige I til ham. Det var en almindelig skik i Vestjylland dengang, at man sagde I til ældre folk«.

Om moderen:

»Det var meget strengt for en gårdmandskone i sidste halvdel af det århundrede [1800-tallet]. Mælken blev behandlet hjemme af kvinderne, smøravlningen ligeledes og osteproduktionen til gårdens eget brug. Fodringen af svinebesætningen var kvindernes arbejde ligeså fodringen af kalvene, indtil disse kom på fuldstændig tørt foder. Mors smørprodukter var efterspurgt for sin fine kavlitet, så hun opnåede en god pris for det. Hun havde særlige aftagere af det mellem lærere og håndværkere i Ringkøbing ...

I de mange indendørs arbejder tog mor

Else Kathrine og Christian Peder Christensen (Svensgaard), forfatterens forældre, o. 1875.

som ung kone del sammen med nødvendig tjenestepigehjælp. Men denne pigehjælp blev på visse tider af året betydelig reduceret. I høhøsten måtte pigerne med i engene, der lå langt borte fra gården, og de var derfor fraværende hele dagen, så mor måtte besørge middagsmalkningen ved ringe hjælp af hjorddrenge, hvis han i det hele taget kunne malke. I kornhøsten måtte pigerne også på udarbejde hele dagen igennem, og måtte besørge morgen- og aftenmalkningen før og efter udfærden i eng og mark, hvorhos de også måtte besørge middagsmalkningen i kornhøstens tid. I klynetiden måtte pigerne være med i mosen hele dagen igennem. Næsten al gød-

ningsspredning måtte pigerne besørge, og på somme gårde måtte de være med ved vognenes påfyldning i møddingen. Dette fandt dog aldrig sted på Svengård. Det var strengt at være tjenestepige på landet i de tider. Når udrykningen skulle foregå til engene eller fjerntliggende klynemoser, måtte husmoderen sørge for udrustningen af mad- og drikkevarer i store madkasser og store øldunke o.s.v. til de bortdragende, der dag efter dag tog ud til en hel dags fraværelse. Udrustningen gentoges jo ligeledes dag efter dag. Så var husmoderen ene hjemme hele dagen med omsorg for børn og husdyr med hjælp af hjorddrengen.

Om vinteren drejede det sig om at få ulden kartet, spunden og vævet. Mor havde sin store væverstol i et særligt vævekammer og vævede alt tøj til beklædning af mandfolkene, far, farfar og vi drenge, også enkelte ting til sig selv og mine søstre. Ligeledes alt sengetøj. Hun var meget dygtig til at sammensætte mønstre i såvel gang- som sengetøj. Strømper og sokker samt vanter blev strikket hjemme altsammen.

Som ung datter hjemme i Smedegård hjalp mor sin fader med hans sognefogedkorrespondance. Hun skrev en meget smuk håndskrift med de gamle gotiske bogstaver. ... Smukkere og zirligere håndskrift har jeg aldrig set«.

Om faderen:

»Far var i mange år medlem af sogneforstanderskabet (nu sogneråd), mødte i flere år ved eksamen i skolen som medlem af skolekommissionen, var ligsynsmand, tilsynsmand eller snefoged ved snekastning og i mange år sammen med vandmøller Thorning skorstenssynsmand. Han var

også taksationsmand i kreaturforsikringsforeningen og mangeårigt medlem af landvæsenskommissionen for Hind herred. En dag far var farværende ved kreaturtaksation, fulgte vore jævnaldrende kammerater Gravers og Jakob fra Kjærgård, Peder og mig hjem fra skolen for at forrette et ærinde fra deres far til vores far; de sad sammen i sogneforstanderskabet. Min lille bror Jens løb uden for og tullede – han var vel en 4 år. 'Er din far hjemme, Jens?', sprugte de fremmede drenge. 'Nej', svarer Jens; 'Hvor er han da?', sprøges. 'Han er henne og taxere lig', erklærede Jens ...

Far var en af de første på egnen, der gav sig til at dyrke lupiner på lettere sandmuldede jorder for ved nedpløjning af disse meget kvælstofholdige og mulddannende planter at frembringe et bedre jordsmon. Far havde kun modtaget den sædvanlige landsbyskoleundervisning, der var tarvelig, men han havde ved selvudvikling erhvervet sig en efter datidens forhold ret betydelig indsigt på mange områder. Han læste meget, var i mange år medlem af boghandler N. P. Holms lejebibliotek i Ringkøbing, og var i mange år abonnent (sammen med førstelæreren Nic. Sørensen og købmand Jens Lauridsen) på det Ferslewske dagblad 'Dagstelegrafen' og siden på samme blads afløser 'Dagbladet'. Men det betød ikke, at far var højremand; tværtimod var han en ivrig venstremand. Far drak *aldrig* spiritus, men han stod aldrig i nogen afholdsforening.

Jeg skal nævne, at jeg et år var til 14 julegilder - baller hedder det vel nu. Det var dansegilder, der begyndte juledagsaften og fortsattes hver aften undtagen nytårsaften, indtil vi nåede gennem de 14. Man var sløj efter en sådan periode. Jeg tjente det år

Else Kathrine Svensgaard f. Pedersen omgivet af børnene (med uret) Mette Marie (f. 1858), Peder (f. 1856), Christen (forfatteren, f. 1854), Jens (f. 1860) og Marie Kirstine (f. 1862). Fotograferet efter Chr. Peder Svensgaards død i 1876.

Forfatteren med sin kone Agnes f. Hartz, fotografet ved århundredskiftet. (Foto Chr. Neuhaus, København).

hos min mors fætter Jens Chr. Kirk i Fuglebjerg i Stadil. Da vi nærmede os fastelavn, kom kammeraterne fra Tim derover og ville have mig med til ringridning ved Tim gamle kro fastelavnssøndag fra kl. 2. I Stadil skulle der være ringridning ved samme tid, og man drillede mig med at være en hjemmefødning, der ikke sluttede mig til Stadilkredsen, hvor jeg i tiden hørte til. Jeg tog til Tim og havde fri til tirsdag middag. Ringridningen begyndte altså kl. 2. Derefter red vi rundt til gårdene og hilste 'Glædelig Fastelavn'. Både hest og rytter var udyntede med en mængde flitterstads af tynde kulørte trøjer. Kl. 7 mødte

vi til den akkorderede middag i kroen. Det var et parbal med spise og drikke. Jeg havde min søster Marie med som baldame. Efter bordet begyndte dansen. Vi dansede den nat og hele mandagen til mandag nat kl. 2. Det var ca. 30 timers dans. Baldamerne listede sig til skiftevis at få et blund i krofolkenes private lejlighed, men for de mandlige deltagere blev der ikke nogen søvn. Derimod blev der til afveksling serveret adskillige boller punch, dels ved splejsning dels ved spending af tilstedekomne nysgerrige. Der var jo også frokost, middags- og aftensmad ind imellem. Det var den drøjeste tur, jeg har været med til af ungdomsfestligheder. Den slags gilder er jo forlængst gået af mode«.

Om sig selv: Chr. Svensgaard var 2 vintre på Ryslinge Højskole, men et ønske om at blive landinspektør kunne ikke lade sig gøre:

»Jeg gik så ind som landvæsenselev på de store gårde og satte mig grundigt ind i det maskintekniske landbrug og specielt i rodfrugtkulturen; havde været mellem pionererne i cikoriedyrkingen som selvstændig af jord til denne kultur. Rødderne leveredes til Johs. Lauridsen, Vejen, der efterhånden opførte 4 store tørreovne her til. Senere anlagde vi i fællesskab et fællesmejeri (ikke andelsmejeri), som vi drev i en årrække, men som så gik over til andelsmejeri«.

Chr. Svensgaard rejste til 1. april 1877 til en plads som 2. karl på en midtfynsk bondegård, en plads han havde fået via en højskolelærer i Ryslinge. Det flg. år fik han plads som landvæsenselev på Krogshøjgård og Vejrplund vest for Odense, begge steder dyrkedes især sukkerroer. Det

Forfatteren med sin kone Agnes f. Hartz.

flg. år kom han som elev til Højbygård ved Rødby, også et sted, hvor der dyrkedes mange sukkerroer. Han var politisk interesseret og blev et par gange opfordret til at stille op som folketingskandidat.

Chr. Svensgaard var også en tur i USA. Her var han flere steder. 1888 flyttede han fra Cedar Falls til Harvard Junction i Wisconsin og fik plads på et mejeri. Foråret 1889 rejste han til Chicago, hvor han fik plads som materialkusk hos en fætter til moderen, Jens Chr. Eskildsen fra Øster Halkjær i Stadil. Firmaet lagde tagpap på tage i Chicago. Om efteråret rejste han til Danmark. I foråret 1890 blev han ansat som bogholder og kasserer ved cikoriefabrikken »Nørrejylland«, som Johs. Lauridsens cikorieterri nu var blevet:

»Forinden fik jeg lejlighed til at overvære et vælgermøde på Hotel Ringkøbing forud for det tilstundende folketingsvalg

sidst i januar 1890. Ved mødet på hotellet så og hørte jeg første gang J. C. Christensen, der var opstillet til valget af bergierne. Den hidtilværende mangeårige indehaver af kredsen, M. P. Christiansen, der havde fulgt bojseniterne, ville ikke modtage genvalg, men en anden bojsenmand var opstillet. Trods den skarpe politiske strid, der var oppe mellem de to venstrepartier, tog den unge folketingskandidat J. C. Christensen overordentlig hensynsfuldt og spagfærdigt på den ældre og særdeles veltjente M. P. Christiansen, der i så lang en periode havde repræsenteret Ringkøbing Amts 1. valgkreds på sin dygtige, kloge og redelige og efter min overbevisning rigtige måde. Jeg må sige, at jeg fik det fordelagtigste indtryk af J. C. Christensen ved dette møde og det kort efter stedfundne store valgmøde på Ringkøbing torv. Han har også tilfulde virke-

liggjort det gode forhåndsindtryk, han fra begyndelsen måtte gøre på vestjyderne, ved det han gennem sin mange års store politiske førervirksomhed har udrettet til gavn for sit folk og sit land«.

I 10 år var Chr. Svensgaard leder af firmaet Smørexport i Esbjerg. Her kunne han bruge sine engelsk-kundskaber fra USA. Det var et arbejde han syntes meget godt om, men det blev slået ud af andels-smøreksporforeninger.

Efter smøreksporpen ville han gerne være handelsrejsende og fik tilbudt en stilling i et firma i Esbjerg, hvis hovedejer var konsul Ditlev Lauritzen (Firma J. Lauritzen). Her solgte han byggematerialer en gros.

En tid derefter importerede han svensk tørvestrøelse i vognladninger; det blev afsat til vognmænd og gartnere. Han impor-

terede også sydfrugter og andre havesager fra et firma i Hamburg og solgte dem til gartnere, delikatesseforretninger og specielle frugtforretninger i Esbjerg, Ribe og Varde.

Derefter rejste han i 16 år for et firma i København. Det blev imidlertid økonomisk usikkert:

»Jeg holdt så op med rejselivet pr. 1. januar 1928, altså for 10 år siden i en alder af 73 år. På mine mange rejser har jeg besøgt alle Danmarks købstæder mangfoldige gange med undtagelse af Nibe samt Svaneke, Nexø og Aakirkeby på Bornholm, i hvilke byer jeg ingensinde har været. Desuden besøgte jeg stadig de større stationer ved statsbanerne og privatbanerne. Endvidere Samsø, Ourø i Holbæk Fjord, Ærø, Drejø, Taasinge, Askø, Fejø, Femø, Agersø, Omø o. fl.«.

»Et udsat Sted i Danmarks fjærne Vest«

III

Det ny Hvide Sande 1926-1939

af Holger Ejby Villadsen

De to tidligere artikler om det første Hvide Sande blev bragt i Hardsyssels Årbog 1983 og 1984.

»Det ny Hvide Sande«s historie begynder den 10. april 1926 – kl. 5.45 eftermiddag.

Når det kan siges så præcist, skyldes det, at på dette tidspunkt forelå resultatet af den afstemning, der var foretaget blandt stemmeberettigede lodsejere rundt om Ringkøbing Fjord. Mere end 67 pct. gik ind for en gennemførelse af det Hvide Sande-projekt, der var beskrevet i kommissionsbetænkningen af 21. dec. 1915. Ifølge denne skulle den »endelig Ordning af Afløbsforholdene ved Ringkøbing Fjord« bestå i:

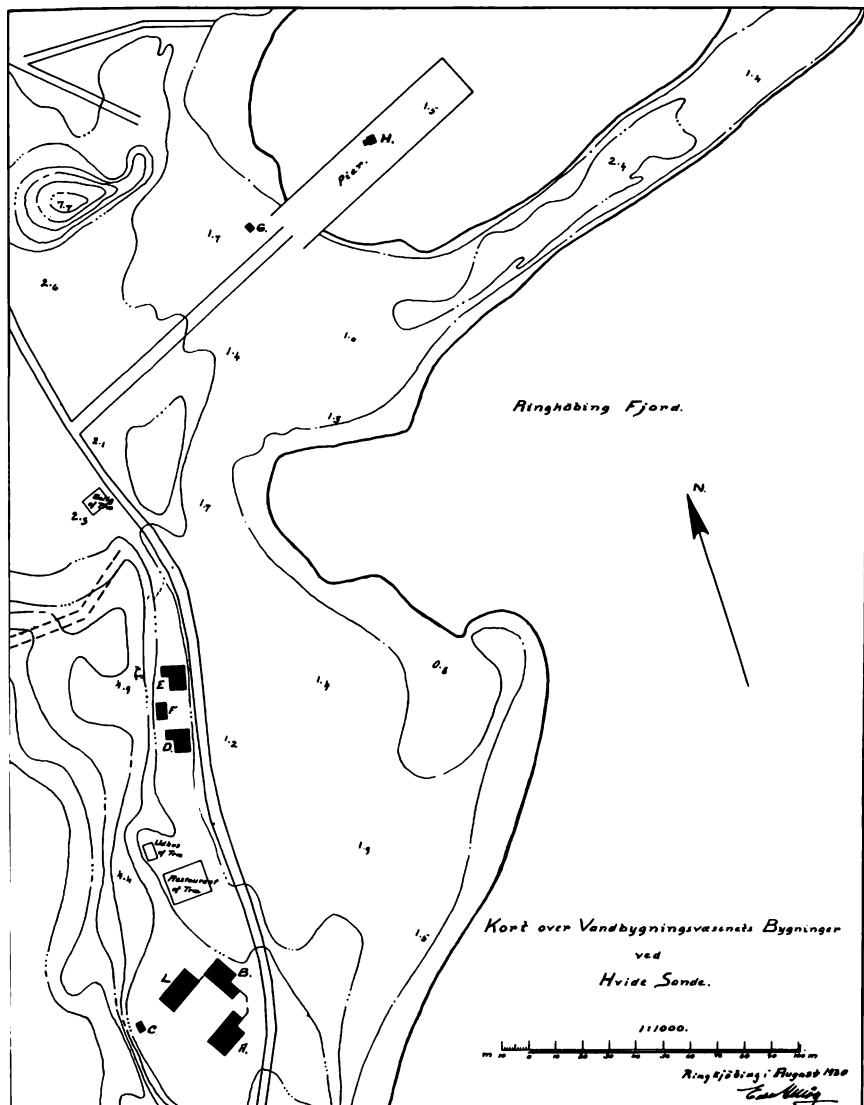
1. En regulerbar Frisluse med ca 350 m² Gennemstrømningsprofil. Slusen bygges i den indre Dæmning ved Hvide Sande.
2. En Skibsfartssluse af saadanne Dimensioner, at Sandpumpningsmateriel kan passere den, bygges i samme Dæmning.

3. En Aabning, ca. 100 m bred og mindst 5 m dyb tilvejebringes i de sammenbyggede Moler, naar Værkerne i den indre Dæmning er fuldført.

Den første Hvide Sande kanal var blevet lukket i 1915 og et midlertidigt udløb var blevet åbnet ved Gødelen, lidt nord for Nymindegab. Dette udløb havde i 10 år ført fjordvandet til havs samtidig med, at det havde været fiskernes eneste mulighed for sejlads mellem hav og fjord. Oftest utilfredsstillende som følge af den evindelige tilsanding.

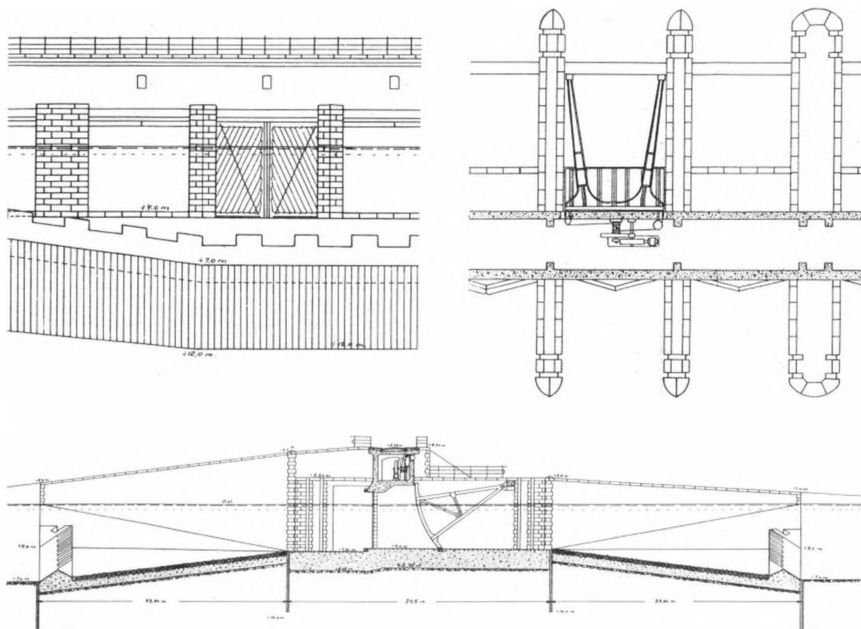
Vandbygningsvæsenet (VBV) kunne nu, efter at der i 10 år havde været stille ved Hvide Sande, begynde forberedelserne til et anlægsarbejde, der på den tid blev regnet for at være ganske betydeligt inden for den nordeuropæiske horisont.

Anlægget var anslået til at ville koste knap 5 mill. kroner, hvoraf staten skulle afholde 70 pct, lodsejerne 25 pct (hertil regnedes dem, der fjorden rundt ejede arealer beliggende under kote 2 meter, ialt 2201 lodsejere) og Ringkøbing by 5 pct.

Pieren Hvide Sande Nordhavn - Tyskerhavnen. Det første, der opføres ved Hvide Sande, er bolig for slusemester »A« og sluseassistent »B«. Husene skal lægge kontorlokaler til i byggeperioden. Samtidig sættes enkelte træhuse »D« og »E« til formændene. Ved »L« opføres anlæggets kraftstation. »Restaurant af Træ« er A/S Hvide Sande Badehotel, der som den eneste bygning på stedet har ligget her siden 1915.

Udsnit af standruds, grundruds samt tværsnit af afvandingslusen. En stormport af egetræs indtegnet i gennemstrømningskammeret. Set fra oven vises et stibord med tilhørende spil i manøvrengangen. Tværsnittet viser det samlede arrangement med en smal kørebane oven på manøvrengangen. Denne kørebane er i nyere tid udvidet ved overbygning af den vestlige forsluse.

værkerne afsluttet. Bladet »Licitationen« kan meddele, at »... Lørdag den 13. Okt 1928 Kl. 14,00 afholdes i Vandbygningsdirektoratet offentlig Licitation over Arbejdet ...« ved Hvide Sandes afvandings-sluse og kammersluse.

Arbejdet går til entreprenørfirmaet J. Stürup & V. Prosch-Jensen for et beløb af 940.300 kr og kontrakten undertegnes i København den 15. nov. 1928.

Afvandingslusen tilbydes udført for kr 684.100 og kammerslusen skal koste 256.200 kr.

Hvad er det så, der skal bygges. Det lader vi vandbygningsdirektøren fortælle, som det aftrykkes i et samtidigt tidsskrift:

»Afvandingslusens 350 m² Vandslug tilvejebringes ved Hjælp af 14 Sluseaabninger med 6,25 m Bredde og den foreskrevne Dybde paa Tærskelen af 4,0 m. Slusen udføres af Beton med nogen Armering. Overfladerne beskyttes ved Parement, der paa særligt udsatte Steder er af Granit og i øvrigt af Klinker. Udgravningen af Byggegruben foretages indenfor en i Sanddæmningen rammet Indfatning af Spunsjern, der helt omslutter Bygværket. Over Slusen føres en Bro for en offentlig Bivej og under Broen findes en lukket Manøvrengang, hvori de elektriske Spil fra Stigbordene anbringes. Stigbordene er Segmentstibord af Pladejernskonstrukt-

on, der er anbragt drejeligt omkring en vandret akse. Foruden Stigbordene findes der paa Havsiden Stormporte, udført som Stemmeporte af Træ.

Kammerslusen skal bestaa af et 8,5 m bredt og 34 m langt Slusekammer med 4 m Vanddybde, samt af to Slusehoveder, i hvis Nordsider der fremstilles Kamre for de to Skydeporte, hvormed Slusen lukkes. Paa Fjordsiden bygges en mindre Anlægsbro for Fartøjer, der venter paa Gennemslusning. Den tidligere omtalte Bivej føres over Kammerslusen paa en Klapbro.

Til dirigering af Porte og Klapbro opføres et Manøvrehus over det ydre Portkammer.«

FRA ANLÆGSPLADSEN. 1928

Nogle af de første synlige bygværker ved Hvide Sande er boligerne for slusens kommende funktionærer, da husene midlertidigt skal anvendes af tilsynsførende ingeniør.

Murermester Jens Kristensen Jensen i Vemb har vundet licitationen. Han tilbyder at opføre de to tjenesteboliger for 18.885 kroner.

Ingeniør A. R. Pedersen indberetter 11. sept. 1928, at nu er grunden støbt til det store hus (slusemesterboligen). Ved det lille hus (assistentboligen) føres gavlene op, da huset er rejst.

En uge senere modtager Alkjærsgig teglværk ved Dejbjerg en á conto check på 1.200 kr for levering af mursten hertil.

Stürup og Prosch-Jensen går straks i gang og påbegynder ca. 1. nov. 1928 transporten til Ringkøbing af materiel fra andre arbejdspladser. Den 8. nov. lykkes det entreprenørernes motorfartøj »Maria« at komme ind i fjorden og så begynder man at flytte materialer til arbejdspladsen i

Hvide Sande. Dette fortsætter dagligt, indtil isen den 20. dec. standser denne transport for resten af året.

Straks efter ankomsten af spormateriel lægges et troljespor fra nordhavnens pier langs landevejen op til sanddæmningen, hvorfra sporet dels føres ud over denne og dels gennem klitterne mod vest ned til betonsikringens nordende. Her begynder man harpning af ral fra stranden.

Den 25 november er delene til en gravemaskine ankommet og den monteres nu i klitdalen syd for Trolbjerg. Her opfører man tillige smedie og værktøjskure.

Den 17. dec. ankommer den første pramladning spunsjern til Hvide Sande.

40 mand har taget fat på projektet. De fleste kommer fra entreprenørernes tidligere arbejdspladser. Kun få er fra egnen.

Ved Hvide Sande har VBV benyttet tiden til at opføre en midlertidig vej umiddelbart vest for den store dæmning, således at landevejstrafikken kan passere de nye arbejdssteder, mens byggeriet står på, og den 20. dec. 1928 kan tilsynsførende meddele, at tjenesteboligerne ved Hvide Sande er fuldførte »... med Undtagelse af Polering af Haandlisterne for Trappegælnderne.«

– I 1928 var der tid til at fastholde detaljen!

1929

Nu kan tilsynsførende ingeniør rykke ind i den kommende slusemesterbolig for derfra på VBV's vegne at holde øje med, at entreprenøren udfører arbejdet efter kontrakten.

Ingeniørassistent under Vandbygningsvæsenet H.K. Schultz forflyttes fra 1. febr. 1929 at regne til Hvide Sande. Den årlige lejeafgift for slusemesterboligen ansættes

til kr. 300,- og til gengæld for dette moderate beløb må ingeniørassistenten da også selv sørge for belysning, opvarmning og renholdelse.

Det strømmer til med materiale til den store byggeplads. Hasle Klinker- og Chamottestensfabrik på Bornholm skal levere 700 mille gule vandbygningsklinker, hvoraf de første godt 200.000 stk. er indkomne over Struer havn, hvorfra de med bane transporteres til Ringkøbing. Spunsjern, der dels skal indramme de store byggegruber og dels skal indgå i funderingen ankommer ligeledes over Struer havn.

Sluttelig er telefonforbindelsen inden udgangen af året 1928 blevet bragt i orden. Vil man ringe til anlægspladsen i Hvide Sande, må man hos telefonistinden bestille »Søndervig Nr. 5.«

Arbejdsløsheden i tiden er en svøbe. Fra forskellig side holdes der øje med fordelingen af tilbudte pladser. I pressen har det forlydt, at der alene ved kammerslusearbejdet vil kunne beskæftiges 150-200 mand. Dette afstedkommer et spørgsmål fra Arbejdsdirektoratet til Vandbygningsdirektøren, der må korrigere og oplyse, at disse tal også indeholder den arbejdsstyrke, der er beskæftiget andetsteds i landet ved underleverancer. Især Bornholms keramiske industri og øens granitbrud nyder godt af Hvide Sande-projektet. Amtsanvisningskontoret i Ringkøbing må ikke forvente, at mere end 75-100 mand af de lokale kan komme i arbejde.

Den 9. jan. 1929 er gravemaskinen klar. Den 10. køres den ud på vejdæmningen, hvor byggegruben skal udgraves, og forsøgsvis bortgraves der ca. 1000 m³ af jorden ved afvandingslusen. Den 16. køres den til pladsen, hvor kammerslusen skal anlægges og her arbejder den til dæmnin-

gen den 25. febr. er bortgravet til kote +1m.

Vejret driller. Vinteren er hård og forhindrer jordarbejdet. Fjorden er dækket af svær is, som under en snestorm d. 16. og 17. februar dækkes af et ca 1/2 meter tykt snelag, som hindrer al kørende (!) trafik over fjorden. Den megen sne afbryder tilmed landevejstrafikken i dagevis.

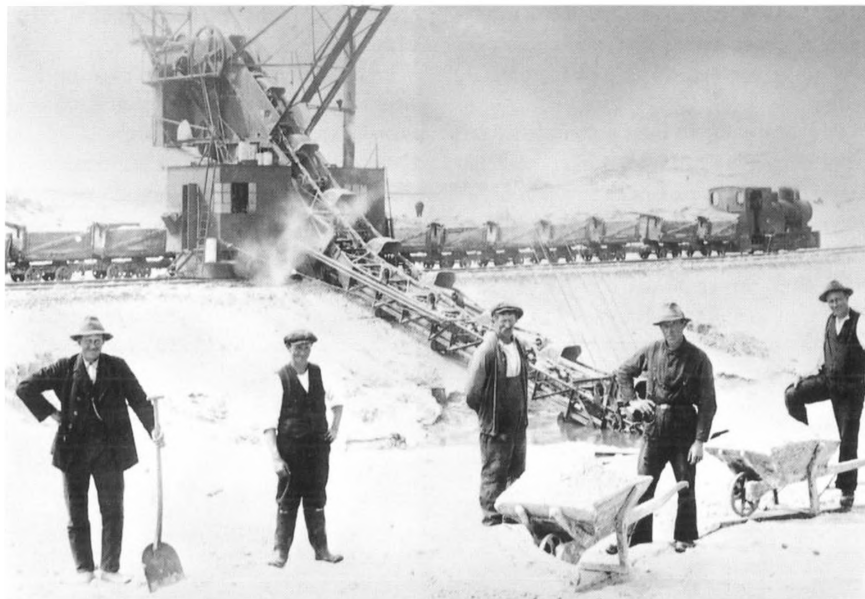
Vi vil i det følgende lade uddrag af distriktingeniør Edvard Ishøys månedsrapporter referere, hvorledes arbejdet ved Hvide Sande rent praktisk skrider frem.

For marts 1929 noteres det, at gravemaskinen hele måneden arbejder ved kammerslusen. Den 13. er man nået så langt ned, at vandlænsningen må begynde.

Ved afvandingslusen er rambukken blevet monteret og her begynder man d. 8. marts ramningen af de 14 meter lange spunsjern, der skal fundere den vestlige forsluse.

I april begynder udgravningen ved afvandingslusen med håndlæsning. Rammearbejdet kører nu på fuldt tryk efter at spunsjernene er kommet over fjorden. Der rammes i toholdsdrift fra kl. 4 morgen til kl. 9 aften. Tømrermester Sofus Nielsen, Kloster har påtaget sig at bygge en formandsbarak for 3.460 kr. og den er næsten færdig ved månedens udgang.

I projektet indgår, at slusen skal sikres med svære stormporte mod vest, sådan at disse kan svinges i, hvis de mekaniske sluseporte på fjordsiden svigter. De skal, ligesom stemmebjælkerne, fremstilles af egetræ, og for at fremskaffe det, kan man sige, at en national indsamling i skovene går i gang. Egetræ af disse dimensioner kan ikke fældes ét sted i den ønskede mængde. Skibsbyggerne A. & K. Tommerup i Hobro skal som underleverandø-

Spandegravemaskinen i arbejde ved afvandingslusen.

rer fremstille portene, og de modtager egebjælker fra det ganske land. Der er partier fra Fjellerup, Kværndrup og Aarhus stationer, og der er skibslast fra Lundeborg, Kerteminde og – som det største parti på 39 m³ – fra Bandholm Havn, hvorfra de lollandske ege udskibes.

I maj er udgravningen af kammerlusen omtrent færdig, idet man nu er nået ned til kote –5,50 m. Ved afvandingslusen har man ved håndlæsning fjernet vejdæmningen ned til kote +0,5 m, og her er det meningen, at gravemaskinen skal videreføre arbejdet, når den er færdig ved kammerlusen.

Overalt er der pr. 16. maj indført 16 timers drift og fra og med 31. maj går man på arbejdspladsen over til døgn drift.

Hvor bor egentlig de mange arbejdere? Nogle er indkvarteret på egnen, mange

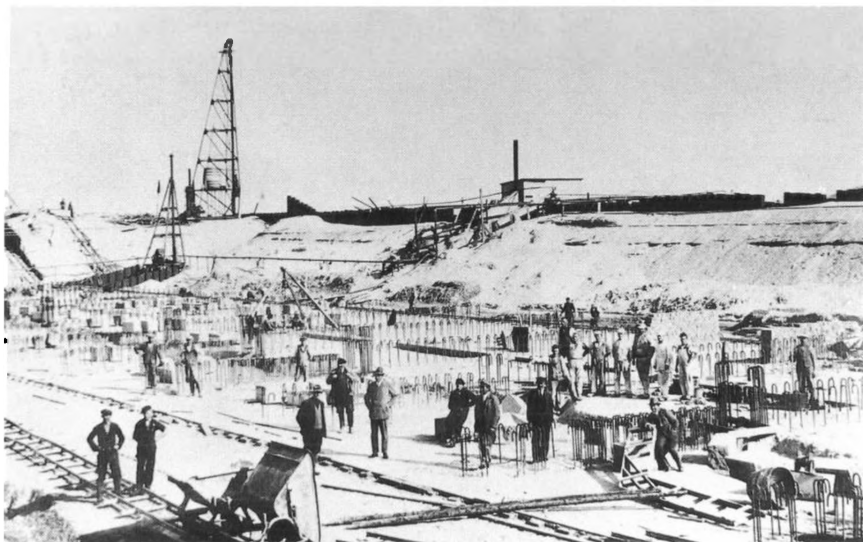
transporteres dagligt over fjorden på VBV's både og en del opfører selv primitive barakker, hvor det kan lade sig gøre.

Den 14. jun. 1929 anbefaler distriktsingeniør Ishøy, at motorpasser ved kranen på pieren, Fr. Christensen får tilladelse til at opføre et træhus på Vandbygningsvæsenets areal. Fr. Christensen, der er gift og har fire børn, bor for tiden til leje i et gammelt hus ved Aargab.

Ishøy begrundet sin anbefaling med, »... at det vanskeligt lader sig gøre at bygge paa de tilstødende Grunde, da Ejeren forlanger en urimelig Betaling.«

Nu stiger aktierne i »en af de sørgeligste og goldeste Egne i Danmark«, som det udtryktes i 1913, og det må naturligvis udnyttes!

Tilladelsen gives og Fr. Christensen opfører sit hus mod at erklære sig villig til at

Den 1,70 meter tykke bund i afvandingslusen er færdigstøbt. I baggrunden sanddæmning og spunsjern, der værner byggegruben mod fjordvandet.

fjerne det igen, når slusearbejderne ved Hvide Sande er fuldført.

Noget må være gået anderledes i tidens løb, for huset ligger der stadig! – Træhuset danner kernen i den bebyggelse, der i dag bærer adressen Nørregade 17.

I juni flyttes gravemaskinen til afvandingslusen, hvor den arbejder i døgndrift. I kammersluseudgravningen er bunden færdigstøbt den 19. og ved månedens udgang er granitten i portkamrenes bund indstøbt. Det egentlige byggeri er i gang. Stürup og Prosch-Jensen meddeler pr. 13. aug. ingeniørkontoret »... at vi førstkomende Tirsdag skal bruge 5000 Sække Cement, og derefter 5000 Sække hver følgende Tirsdag.«

I juli afsluttes udgravningen af byggegruben. Størstedelen af de store sandmængder er anbragt nord for slusen fra

kystlinien og ud i fjorden. En del er losset på det »... lave Areal umiddelbart syd for Søen mellem Dæmningerne.« – Oven på dette er i nutiden Hvide Sandes City-forretninger beliggende.

Betonstøbningen i afvandingslusen begynder d. 19. aug. 1929, og da måneden er gået, er bunden mellem de to indvendige spunsvægge støbt. Sandpumperne »Frem« og »Nymindegab« arbejder nu begge ved Hvide Sande på fjordsiden dels med oprensning af sejløb ind til kammerslusen og dels med uddybning ind til afvandingslusen.

I september udleveres licitationsmateriale for den tekniske del af anlægget. Det drejer sig om 14 stk. stignbord til afvandingslusen, 2 stk. skydeporte til kammerslusen, 2 stk. stignbord for omløbskanaler i kammerslusen samt en klapbro over kammerslusen. Hertil kommer spil for manøvrering af disse konstruktioner. En-

Arbejdsstyrken. Trillesjak.

delig skal der indrettes en kraftstation med råoliemotorer, dynamoer, tavleanlæg og akkumulatorbatterier, da Hvide Sande anlægget af tvingende grunde må være selvforsynende med elektrisk kraft.

De tekniske detaljer er endeløse, og skal ikke aftrykkes her. Blot vil vi for kuriositetens skyld opholde os lidt ved klapbroen over kammerlusen, da den – om noget – vel må have haft almenhedens interesse:

»På Tværbjælkerne anbringes sekundære Længdedragere, hvorpaa den 2,20 m brede Kørebane hviler. Denne bestaar af et Bæredæk af 10 cm Fyrreplanker, imprægneret med Kreosotolie, og et Sliddæk af 5 cm Fyrreplanker ... udenfor Hoveddragerne anbringes paa Konsoller to Trottoirer med Dæk af 5 cm Planker. – Broen forsynes med Rækværker.«

De kommende Hvide Sande-boere vil kunne spadsere på »Trottoirer«, når de skal over slusebroen!

I september må der ved afvandingslusen sættes ind på forskellige afstivningsarbejder, idet spunsvæggene og dæmningen mod fjorden truer med at skride. Ekstra spunsjern rammes ned. Arbejdet går i øvrigt videre. Der støbes beton i de to forsluser og beklædningen med klinker er omtrent fuldført i selve slusebunden.

Ved kammerlusen er man såvidt færdig med selve kammeret, at pumpningen har kunnet ophøre, og slusen sættes i månedens løb under vand.

I oktober 1929 starter opmuringen af pillernes klinke- og granitparement i afvandingslusen. Den lodrette armering er anbragt og støbningen i pillerne er begyndt. Samtidig støbes der bund i forsluserne. Arbejdet med kammerlusen er nærmest tilendebragt.

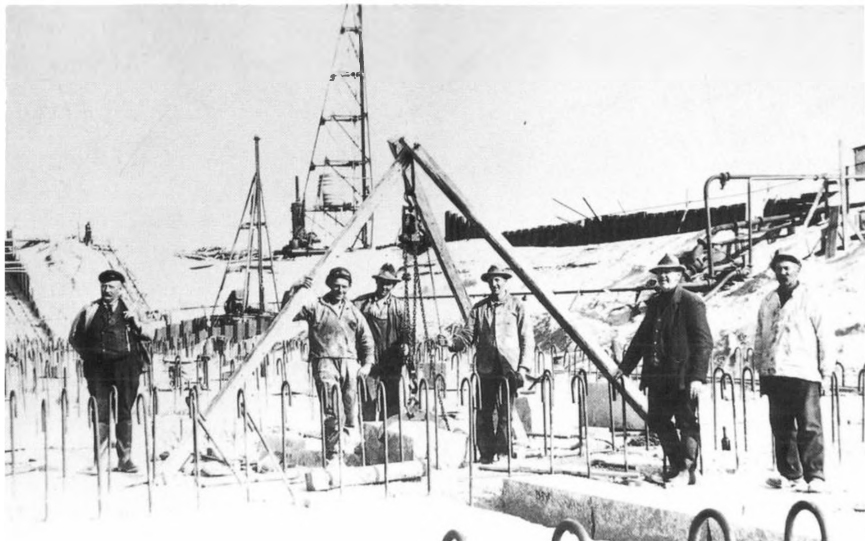
I november følges opmuringen af pillernes klinker- og granitparement og den

Arbejdsstyrken. Arbejds­mænd og murere. Slusens piller føres op som en skal af murværk, hvorefter kærnen fyldes med beton. I baggrunden anes Troldebjerg.

Arbejdsstyrken. Smede. Kammerslusens skydeporte af pladejern bygges på stedet. (A. Grimstrup)

Arbejdsstyrken. Stenarbejderne sætter granit, hvor slusen vil blive særligt udsat for slid. Stenmesteren var fra Bornholm.

indvendige støbning nogenlunde ad, således at pillerne ved månedens udgang er ført op til kote $-1,0$ m.

I december udsættes man for det uheld, at byggegruben ved afvandingslusen sættes under vand.

Den 9. blæser der en sydvestlig storm, og vandstanden i fjorden er $+1,20$ m. Kl. 21 springer vinden om i SØ, og det forårsager en yderligere stigning af vandet ved stuvning. Formænd og mandskab var alarmeret, men når først frem i det øjeblik, vandet gennembryster dæmningen ind mod fjorden. I løbet af få minutter er slusen fyldt med sand og vand, og dæmningen er skyllet væk på en strækning af ca. 30 meter.

Uddybningsfartøjerne »Frem« og »Nymindegab« må nu ved forenede kræfter genskabe en ny fangedæmning samtidig med, at de med deres kraftige pumper læn-

ser byggegruben. Tilbage står så ved håndkraft at trille de store mængder indskyllet sand op fra byggepladsen.

Uheldet forsinker byggeriet resten af måneden og det meste af januar.

1930

Distriktsingeniør Ishøy opsummerer arbejderne udført i de første tre måneder i året 1930:

Afvandingslusens piller og fløjmur er nu ført så langt op, at overbygningen kan påbegyndes. Der støbes først bund i den manøvrengang, der løber hen over gennemstrømningskamrene i hele slusens længde.

Vest for kammerlusen skrider det fremad med anlægget af ca. 250 løbende meter bolværk, der opføres til anlæg for fiskerbaade med bagved liggende oplagspladser.

Jernkonstruktionen til klapbroen er an-

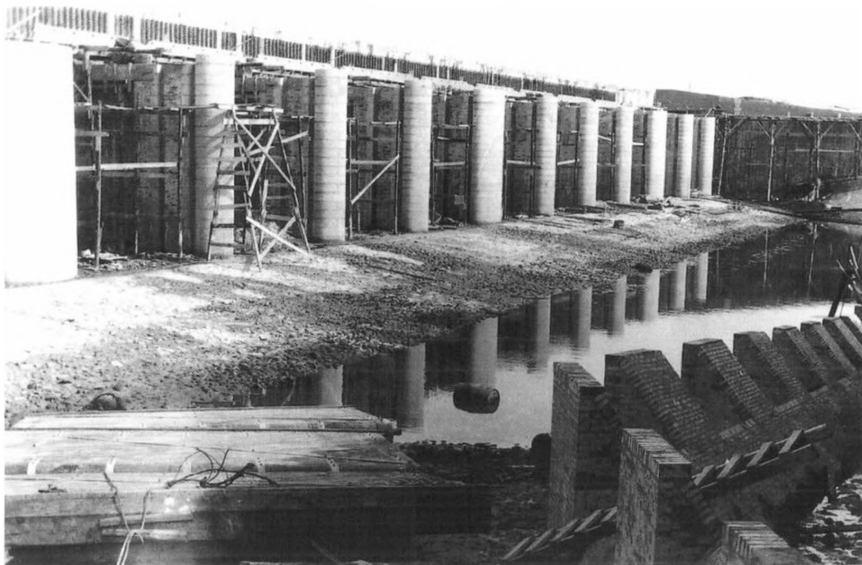
Byggepladsen set fra Troldbjerg. Slusekamrene er ført op til færdig højde. I baggrunden kammer-slusen. (A. Grimstrup)

kommet, og denne lægges på plads den 25. marts. Klapbroen skal snarest tages i brug til trafikken, da den midlertidige vej vest

for kammer-slusen skal fjernes, således at der kan uddybes mellem kammer-slusebolværkerne.

P. Chr. Hindø med sønnerne Andreas og Børge i familiens sejlbåd »Irma« i Mamrelund sommeren 1930. Mamrelund var en populær liggeplads for Ringkøbing-sejlerne. (H. Pors)

Tør sluse fra vest. Manøvre gangsmuren over slusekamrene er opmuret. Forrest i billedet ligger 3 svære egetræsporte og venter på at blive løftet på hængslerne. Det tandformede murværk nærmest t.h. er strømbrydere, der skal nedsætte vandets hastighed ved slusens bund for at forhindre underskæring. (A. Grimstrup)

Og materialeregnskabet? – Ved Hvide Sande er der nu brugt 51.784 sække cement!

Så lader Ringkøbing Sejlklub høre fra sig. Man er siden »Det første Hvide Sande« blevet glad for den dybe og velformede liggeplads »Mamrelund«, der opstod ved vejdæmnings oppumpning i 1915/16, og nu spørger formanden P. Chr. Hindø »... om det ikke var muligt at bevare dette udpumpede Indhug, idet Sejlklubben sædvanligvis benytter dette som Havn ...«

Ishøj svarer med embedets distance til dens slags fritidsanliggender »... at der intet foreligger om, at det nævnte Indhug vil blive tilfyldt, men dette vil naturligvis ske, hvis det findes ønskeligt af hensyn til Sluseværkerne.«

I randen af papiret har Ishøj brugt betegnelsen »Mamrelund«. Navnet var altså halvofficielt allerede i 1930!

April måned 1930 går med støbning i piller, fløjmur og manøvre gang. Sidevæggene i manøvre gangen er ved at være oppe i vindueshøjde på vestsiden.

Klapbroen over kammerlusen åbnes for trafik den 24. april.

Som den tredje bygning ved tjenestebo-lignerne under Troldbjerg skal opføres en kraftstation. Her er murermester Andreas Christensen billigst, og han har ved månedens udgang fundamenterne oppe i terrænhøjde.

I maj måned 1930 udsendes licitationsmaterialet for de to næste anlægsfaser: bygning af to ledemoler på forstranden og

Stigbordene på slusens østside bygges på stedet. (A. Grimstrup)

ud i Vesterhavet samt gennembrydning af betondæmningen, der lukkede »Det første Hvide Sande«.

Ledemolerne, der skal fremstilles som to forholdsvis lette konstruktioner, opføres for at beskytte afløbskanalen mod til-sanding og for at forhindre mundingens vandring mod syd, som det er sket ved de gamle udløb syd for Nymindegab og senest ved Gødelen.

Licitationsmaterialet indledes med en orientering, der ganske kort – og præcist – ridser situationen op: »Paa Planen er vist den i 1915 opførte Betondæmning, ved hvilken Ringkøbing Fjord er afspærret fra Vesterhavet. Betondæmningen er bygget tværs over den saakaldte Hvide-Sande Kanal, hvis Lukning yderligere blev sikret ved en helt inde ved Fjorden anlagt Sanddæmning. I denne Sanddæmning er for Tiden under udførelse en Afvandingssluse

og en Kammerluse, hvilke sætter Fjorden i Forbindelse med den mellem de to Dæmninger værende Sø. For at skaffe adgang fra denne Sø til Vesterhavet skal der gennem Forstranden graves en Kanal ud til Vesterhavet. Kanalen beskyttes ved to Ledemoler, og den sættes i Forbindelse med Søen ved Gennembrydning af Betondæmningen.« – Sådan!

Den 26. juni 1930 underskrives kontrakten af Vandbygningsdirektør C.F. Liljelund.

Stürup og Prosch-Jensen, der jo i forvejen er på pladsen, har fået entreprisen for et samlet tilbud på 424.580 kroner.

Lad os også nærme os Hvide Sande sammen med journalisten fra Holstebro Avis, da han omkr. 1. juli 1930 beskriver sin tur ned ad Klitten:

»Mager er Jorden og de faa Beboelseshuse gør et smukt og pænt, – men ogsaa

Den gamle mole, der lukkede Hvide Sande i 1915, ligger stadig ubrudt og sikrer byggepladsen mod havet. I baggrunden den færdige kammerluse. Set mod SØ. (A. Grimstrup)

Gennembrydning af sikringsmolen. Der dannes en 70 meter bred og 5 meter dyb åbning. Det er store mængder, der i årene 1912-15 er blevet hældt i dybet for at lukke Hvide Sande kanalen. (A. Grimstrup)

Færdig kammer-sluse med manøvrehus. Den store arbejdsplads var et populært udflugtsmål. Der plantes helme for at dæmpe sandflugtsplagen. (A. Grimstrup)

fattigt Indtryk. Vegetationen er sparsom – hist og her nogle forpjuskede Buske og nogle faa og smaa Haver, der søger Ly for Vestenvinden bag Husene – ellers er der kun Klitter med Marehalm og Lyng.

Saa med eet bliver Bebyggelsen tættere. Langs Vejen er rejst en Række sirlige Smaahuse, næsten alle af Træ. Det er Arbejderboliger, der grupperer sig om en Købmandsforretning og en Sommerrestaurant. Og saa er der en lille primitiv Havn, der netop tillader Vandbygningsvæsenets Fartøjer at lægge til ...«

Den 23. juni 1930 påbegyndes støbningen af manøvre gangens loft, der samtidig danner underlaget for den kommende vejbane over afvandings-slusen. Ved månedens udgang mangler der ikke meget i, at bygværket i hovedtrækkene fremtræder i sin færdige skikkelse.

Ved kammer-slusen er der opført et ma-

nøvrehus, som ved månedens slutning kun mangler »Gesims og Pudsning«.

Kraftstationen er ved at være så langt, at der kan opsættes tagkonstruktion.

Sandpumperen »Frem« er som det første skib gået igennem den nye kammer-sluse og har påbegyndt oppumpningen af sand i søen vest for afvandings-slusen.

Efteråret går nu med tekniske installationer og begyndende afprøvning af disse. Vandbygningsdirektøren kan den 27. okt. 1930 meddele, at sluseanlæggene og den dertil knyttede kraftstation nu er så vidt fuldført, at der skal finde en afprøvning af maskineriet sted i den nærmeste fremtid. Man skal i den forbindelse til at forberede ansættelsen af en slusemester, idet det vil være ønskeligt, at denne kan deltage i den forsøgsmæssige drift af anlægget. Man kigger sig derfor om i vandbygningsvæsenet internt blandt det kvalificerede maski-

Nordmolen føres ud over stranden. Kranen arbejder ved gennembrydningen af den gamle sikringsmole. I baggrunden Troldebjergklitterne og afvandingslusen. (A. Grimstrup)

nistpersonale for at se, om en mulig ansøger eventuelt skulle findes inden for egne rækker.

En sådan findes. Den 6. nov. 1930 foreligger en ansøgning fra undermaskinmester H. C. R. Gerhardt, der for tiden er tjenestgørende på sandpumpeskibet »Ægir«, Esbjerg. Og han ansættes pr 20. november 1930 som Hvide Sandes første slusemester.

Nu er det én ting at flytte en mand. – Pludselig at ændre ved indeværende finansårs konti er noget ganske andet. Men det undgår man behændigt ved »... at Tjenesten indtil videre vil være at betragte som en Udstationering og at hans Lønning som hidtil vil være at afholde af Sandpumpeskibet »Ægir«'s Lønningskonto mod Refusion af Hvide Sandes Anlægskonto.«

En simpel rokade, hvorved de bogholderimæssige rutiner støt kan forblive på kursen.

I vinterens løb ønsker entreprenørerne

at gå i gang med at gennembryde den gamle betonmole – »Sikringen«. Dog kun blokkene i den ydre kastning og bølgeskærmen, mens selve molekærnen skal blive stående intakt til omkring 1. februar, når man kan antage, at faren for særlig kraftige vestlige storme med højvande er minimal.

Vandbygningsdirektøren stiller som betingelse, at man ikke begynder at fjerne noget af dette yderste værn mod havet før teknikken er så langt fremme, at afvandingslusens og kammerslusens porte kan lukkes.

Ikke flere overraskelser ved Hvide Sande, hvis det står til vandbygningsvæsenet!

Den 30. nov. 1930 tændes lyset! – Ishøj meddeler direktøren, at det af A/S »Vølund« udførte lysanlæg ved Hvide Sande er taget i brug og har vist sig tilfredsstillende udført. Skærmene på lamperne på dæmningen er anbragt således, at lyset ikke kan ses fra søen. Der er også

»Nymindegab« uddyber vest for den særdige sluse. Den midlertidige landevej foran slusen pumpes væk. (H. Pors)

god brug for belysningen, idet færdselen nu foregår ad den ny vej hen over sluserne og dæmningen.

1931

Vandbygningsvæsenets maskininspektør afprøver sammen med sine teknikere det samlede anlæg i maj måned 1931, og d. 21. foreligger den endelige rapport.

Et udvalgt stigningsbord har været belastet med 13 tons sand i sække forinden hævnings. Råoliemotorerne i kraftstationen har været startet og begge dynamoer og akkumulatorbatteriet indskudt samtidig på nettet, hvor alle 14 stigningsborde derpå har været løftet samtidigt.

At hæve kammerlusens klappbro varer 57 sekunder. – Broen kan også hæves ved håndspil. Til fuld åbning medgår 90 minutter »... og der maa da være 2 helst 3 mand til at skifte.«

Det eneste, der ikke rigtigt fungerer ved Hvide Sande, er »Pærerne«. De kan ikke

holde til stormvejret. Men nu gøres op-hængningen mere elastisk.

Månedrapporten for juni måned 1931 fortæller, at udlægningen af blokke og sækkebeton i søndre mole har været fortsat måneden igennem.

I nordre mole er ramningen af stilladspæle afsluttet, og nu venter man på, at blokudlægningen kan begynde. Det kan først ske, når dampkranen fra gennem-brydningen af den gamle betondæmning er kørt op til det nordlige bloklager.

Gennem-brydningen af den gamle sikring fra 1915 slutter d. 27 juni. Da ligger udgravningens bund i kote -5,0 m. Foroven har den en bredde af ca 70 m. Disse mål kommer nu til at angive størrelsen på den fremtidige port ind til Hvide Sande. Den 29. juni kl. 16.30 sættes udgravningen under vand.

Nu lægger man sidste hånd på værket, mens der ventes på, at sandpumperne skal få uddybet på fjordsiden og få dannet ka-

Åbningsøjeblikket søndag morgen d. 30. august 1931.

Med en højdeforskel på 75 cm mellem fjord og hav varer det ikke længe, før vandet bliver til en bred strøm.

Der pejles med pejlestage og stok.

nalen ud mod havet. Vejskråninger beplantes, der opstilles rækværker, motorer rengøres og males m.m.

ÅBNINGEN AF

»DET NY HVIDE SANDE«

Iscenesættelsen af finalen er i gang. Vandbygningsdirektøren skriver d. 26. aug. til Ishøj: »... Da jeg maa anse det for at være af særlig Betydning, at Aabningen af det nye Udløb kommer til at foregaa saa programmæssigt som muligt, maa jeg anse det for nødvendigt at udsætte Aabningen til det nødvendige Overtryk er tilstede i Fjorden. Jeg kommer til Ringkøbing førstkommande Fredag ...«

Hvide Sande åbnes søndag morgen d. 30. aug. 1931 nogle timer før ebbe.

Redaktøren af Ringkjøbing Amts Dagblad, Vilh. Nielsen, der i særlig grad har vist udløbssagen sin interesse og som har været en vedholdende talsmand og budbringer for det såkaldte nordparti, er naturligvis til stede.

Den 25. aug. var sandpumperen blevet færdig med at udgrave hovedmængden af det sand, der spærrede adgangen til havet. Gennem den sidste barre graves nu en mindre rende ved håndkraft og sluserne åbnes på et tidspunkt, da fjorden er +32 cm og havet -43. Den smalle rende udvikler sig hurtigt på grund af strømmen, og da det kl. 4 om eftermiddagen bliver nødvendigt at lukke sluserne ved indtrædende højvande, har der allerede dannet sig et ca 40 m bredt og ca 1 m dybt løb. I løbet af de følgende vandtider udvikler løbet sig hurtigt, således at en af vandbygningsvæsenets slæbedampere med dybtgående ca 2 m om mandagen kan sejle ud i Vesterhavet.

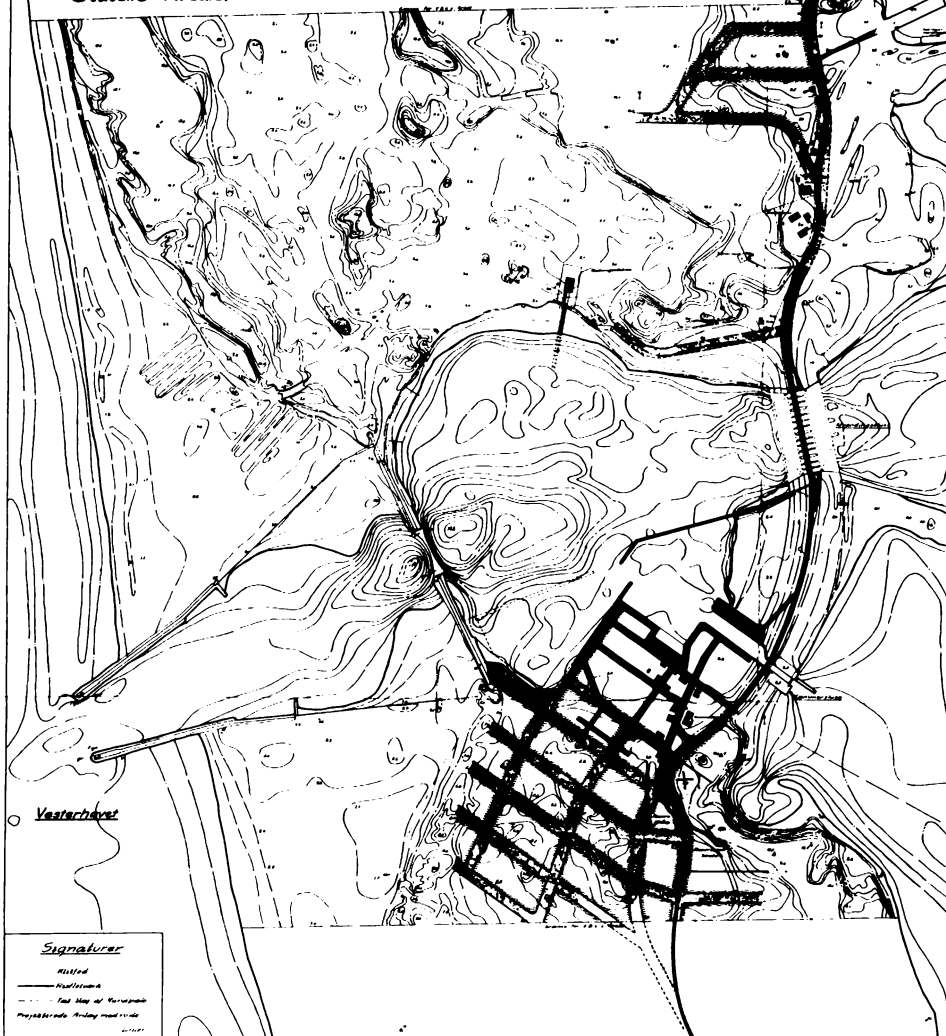
Der kan nu endelig lukkes ved Gødelen umiddelbart nord for Nymindegab. En af sandpumperne går i gang få dage efter åbningen af Hvide Sande, og d. 18 sep. 1931 er lukningen gennemført, og tilbage står kun at sikre lukningen ved en spærredæmning.

Hermed falder den trafikale situation i

HVIDE SANDE

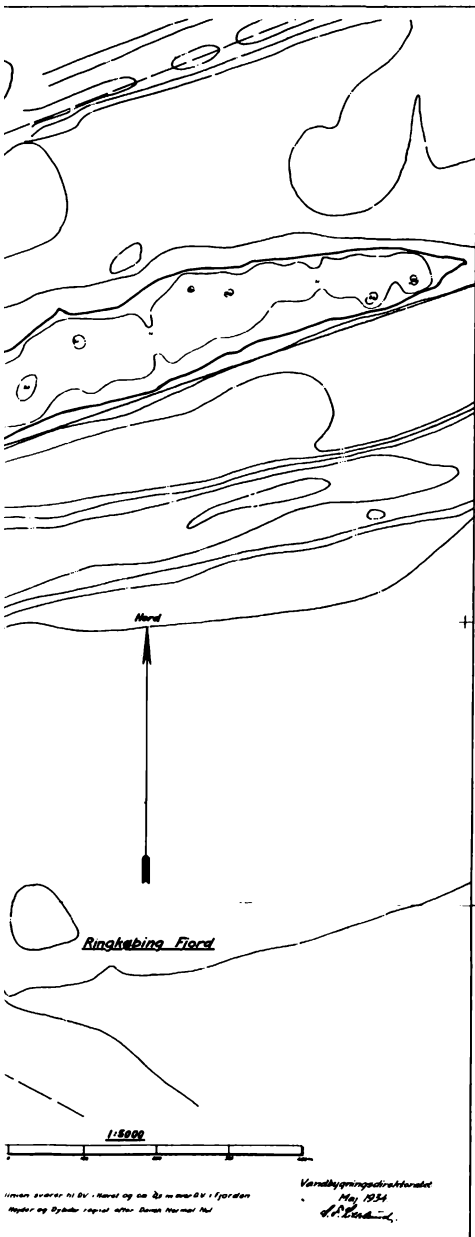
Opmaalt 1927. Revideret Marts-
Maj 1934

Bebyggelsesplan for Statens Arealer

Signaturer

— Kystlinje
 - - - Højlinje
 - - - - - Fuld Maas af Højlinjerne
 Projektør: Holger Eiby Villadsen

Bebyggelsesplan for statens arealer i Hvide Sande, revideret 1934.

sit nye leje med fast forbindelse ad hele Holmsland Klit, og sådan har det været lige siden.

SLUSEUDVALGET

Med henblik på overordnet styring af den fremtidige slusepraksis er det i Hvide Sande-loven af 1924 bestemt, at der skal ned sættes et rådgivende udvalg, i daglig tale kaldet sluseudvalget.

Dets medlemmer udnævnes af ministeren for offentlige arbejder og består af 5 medlemmer, der hver for sig udpeges af følgende instanser: ministeren for offentlige arbejder, landbrugsministeren, Ringkøbing amtsråd, Ribe amtsråd og fiskeriorganisationerne ved fjorden.

Udvalgets opgave er af rådgivende karakter. Det skal bistå ministeriet og vandbygningsvæsenet ved de bestemmelser, der skal træffes vedrørende den daglige drift af sluseværkerne med særlig hensyn til landbrugets og fiskeriets interesser. Her tænkes på den bedst opnåelige regulering af vandstanden og saltholdigheden i fjorden.

Hvor fjorden tidligere hovedsagelig har været underlagt naturens kompromisløse betingelser, skal dens åndedrag i fremtiden reguleres af erhvervspolitiske interesser, der har hver deres opfattelse af årsag og virkning. Fra nu af skal vandstand og saltholdighed findes ved et kompromis, hvorefter dyre- og planteliv vil have at indrette sig.

Et eksempel på de kommende års interessebrydninger er hentet fra Ringkøbing Amts Dagblad af 25. jan. 1937. Godsejer Tranberg, Lønborggaard, skriver:

»Da undertegnede i sin tid gik med til Hvide Sande på betingelse af, at udløbet

blev befæstet, var det min opfattelse, at sluserne i hovedsagen skulle passe sig selv og kun lukkes under stormvejr. Men desværre er det blevet helt anderledes!

Hvide Sandes befæstning lader til at være god og stærk og alt kunne således være udmærket, hvis der ikke var blevet nedsat et udvalg til at bestemme over sluserne.

... Dette udvalg samles en gang før vinteren og fastsætter slusens lukning i visse vinterperioder.

... Disse sluselukninger har til følge, at stillestående vand i lange perioder står over engene og ødelægger de gode græsarter ...

Gid udvalget i fremtiden i hovedsagen vilde indskrænke sig til kun at lukke sluserne under vestlige storme. Jeg er overbevist om, at landbrugets interesser var bedst tjent dermed, og jeg kan heller ikke tænke mig, at fiskeriet kunde skades.«

TIDLIGE HAVNEPLANER

Når der tidligere i VBV-sammenhæng har været skitseret anlæg af en egentlig fiskerihavn ved Hvide Sande, har man altid haft det forholdsvist brede og åbne hedeareal nord for kanalen i tankerne. På sydsiden har man anset pladsen mellem kamerslusens bolværk og havklitterne for at være for snæver.

Men det er 80 underskrivere på et andragende fra sydklitten ikke enige i.

Den 31. januar 1931 henvender man sig til vandbygningsdirektøren med en adresse, hvori man anfører, at fiskerne syd for Hvide Sande ikke ønsker en fiskerihavn i nordsiden »... af den Grund, at det i flere Maader vil blive upraktisk at forlænge Afstanden for dem, der i Forvejen har den lange Vej.«

Endelig mener man også, at besejlingen af havnen vil være nemmere til et sydbas-

sin, da man på den måde undgår at skulle sejle på tværs af strømmen til slusen. Det er formand Edvard J. Høj, der undertegner for Nymindegab og Omegns Fiskeriforening.

Argumenter eller ej ... Der er ingen tvivl om, at det er den lange, lange strid mellem udløbssagens syd- og nordinteresser, der stadig ulmer.

I en ledsageskrivelse d. 10. feb. kan Ishøj fortælle VB-direktøren, at grunden til fremkomsten af henvendelsen var, at de fiskere, der bor nord for Hvide Sande kanalen, efter et møde d. 9. nov. havde andraget om at få havnen lagt på nordsiden, hvorfor de sydpå boende fiskere, der ikke var repræsenterede på mødet, ville oplyse, at der også var et ønske om at få havnen lagt på sydsiden. Borgmesteren (Vilh. Nielsen, Ringkøbing) havde iøvrigt oplyst, at mødet d. 9. november var lagt på en søndag for at imødekomme fiskerne sydfra, men disse mødte alligevel ikke. »Krigen raser saaledes stadigt mellem Nord og Syd« konstaterer distriktsingeniøren.

I de kommende år var der ved flere lejligheder tale om genoplussen, hvor megen energi udløstes ved, at »dem nordfra« tørnede sammen med »dem sydfra«, og kendere vil vide, at der gik mange år, før der ikke kunne findes flere gløder i asken.

Det har gennem årene ofte været hævdet, at det kom Vandbygningsvæsenet meget på tværs – ja, at det ligefrem var en overraskelse, at fiskerne ville benytte Hvide Sande som base for fiskeri.

Vandbygningsdirektør C. F. Lillelund beskriver i efteråret 1931 – umiddelbart efter åbningen – det samlede projekt i en artikel i bladet »Ingeniøren«.

Lillelunds artikel viser, at fiskeri i et vist

omfang var forudset, og at det tilmed var indarbejdet ved planlægningen. Det er snarere fiskeriaktiviteternes omfang, der har overrasket.

Om bolværket ved kammerlusen siger han, at det er udført »til Anlæg for Fiskerbaade ... .. med bagved liggende Oplagspladser.«

Om de to moler ved indsejlingen, ledværkerne kaldet, fremhæver han, at »... naar Ledeværkerne er ført ud til en saa stor Vanddybde (3 m), er det for at skabe saa gode Forhold som muligt for det Kystfiskeri, der allerede under de hidtil eksisterende meget vanskelige Udløbsforhold ved Gødelen har været drevet ved Ringkøbing Fjord.«

Man må dog være opmærksom på begrænsningerne:

»Det maa dog understreges, at hele Anlægget er en Landbrugsforanstaltning, og at det aldrig hverken fra Kommissionens eller fra de ansvarlige Myndigheders Side har været Meningen, at Anlægget skulde tjene som Støtte for Kutterfiskeri.«

Direktøren skelner mellem *fiskerbåde* og *kuttere!* – Et forhold, det nok var værd at notere sig i 1931.¹

PIONERÅRENE BEGYNDER

Det kom til at gå stærkt. »Ringkøbing Aarbog« noterer for november 1931: »Ved Hvide Sande rører der sig efter Udløbets Aabning et stedse rigere Liv. Baade som Fiskerihavn og som Anløbssted for noget større Skibe viser Anlægget sig at svare til Forventningerne. En dag i November saas saaledes ca. 40 Fiskekuttere, der laa i læ for Stormen, og faa Dage senere meldes om rigt Torskefiskeri fra Havnen der.«

Til vejledning for sejladsen er der blevet opsat fyr på de ydre moler. Torsdag d. 29.

oktober 1931 tændes fyrene ved Hvide Sande Kanal første gang.

I det følgende gennemgås for hvert år i 30'erne de kontrakter² om grundleje, som Hvide Sandes første beboere indgik med Vandbygningsvæsenet.

De har alle sammen været her på pladsen: Lykkejægerne, der snart søgte andre steder hen – dem, heldet ikke var med – og dem, der havde evne – og held – til at bide sig fast.

Nogle var nødt til at flytte til Hvide Sande for at fortsætte fiskeriet. Andre havde hørt om den nye plads derude ved Vesterhavet og øjnede en personlig chance eller så en fremtid for en familie.

Hvide Sande bebyggelsen er i sin oprindelse atypisk i dansk samtidshistorie. Der er i virkeligheden tale om en gammeldags kolonisering, der, selv om Vandbygningsvæsenets kontrakter ligger smukt ordnede, egentlig var ude af kontrol. Ekspansionens kraft – den vilde vækst, om man vil – var af en styrke, som myndighederne ikke havde forudset.

30'ernes krise var med til at gøre Hvide Sandes muligheder tillokkende. Der var heller ikke levnet mange steder i Danmark, hvor man kunne »tage nyt land«. Lidt længere inde i landet foregik statshusmændenes bosætning og hedeopdyrning ganske vist med tilskudsordninger og ordnede regelsæt, men det var jo for folk, der havde lyst til jorden.

Her dukker der så, ude ved havet, pludselig muligheder op, der kalder på kræfter, som »væsenet« får sit besvær med at tøjle. Det fortælles, at vandbygningsdirektør Lillelund ved et besøg i det ét år gamle Hvide Sande skal have sagt: »Ja, men dette var jo slet ikke meningen!«

Helt rimeligt var det måske heller ikke,

Plan over grundleje og -køb. Sydsiden. Revideret 1/4 1937. Grundenes numre henviser til tilhørende kontrakt.

at folk, der havde vandbygningskunsten som arbejdsområde, pludselig skulle til at tage sig af en ny by, der som en slags hittebarn var fundet på bagtrappen.

Kontrakterne sætter os i stand til at se, hvem der boede på de første pladser i det første årti – en slags adressebog for pionerbyen.

For at trække forbindelsen op mod nutiden noteres også nogle af de følgende lejer- og ejerskifte.

Nutidig adresse er vist i kursiv, men placeringen er kun omtrentlig. Lejekontraktens arealgrænser falder ikke altid sammen med nutidigt skel.

LEJERE 1931:

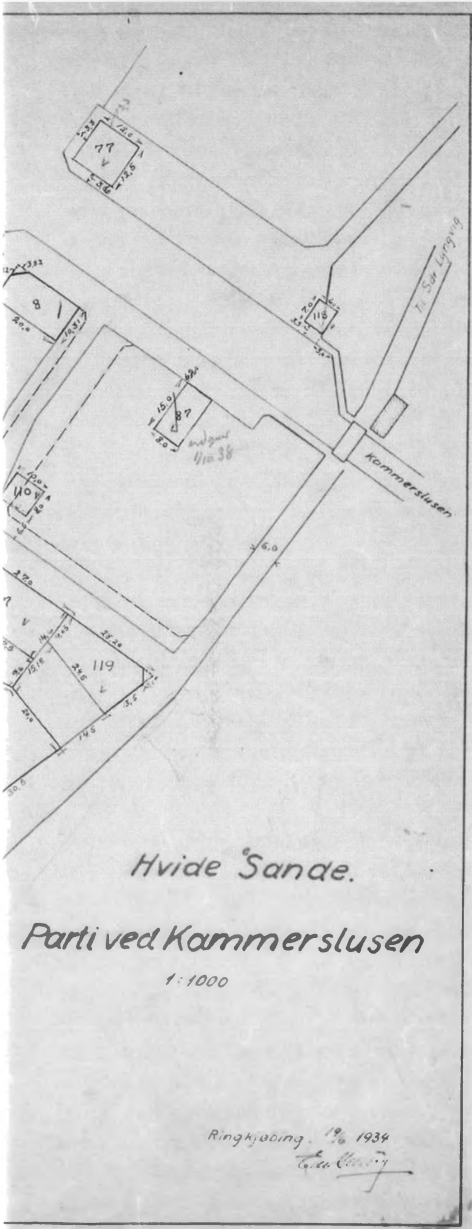
Kontrakt 2. (Stormgade 2) Jens Larsen Kristensen, Nymindegab, 1/10 1931. Sønnen, fiskeeksportør Jes Kristensen, overtager pr 1/10 1933 den østlige halvdel af grunden med det derpå liggende skur. Samtidig overdrages den vestligste halvdel af grunden som kontrakt nr 66 til fiskeeksportør Peter Edward Iversen, Nr. Lyngvig.

Fra 1/6 1934 fiskeeksportør E. Espersen, Grenå. Fiskepakning. Fra 1/4 1936 Skibshandler Søren Sillesen. Benzintank Fra 1/9 1940 Th. Frydendahl Pedersen.

Kontrakt 3. (Bredgade 1) Købmand Ole Glistrup, Ringkøbing, 7/11 1931. Overdraget til Augustinus Nielsen, 1/10 1933. Træhus. Købmandshandel og brændselsolie.

Kontrakt 4. (Stormgade 2) Købmand Søren Sillesen, Nymindegab, 1/10 1931. Købmandshandel og brændselsolie. Fra 1/9 1940 Th. Frydendahl Pedersen.

Kontrakt 8. (Ved kammerlusekajen) Købmand Frands F. Jensen, Aargab, 1/11 1931. Købmandshandel og brændselsolie. Opsagt

pr 31/3 1948 af købmand Jørgen Jensen, der varetager lejerens forpligtelser overfor VBV.

Kontrakt 9. (*P-plads, Toldbodgade*) Fiskeeksportør J.C.C. Dyekjær, Ringkøbing, 1/10 1931. Fiskepakning. Opsagt 31/3 1953 af Dyekjær & Christensens Fiskeeksport, Ringkøbing.

Kontrakt 10. (*P-plads, Toldbodgade*) Fiskeeksportør L.C. Sørensen, Ringkøbing, 1/10 1931. Fiskepakning. Opsagt 31/3 1957 af L.C. Sørensen, der flytter grundens træbygning, som fiskeribetjenten har anvendt, til en anden plads, kontrakt nr. 212.

Kontrakt 11. (*P-plads, Toldbodgade*) Struermikkelsen, fiskeeksport, Ringkøbing, 1/10 1931. Overdrages 1/10 1935 til Købmand Augustinus Nielsen. Fiskepakning. Opsagt til ophør 30/9 1952.

Kontrakt 17. (*Stormgade 4*) Slagter Ewald Frandsen, Nr. Lyngvig, 1/11 1931. Formål kødudsalg, men grunden benyttes ikke. Overdraget 1/11 1933 til mekaniker Jens Gregersen, Grindsted. Maskinværksted. Overdraget 1/7 1934 til maskinsmed Martin Christian Jensen, Hvidbjerg. Udgået 30/4 1936.

Pladsen udlejes derefter ved kontrakt nr. 114.

Kontrakt 18. (*Stormgade 2*) Fisker Eli M. Pedersen, Nymindegab, 1/11 1931. Opbevaring af fiskeredskaber. Overgår til Købmand Th. Frydendahl Pedersen 1/10 1938.

Kontrakt 19. (*Bredgade 4*) Slagtermester Carl Iversen, Ringkøbing, 12/12 1931. Formål slagteriudsalg. Kontrakten ophævet 1/6 1932 ved indgåelse af ny kontrakt nr 36.

Kontrakt 22. (*Stormgade 4*) Købmand Inge-mann Kamp, Hvide Sande, 1/11 1931. Købmandshandel. Overdraget 1/5 1932 til mekaniker Valdemar Søndergaard, Nr. Lyngvig. Maskinværksted. Overdraget 1/10 1934 til smed Jens Hansen, Hvide Sande. Smedeværksted. Husene af pandeplader. Kontrakten annulleret 1/4 1936.

Kontrakt 24. (*Stormgade 1*) Købmand John Jensen Høy, Lønne, 1/10 1931. Manufakturforretning. Overdraget 1/10 1939 til vådbinder Jens Chr. Knudsen, Hvide Sande. På grunden ligger et træskur. Ophørt 31/3 1940.

I februar 1932 beslutter vandbygningsdirektøren, at faresignalstationen ved Aar-gab skal flyttes til Hvide Sande, hvor den vil kunne få plads på den 19 meter høje klit Troldbjerg. Pasningen vil kunne overdrages til fiskerifoged P. Jensen Pedersen, Hvide Sande. Vandstandssignaler vil kunne vises på mastens ene rå, medens selve faresignalet vil kunne vises på den anden.

Vandbygningsvæsenet er på ingen måde fremmed over for, at det skal være muligt for folk at kunne etablere sig på langt sigt. De må så bare vælge pladsen derefter. Den 10. maj 1932 skriver direktøren til slagter Carl Iversen, Ringkøbing, at da det er ganske umuligt på nuværende tidspunkt at have noget overblik over, hvorledes forholdene vil udvikle sig ved Hvide Sande, må man henvise grundejere, der ønsker grundmurede bygninger, til arealer, der ligger mindst 75 meter fra bolværksstrækningerne. »Det vil derved kunne undgaaes senere at maatte opsiges saadanne Lejere med kort Varsel.«

Eftertiden har husket det sådan, at man ved Hvide Sande kun kunne få en 3-måneders frist, men det passer altså ikke.

Ringkøbings forventninger og levende interesse for Hvide Sande i slusernes første årti afspejler sig tydeligt i »Ringkjøbing Aarbog«, der for 9. juli 1932 noterer: »Det første Eksportskib »Viking« afgaar fra Ringkjøbing for gennem Hvide Sande at sejle en Last Is til Aalborg,« og ved slutningen af august måned samme år kan årbogen bringe et uddrag af den første årsstatistik for den nye kammerluse: »[det] meldes, at der til Ringkjøbing Havn siden Hvide Sandes Aabning er indgaaet 20 Skibe med Cement, 6 med Kul og Koks, 3 med Trælast og 2 med Gødningstoffer,

Ældste billede af Hvide Sande »City«, okt./nov. 1931. Huset med hjørneindgangen er købmand Søren Sillesen (Frydendahl). Det mørke hus foran er manufakturhandler John Jensen Høy (Hvide Sande boghandel). Redskabshuset længst t.v. fisker Klaus Hansen. Derefter 2 redskabshuse, hvoraf det forreste tilhører fisker Kristian Sørensen (Muff) og det bageste fisker Frederik Hansen. De tre Bjerregaardfiskere var de første, der lejede grund til redskabshuse ved Hvide Sande. (Fiskeri- og Søfartsmuseet, Esbjerg)

medens der er udgaet 3 Skibe lastet med Is. Gennem Slusen er passeret 754 Fiskebaade for østgaaende og 766 for vestgaaende«.

Det ene fører det andet med sig. Årbogen fortæller, at vejen Bjerregaard-Nymindegab i dec. 1932 er så farbar, at rutebilen Ringkøbing-Bjerregaard fortsætter til Nr. Nebel. Færgeriet over Gødelen er afløst af et moderne samfærdselsmiddel.

Samme årbog april 1933: »Den 28. sejlede M/S Capo fra Ringkjøbing Havn til Hartlepool efter en Ladning Kul til Gasværket. Capo er saaledes den første Baad paa den direkte Forbindelse mellem Ring-

købing og England efter Hvide Sandes Aabning.«

LEJERE I 1932

Kontrakt 23. (Stormgade 8) Vådbinder Iver Iversen, »Strandgaard« i Gammel Sogn, 1/1 1932. Vaadbinderi. Udvidelse oktober 1932. Overdrages 1/10 1941 til firmaet Iversen & Co, Hvide Sande, hvis ihændehavere er Jens Knudsen og Heide Iversen. Sidstnævnte er søn af Iver Iversen. Arealet udvides samtidig. Opsagt 31/3 1950, da kompagniskabet ophæves.

Kontrakt 25. (P-Plads ved Bredgade) Anders Kruse, Rindum, 1/3 1932. Kiosk. Tilladelse til grundmuret hus 8/3 1934. Grunden uopsigelig fra V.B.V.'s side til 1/4 1964. Grunden

Anders Kruses første kiosk på hjørnet mellem Søndergade og Bredgade. I baggrunden ses vandforsynings højdebeholder, der er færdigstøbt, men endnu ikke tildækket af jord. Billedet kan hermed omtrentlig dateres. Det er fra sensommeren 1934.

sælges til Anders Kruse 1/10 1935. Købesum 1029 kr. Matr. nr. 11ar.

Kontrakt 26. (*Metheasvej 2*) Bagervend Hermand Jensen, Nr. Nebel, 1/3 1932. Formål bageri. Pladsen ikke bebygget. Ansøgning om at måtte overdrage pladsen til frk Methea Sørensen, der agter at drive tricotateforretning på stedet. Opsagt 1/4 1934. Ny kontrakt nr. 73.

Kontrakt 28. (*Ved kammerlusekajen*) Fiskeeksportør L. Espersen, Thyborøn, 1/4 1932. Fiskepakning. Opsagt 31/3 1933.

Kontrakt 29. (*Stormgade 2*) Fiskeeksportør Sigurd Espersen, Hirtshals, 1/4 1932. Fiskepakning. Opsagt 31/3 1933. Arealet er ubrugeligt som følge af udvidelse af anlægspladsen. Et andet lejemål er indgået ved kontrakt nr. 42.

Kontrakt 36. (*Bredgade 4*) Slagtermester Carl Iversen og bagemester H. Bredahl, 1/6 1932. Kød- og brødsalg med beboelse i træbarak. Opsagt 30/9 1938.

Kontrakt 38. (*Bredgade 4*) Barber Ernst Overgaard, Hvide Sande, 1/5 1932. Barber- og frisørforretning. Overdraget 1/10 1932 til skrædder P.A. Pedersen, Skjern, 1/5 1932. Skrædderforretning. Arealet udvides 1/4 1933. Opsagt 1/10 1938 med meddelelse om, at der kan indgås en 60 års kontrakt.

Kontrakt 39. (*Bredgade 5*) Bestyrelsen for indenlandsk Sømandsmission ved formanden sognepræst C. Hornbech, 1/5 1932. Sømandshjem. Afholdsrestauration uden ret til beværtning af turister o. lign. Afgiftsfri og uopsigelig til 1/5 1962.

Kontrakt 41. (*Bredgade 2*) Frk. Maren Johanne Christensen, Hvide Sande, 1/6 1932. Udsalg af is, chokolade og deslige. Overdraget 1/1 1933 til Olav Mattson, Hvide Sande. Overdraget 1/4 1934 til A. Magdal Kristensen. Chokolade, Is m.m. Tilladelse 16/1 1935 til at opstille en mindre kiosk på stranden syd for den søndre mole til forhandling af Is-Cream i månederne juni, juli og august.

Bredgade set mod nord. T.h. Anders Kruses kiosk, dernæst sømandshjemmet og købmand Augustinus Nielsen. T.v. Tømrer Jens Jensen, slagtermester Iversen og bagemester Bredahl i fælles bygning (Ringkjøbing Bank). Kiosken, hvor en kunde bliver betjent, tilhører Magdal Kristensen (Paakjær Mikkelsen). Det lave hus på tværs i baggrunden hører til købmand Jørgen Jensens butik ved kammerlusen. (A. Grimstrup)

Der indrømmes en tid af 3 uger henholdsvis til opførelse som fjernelse af kiosken. Tilladelsen fornyet for samme periode 1936. Opsagt til 31/3 1940.

Kontrakt 42. (Ved kammerlusekajen) Fiskeeksportør Janus Sigurd Espersen, Hvide Sande, 1/6 1932. Fiskeauktion. Arealet udvides 1/4 1933. Samtidig ophæves kontrakt nr. 29. Opsagt 1/10 1935.

Kontrakt 45. (Bredgade 6) Harald S. Balleby, No, 1/7 1932. Formål cigarforretning m.m. Opsagt 30/9 1933

Kontrakt 46. (Bredgade 4 mod Stormgade) Købmand Chr. Ligaard, 1/9 1932. Skotøj, trævarer, cykler og emballage. Arealudvidel-

se 1/4 1933. Opsagt 1/10 1938 med meddelelse om, at der kan indgås en 60 års kontrakt.

KLONDYKE

Den 2. aug. 1932, knap et år efter sluseanlæggets ibrugtagning, er dagbladet Vestkysten på besøg: »Man tager til Hvide Sande for at beundre et Ingeniørværk midt i den øde Klit og når man tager derfra, er man forundret over at have været paa Besøg i Danmarks yngste By ... Rigsdagen anede ikke, at det store Sluseprojekt ville

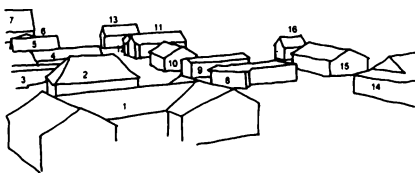
Sømandshjemmet, byens centrale sted med apoteksudsalg, postkasse og rutebilholdeplads. Bagved ligger vandværkets overdækkede højdebeholder »Vandtårnsbakken« med faresignalmast. (Alf Møller Hansen)

Nordsiden 1932. Forrest VBV's formandsboliger. Dernæst »Hvide Sande Badehotel« fra 1915. Bagved ses sluseassistentboligen og kraftværket. På Troldbjerg, der endnu ikke er berørt af besættelsestidens muldvarpevirksomhed, ses den kombinerede vandstands- og faresignalmast. (A. Grimstrup)

Set fra Vandtårnsbakken 1937. 1 Sømandhjemmet. 2 Slagter Carl Iversen og bager H. Bredahl. 3 Skrædder P.A. Pedersen. 4 Chr. Ligaard. 5 Maskinsmed N.P. Nielsen. 6 Barber Mogens Chr. Overgaard. 7 Smedemester Jens Hansen. 8 Centralkiosken A. Magdal Kristensen. 9 Mekaniker Valdemar Søndergaard. 10 Manufakturhandler John Jensen Høy 11 Købmand Th. Frydendahl Pedersen. 12 Fisker Eli M. Pedersen. 13 Fisker Peder J. Høy. 14 Købmand Augustinus Nielsen. 15 Fiskeeksportør J.C.C. Dyekjær. 16 Fiskeeksportør L.C. Sørensen. (A. Grimstrup)

nedkomme med en ny By. En skønne Dag laa der en Fiskerflaade paa 50, paa Dage op til 100 Kuttere i Slusekanalen og fiske-de Anlæggets Renter op af Havet ... .. og hurtigt efter laa der en By omkring Kutterflaaden. Vandbygningsdirektør Lillielund sidder i Dag inde paa Sølvgades Kaserne i København og er en slags Borgmester for den by, der skal indgaa i Holmslands Kommune.

Byen derude i Sandklitten er endnu kun Klondyke. Men se - det er profiler af en By! Det er Barakker og Træhuse, og Beboerne

har lejet Grundene af Staten paa 3 Maaneders Opsigelse. Men der bor tre Købmænd ved Hvide Sande, desuden en Købmand nord for Slusen. Der er en Søekviperingshandel! En barber! Seks Fiskeeksportører! En slagter og en Bager! Et Vaadbinderi! Et Hotel! Et Sømandshjem! Her er altså Tilløbet til et næringsdrivende Borgerskab!«

Vandbygningsdirektør Lillielund, der stod i spidsen for det ofte kritiserede »væsen«, bekymrede sig mere om den nye, ureglerlige plads end samtiden var klar

5. sep. 1933. »Nymindegab« uddyber havnebassin. På nordsiden arbejdes med opførelsen af beddingsløbet ved redningsstationen. Over Augustinus Nielsens »Shell«-skilt ses fisker Ole Jørgen Jensens nye kutter Ri 70 »Urda«. Den ligger i dag ved »Fiskeriets Hus«. (A. Grimstrup)

over. I december 1932 – Hvide Sande var 1 år gammel – ønsker tømrer Jens Jensen, Haurvig, at indrette et tømrerværksted i den »centrale« del af den nye by, men han henviser til en mere isoleret plads ved »Haurvig Vejen«.

Lillelund: »Opmærksomheden henledes paa, at Virksomheder, som kun har indirekte Betydning for Fiskeriet, saasom Købmænd og Haandværkere, bør trænges noget tilbage til Fordel for egentlige Fiskerivirksomheder – saasom Fiskehandel og Fiskepakning o.l.«

Fru Harriet Mattson, der i byggeperioden har drevet pensionat på nordsiden for en del af den store arbejdsstyrke, ansøger nu om at måtte drive pensionat i forbindelse med sin viktualieforretning på sydsiden. Ingeniør Ishøy medgiver sin anbefaling »... idet det har vist sig, at en stor Del af Fiskerne ikke vil søge Sømandshjemmet eller »Hotel Hvide Sande«. I øv-

rigt leverer Ansøgerinden allerede nu Mad ud af Huset ...« Tilladelsen gives.

At synsindtrykket af den nye by ikke har været det allerbedste, fremgår af Ishøys anbefaling af kioskejer Anders Kruses og fru Harriet Mattsons ansøgninger om at måtte bygge solidere huse på deres pladser. Ishøy: »Som Skurene nu ligger, ser det frygteligt ud ... .. Det ville være meget ønskeligt, om de skrækkelige Skure kunne blive afløst af pynteligere Bygninger.

Af stor betydning er det, at den politiske forståelse for, at det er nødvendigt med regulære havnefaciliteter, er til stede. Fiskernes anmodninger om en mere permanent havneløsning bærer forholdsvis hurtigt frugt, selv om der naturligvis i denne som i alle andre sager må slides trapper. Allerede ved forslag til finanslov for finansåret 1933/34 medtages anlægget, og licitationsmaterialet er klar i januar 1933.

Ved kammerlusen 1932. Som sild i en tønde. Der var ikke andre kajpladser. (A. Grimstrup)

Udenfor kammerlusen skal der bygges 203 løbende meter bolværk, heri indbefattet et 40 m langt slæbested. De nye bolværker bygges i tilslutning til det bolværk, der allerede findes foran kammerlusen. Der skal desuden udføres to dækværker af 177 m og 28 m længde til beskyttelse af det således opståede havnebassin.

Arbejdet er i fuld gang i marts 1933. Stürup og Prosch-Jensen har for et beløb af 126.000 kr. fået overdraget arbejdet, som skal være færdigt inden 1. november. Midt i måneden påbegyndes ramningen ved slæbestedet.

Ringkjøbing Amts Dagblad skriver tirsdag d. 9 maj 1933:

»I Hvide Sande holder 70-80 større Baade til ved Pladsen, saa denne Flaade maa placere sig rundt omkring i Bassinet bag Stendæmningen. Det gode Vejr tillader uafbrudt Fiskeri; Tungefangsten har indtil de sidste Dage været god ... Byggeriet paa Bypladsen Syd for Kammerlusen synes ikke at ville blive særlig stort i den

kommende sæson, og for Tiden er der kun begyndt paa een Beboelse. Havnearbejderne er rigtig godt Sving ... At Fiskerne er glade ved, at Staten saa hurtigt har imødekommet den voksende Fiskeriplads med Støtte, følger af sig selv ...«

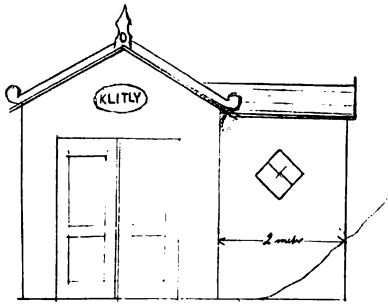
Nu er slæbestedet fuldført og ramningen af dækværkerne går i gang. I nordvestkrogen har det været nødvendigt at opføre en midlertidig bro, da antallet af kuttere har været så stort.

LEJERE I 1933

Kontrakt 49. (*Bredgade 6*) Tømrer Jens Jensen, Haurvig, 1/1 1933. Glarmesterforretning. Arealudvidelse 1/4 1934. Overgår ved tvangsauktion 29/11 1937 til grosserer G. Ahrenkiel, København. Opsagt 1/10 1938. Fortsætter som kontrakt nr. 124 og 136.

Kontrakt 50. (*Metheasvej 6*) Harriet Mattson, 1/3 1933. Viktualie- og detailhandel. 18/7 1933 tilladelse til at drive pensionat. Pladsen flyttes 1/8 1934. Fra 1/4 1942 Jens Pedersen Thomsen. Opsagt pr. 1/4 1950.

Kontrakt 52. (*Metheasvej 7*) Niels Urup

P. Chr. Hindøs sommerhus »Klitly«. Huset lå i det høje klitparti oven for Mamrelund. Sommerhustegninger fra den tid er bestemt ikke almindelige, men når man havde med VBV at gøre, måtte det til, hvis man ville foretage en tiltrængt 2 meters udvidelse af sit hus.

Hansen, 1/3 1933. Hjemmebageri. Ingeniør Ishøys anbefaler opførelsen af grundmuret tilbygning med oven: »Urup Hansen har i flere Aar arbejdet ved Hvide Sande. Hans hustru leverer nu Brød til Købmændene der, men kan ikke præstere tilstrækkeligt under de nuværende indskrænkede forhold i Hjemmet«. Opsagt 1/10 1939 samtidig med ansøgning om langfristet lejemål på 60 år. Fortsættes som Kontrakt 137. Fra 8/11 1941 overgået til bagermester Magne Jørgensen.

Kontrakt 54. (*Stormgade 8*) Fisker Jens L. Larsen, Bork Mærsk pr. Nr. Nebel, 1/4 1933. Fiskerindæring og beboelse. Opsagt 1/4 1950.

Kontrakt 55. Auktionsmester Andreas Jensen, Sønder Lyngvig, 1/4 1933. Fiskeauktion og emballagelager. Midlertidig placering. Opsagt 1/5 1934. Se kontrakt nr. 77.

Kontrakt 56. (*Ved kammerlusekajen*) Fiskeeksportør Christian Sørensen (Søm), Ringkøbing, 1/4 1933. Fiskepakning. Pladsen flyttes 1/4 1934. Overdrages 1/4 1952 til Alexander Olesen, Hvide Sande.

Kontrakt 57. (*Stormgade 10*) Fiskeeksportør Jes Kristensen, Nymindegab, 1/4 1933. Træhus til beboelse. Tilladelse til at drive pensi-

onat gives 28/3 1934 med henvisning til, at Harriet Mattson, kontrakt nr. 50, for tiden ikke driver pensionat. Fra 1/5 1942 overgået til Harriet Mattson. Fra 1/8 1944 til hovmester Peter Schmidt, Rømø. Sælgeren, enkefru Harriet Mattson forpligter sig til ikke fremtidig at drive pensionat i Hvide Sande. Fra 1/6 1948 til vodbinder Verner Andersen, Lønne. Fra 15/8 1950 til fisker Johannes Larsen, Hvide Sande. Arealet reduceret 1/4 1951. Fra 1/10 1952 købmand Th. Fryden-dahl Pedersen.

Kontrakt 58. (*Oven for Østergade*) P. Chr. Hindø, Ringkøbing, 1/5 1933. Der ønskes opført et sommerhus på 3 x 3,5 m i klitterne syd for Mamrelund til ophold ved udflugter med sejlbad. Opsagt 1/10 1938.

Kontrakt 59. (*Metheasvej 1*) Tømrer- og snedkermester A. Løgstrup, 1/6 1933. Beboelse samt snedkerværksted. Grunden, matr. nr. 11 an solgt 1/10 1935. Købesum 675 kr. Videresolgt til Vodbinder Iver Heide Iversen.

Kontrakt 63. (*Mamrelund*) Skibstømrer Jens Kr. Poulsen, Lemvig, 1/10 1933. Ophalerbedding øst for Mamrelund. Ophævet 1935, da pladsen flyttes ind i Mamrelund-bassinets østlige del. Ny kontrakt nr. 106.

Kontrakt 66. (*Stormgade 2*) Fiskeeksportør Peter Edvard Iversen, Nr. Lyngvig, 1/10 1933. Overtager den vestligste halvdel af grunden omfattet af kontrakt nr. 2. Overgår 1/10 1934 til fisker Georg Iversen.

NY REDNINGSSTATION

Den ny havn har gjort det muligt at bygge en moderne redningsstation med beddingsafløb for en større redningsbåd. Indtil nu har områdets redningsbåde skullet fremføres med hesteforspand til udsætning fra stranden.

Der sker en omlægning af redningsstationerne, hvorved en ny station oprettes ved Hvide Sande kanalens nordside i bugten mellem afvandingslusen og den gamle sikring. Den ny station afløser Sønder

Mamrelund. Nok det mest fotograferede motiv i byns første årtier. Her ses til højre lidt af beddingsløbet. I midten rager vandtårnsbakken op, og bagved ses tagene af de nye fine stenhus.

Lyngvig og Haurvig. Der anskaffes raket-apparater og redningsbåd med motor, samt en redningsbåd uden motor som reserve.

Tilsynsførende ingeniør Darre indberetter 18. sep. 1933, at uddybningen for redningsbeddingen er færdig.

»Tidsskrift for Redningsvæsen« bringer i decembernummeret 1933 en artikel om den nye redningsstation:

»En festlig Indvielse af Motor-Redningsbaade i Hvide Sande og Thyborøn.«

Før og nu

For at give et lille Indtryk af, hvor langt Udviklingen har ført det danske Redningsvæsen frem m.h.t. til Materialet, skal vi give en Beretning om den Højtidelighed, som fandt Sted i Hvide Sande og Thyborøn den 11. Oktober ved Afleveringen af 2 nye Motor-Redningsbaade af den største Type, som anvendes i Redningsvæsenet.

Beskrivelse af Baadene

De to Baade er ganske ens ... Baaden er 12,3 m lang, 3,6 m bred og har et dybtgaaende agter af 0,9 m og for af 0,6 m. Dens Egenvægt er 12 tons. Motoren er en »Ferry« Motor, der udvikler 55 HK med 750 Omdr. i Minuttet, hvilket skulle give en Fart af 7,3 Knob i Timen. Den drives med Benzin, kan rumme 450 Liter af dette Brændstof, og den har en Aktionsradius af 22 Timer eller 160 Sømil.

Baadene, der er bygget af Eg, er gjort synkefrie ved hjælp af Luftkasser, og den er selvløsende. Til Værn for Skibbrudne og for Baadens Besætning paa lange Ture er der paa Baaden anbragt en Kaleche af sort Sejldug, som kan lægges ned, naar Baaden skal manøvrere ved Strandingsstedet. Baaden medfører et Linekastergevær, hvorved man under vanskelige Forhold kan skaffe Forbindelse med et nødstedt Skib. En saadan Baad koster ca 70.000 Kr.

Ny redningsstation fra 1933. I baggrunden ses åbningen i den gamle sikringsmole og længst ude de to nye ledemoler ved indsejlingen. (A. Grimstrup)

Baadene prøves

Baadene er anbragt i solide Baadhuse på 15-20 meters længde. De staar paa en solid Slidske-Blokvogn, og denne fires med Baaden ad et Skinneanlæg ud til en Bedding, hvorad den løber ud i Vandet; et kraftigt elektrisk Spil er opstillet inde i Huset, og ved Hjælp af dette fires Baaden ned ad Beddingen og trækkes atter op igen, naar en Redningstur er afsluttet.

Ved Hvide Sande foregik Prøveturen om Formiddagen d. 11. Oktbr. Redningsmandskabet og de Indbudte gik om Bord i Baaden, og med Baadformanden ved Rattet startede man nu paa en rask Tur ud gennem Kanalen mellem Molerne i det ydre Bassin. Der blæste en stiv sydlig Kuling med Bygevejr, saa det var passende Strandingsvejr.

Efter Prøveturen var Redningsvæsenet Vært ved en lille Kaffefest, der afholdtes paa Sømandshjemmet.

I Hvide Sande talte, ud over Redningsbestyrer Fabricius bl. a. fhv. Opsynsmand Chr. Fjord og Ingeniør Prosch-Jensen.

Til Opsynsmand ved den ny Station er udnævnt hidtilværende Baadmand ved Stationen »Sønderlyngvig« Thomas Fjord, og til Baadformand hidtilværende Baadmand ved Stationen »Haurvig« Jens Sørensens Christensen.

GRUNDKØB

Flere ønsker efterhånden at købe grund ved Hvide Sande, deriblandt naturligvis Andreas Jensen, der som fisker og bådebygger har gjort hele Hvide Sande historien med. Han har i 1933 fået kgl. bevilling som fiskeauktionsmester.

Hvem var han, denne markante mand, der er blevet husket for sit stoute særpræg? – Thorv. Lodberg beskriver ham sådan: »Auktionsmester Andreas Jensen er Typen paa en Vestjyde, der med sejt

Energi støt og roligt arbejder sig frem. Baade han og Hustru er af udprægede Klit- og Holmboslægter. Han kom først i Tømmerlære, men gik derfra over til Baadebyggeriet, og da han giftede sig, købte han en Parcel i Sønder Lyngvig paa 12 Tdr. Land med Klitter, hvorpaa han holdt 1-2 Køer og nogle Faar, hvortil han maatte købe Hø. Konen passede Landbruget og Huset og han selv Tømmeriet og fiskede tillige i Hav og Fjord. 1909-10 byggede han en lille Kutter paa 10 Bruttotons; han opgav Tømmeriet, og Baaden kom i Vandet samtidig med, at det første Hvide Sande aabnedes i Foraaret 1910. Med Baaden fiskede han fra Hvide Sande til 1915, derefter fra Gødelen. 1933 opgav han Fiskeriet. 1897 blev han ansat ved Redningsvæsenet, fra 1904 som Baadformand og har været med til at redde 29 Skibbrudne. Afskedigedes 1933 ved Omlægningen af Redningsstationen og udnævntes til Dannebrogsmænd.«

Andreas Jensen vil gerne bygge sig et hus ind mod klitkråningen ved sognevejen umiddelbart nord for slusen, men vandbygningsdirektøren er tilbageholdende. Han begrunder dette i et brev af 5. febr. 1934 med »... at Udviklingen ved Hvide Sande er gaet saa stærkt, at jeg har anset det for rettest, at holde lidt igen med Salg af Grunde til Private, indtil der var vundet en Del Erfaring med Hensyn til hvor store Arealer, der maatte baandlægges til Nyanlæg af Baadehavnen og fremtidige udvidelser af samme. Da Forholdene nu synes mere overskuelige, har jeg ladet udarbejde Planer til en Bebyggelse, der foreløbig kan rumme en Befolkning paa ca. 1000 Mennesker indenfor Statens Arealer, og som kan udvides til at omfatte de tilstødende Arealer, der er paa private

Hænder. Denne Bebyggelsesplan vil i den nærmeste Fremtid blive forelagt Ministeriet for offentlige Arbejder og Indenrigsministeriet samt eventuelt det stedlige Sogneraad til Godkendelse, og naar denne foreligger, agter jeg at foreslaa Ministeriet at sælge løs af de Grunde, som ikke kan antages at være af Betydning for Baadehavnen fremtidige Udvidelsesmuligheder ... .. alle disse forberedende Øvelser vil sikkert kræve ca. et halvt Aar, saaledes at jeg ikke kan love nogen Byggegrund før til Efteraaret.«

Og i en anden forbindelse »... saa længe Forholdene ved Hvide Sande er under saa stærk Udvikling, som de er for Tiden, anser jeg det, for at undgaa uheldige Spekulationer i Arealerne ved Hvide Sande, for nødvendigt, at Staten nægter at sælge Parceller til privat Bebyggelse ...«

Den ofte kritiserede vandbygningsdirektør var i virkeligheden en regulerende faktor, der på afstand sørgede for, at »det vilde vesten« ikke blev for vildt.

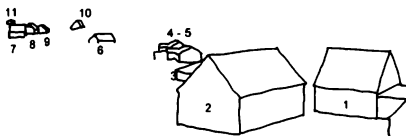
Vandbygningsdirektøren gør sig også bekymringer. Der har været fremsat ønske om at indrette fiskepakhuse ved Hvide Sande til brug for fiskehandlerne, men han tør ikke gå ind for, at staten skal løbe risikoen ved at indrette fiskepakrum og deslignende under hensyn til, at fiskehandlerne hidtil har været så slet økonomisk funderede, »... at de idelig maa opgive deres Virksomhed for at andre kan træde i Stedet.« – Disse forhold må først blive mere stabile – –.

Det har uden tvivl været et barskt sted at skulle begå sig. Den tids iværksætterrydelse bestod alene i at spytte i nærverne!

Andreas Jensen er langt fra tilfreds med svaret. Det har han måske også sine grunde til ikke at være.

Nordsidebebyggelsen. 1 Sluseassistentbolig. 2 Kraftstation. 3 Hvide Sande Badehotel. 4 og 5 Formandsboliger. 6 Slusemedhjælper Fr. Christensen. 7 Spisehus ved Niels Mattson. 8 M.O. Tipsmark, »Tatol«. 9 Købmand Søndergaard Christensen. 10 Udlejningsejendom ved A. Christensen og N. P. Nielsen, Ringkøbing. 11 Jens Nyborg.

I 1932 har han gerne villet købe en grund beliggende på hjørnet mellem søgnevejen og vejen til pieren ved Tyskerhavnen. Han har oven i købet selv tidligere ejet dette, nu eksproprierede areal, som han, forudseende eller ej, købte, da der var ved at være røre i området.

Hans motivering: »...Undertegnede købte i 1912 en Parcel ved Hvide Sande paa 2 1/2 Td. Land. Samme Aar lod Vandbygningsvæsenet en Havn pumpe op, ind i min Ejendom, byggede en Pælebro med Dæmning op i Land (Tyskerhavnen). – Da Sikringsarbejderne begyndte i 1912, gjorde jeg den tilsynsførende Ingeniør opmærksom paa, at det var min Ejendom, og at jeg forbeholdt mig Ret til Erstatning.

Saa i 1916 eksproprierede Staten Areaerne paa begge Sider af den lukkede Kanal, deriblandt min Ejendom. Jeg fik tilkendt 678 Kr. 94 Øre, deraf var de 10 Kr. Grundleje ... jeg mangler nu en Byggegrund og andrager herved om, at faa Parcelens sydvestlige Hjørne overladt til fri Ejendom. – Jeg vil selv bebo den.

I Betragtning af, at Ejendommen blev mig frataget meget mod min Vilje og uden Erstatning for de mange Aars Brug, synes jeg, at det var rimeligt, at jeg fik denne Sandbanke overladt til en billig Pris.« Han sigter her til gældende salgspris, som nord for slusen er 2 1/2 kr. pr. m². Ekspropriationsgodtgørelsen, som han modtog i 1916 var mindre end 5 øre pr. m².

I 1936 søger han igen at købe samme

plads, men »Nej« – Andreas Jensen kan leje grunden i et åremål, der afpasses efter den brug, han ønsker at gøre af arealet!

Vandbygningsdirektøren bevarer det kølige overblik og noterer i en sidebemærkning til distriktsingeniør Ishøj, »... at han (Andreas Jensen) føler sig forurettet over, at Staten allerede i 1915 har sikret sig den Grundværdistigning, som nu mulig bliver en Følge af Hvide-Sandeanlægget.«

Kort tid senere finder der en fægtning sted mellem vandbygningsdirektøren og auktionsmester Andreas Jensen. Anstødsstenen er den nye havneafgift, der skal betales ved anløb, også af Vandbygningsvæsenets nordhavn, i daglig tale kaldet »Tyskerhavnen«. Andreas Jensen henviser til sandflugtskommissionens forhandlingsprotokol af 1883, hvoraf det fremgår, at selv om visse arealer langs fjorden ved en flytning af fredningslinien er kommet til at ligge inden for denne, så bevares alle vedkommendes ret til landing, ud- og indskibning, oplagssteder, steder til reparation af både og tørring af fiskeredskaber med videre.

Med henvisning til disse gamle rettigheder for beboerne i området, mener Andreas Jensen, at Vandbygningsvæsenet ikke har krav på nogen afgift. Han udtrykker det således: »Pladsen her ved den gamle Nørbys Hage har været benyttet til Landingsplads, Ud- og Indskibningssted, ligesaa længe Holmslands Klit har været beboet.«

Anken afvises med, at staten ved ekspropriationen i 1915 har erhvervet alle arealer fri for enhver behæftelse, og at man i øvrigt slet ikke kan anløbe stedet uden at benytte den sejlrende, som vandbygningsvæsenet har anlagt.

Når sagen omtales her, er det fordi den indeholder et lokalhistorisk biprodukt, der måske er af mindst lige så stor interesse. Af protokollatet fra 1883 ses det, hvorledes nogle af de arealer, der blev skyllet væk af den første Hvide Sande-kanal, og hvor sluseværkerne nu ligger, har været benævnt:

»Lillemose«, »Grønne« og »Blaabær Hul«. – »Bredmose« begrænses i nord af en klit ved navn »Musbjerg« og mod syd af et areal, der kaldes »Møllers Plan«.

Navnet »Bredmose« kan måske forklares. Genealogen Thorv. Lodberg skriver i »Sund Sans« Nr. 14, 1939: »Midtvejs paa Holmslands Klit ligger Hvide Sande, der for faa Aar siden var et øde Sted, hvor ingen Kulturplanter kunde trives, men hvor der nu er en By i Opvækst. Fra Arilds Tid var Arealet sammen med Klittens Grønjorder udlagt til Holmboernes Fællesbrug, og fra Udstykningens Tid hørte det hovedsageligt under Bredmosegaard paa Holmsland.«

LEJERE I 1934

Kontrakt 69. (Østergade 2) Tømrer Folmer Drewsen, Hvide Sande, 1/3 1934. Tømrerværksted, fremstilling af fiskekasser. Lejeren gøres opmærksom på, at arealet med tiden tænkes reserveret til skole. Overdrages 1/4 1949 til tømrer Karl Juul Mikkelsen, Hvide Sande. Overdraget 1/4 1960 til I/S Juul Mikkelsen, Hvide Sande. Arealet er ikke bebygget, men anvendes som oplagsplads. Arealudvidelse 1/7 1965. Grundmuret bygning med postkontor, butikker og beboelse.

Kontrakt 70. (Kirkevej 9) Tømrer Aksel Kristensen, Hvide Sande, 1/3 1934. Træhus til beboelse. Overdraget 1/1 1935 til tømrer Karl Juul Mikkelsen, Sdr. Vium. Beboelse, tømrerværksted og maskinsnedkeri. Arealudvidelse 1/2 1935. 1/10 1936 uopsigeligt i 25 år. Ophævet 1/4 1946.

Kontrakt 72. (*Metheasvej 3*) Malermester Niels Enevoldsen, Nr. Nebel, 1/4 1934. Malerværksted med butik og opholdsrum. Udgået 31/3 1936. På grunden står en lille, letflyttelig træbarak. Købekontrakt 1/4 1936 auktionsassistent Ejnar Nielsen, købesum 852 kr. Matr. nr. 11au. Videresolgt til murermester Anders Kusk Kristensen, Hvide Sande.

Kontrakt 73. (*Metheasvej 2*) Frøken Methea Sørensen, Bjerregaard, 1/4 1934, 2 beboelser samt tricotageforretning. Grunden købt 1/10 1935. Matr. nr. 11ao. Købesum 612 kr.

Kontrakt 77. (*Ved kammerlusekajen*) Auktionsmester Andreas Jensen, 1/5 1934. Fiskeauktion. Flyttet fra tidligere plads – kontrakt nr. 55 – til den yderste ende af bolværket. Opsagt 1/4 1949

Kontrakt 82. (*Metheasvej 6*) Bådfører Klaus J. Hansen, 1/8 1934. Grunden, der gøres uop-sigelig fra V.B.V's side i 30 år, overtages efter Harriet Mattson. Grundmuret beboelseshus opføres 1934. Ændret ved køb 1/10 1935 til matrikel nr. 11aq. Købesum 627 kr.

Kontrakt 83. (*Bredgade 2*) Mekaniker Valdemar Søndergaard, 1/10 1934. Værksted for Automobiler og cykler. Overgået til Smedemester Jens Hansen 1/10 1937. Opsagt til 1/4 1940.

Kontrakt 87. (*Ved kammerlusekajen*) Bergningsentreprenør Claus Sørensen, Esbjerg, 1/12 1934. Opbevaring af Ålefangstapparat og hyttefade. Opsagt til ophør 30/9 1938.

Og så er Berlingske Tidende på besøg! Byen er nu tre år gammel. – 6. sept. 1934: »Guldminebyen paa Dødens Kyst« – og herunder: »De første Stenhuse rejser sig allerede som Skyskrabere mellem Zinkbarakkerne« »Hvide Sande er Landets nyeste og mærkeligste, grimme og mest op-hidsede By. Den bestaar af flere lige Gader med Skure af Zink og Brædder til Beboelse og Forretning. Man vader i Sand, legende børn og Jernaffald ... .. Flertallet af Skurene er beklædte med et eller flere

Skilte; der kan rummes flere Institutioner, Bank, Frisør, Hotel o.s.v. under samme Paptag.

Der kæmpes om Parcellerne, der ligger nærmest Kajerne. Staten har været forud-seende, den forbeholdt sig hele Arealet og lejer kun ud til Tilflytterne. Prisen er 75 Øre pr. Kvadratmeter om Aaret ...

... Fra alle Egne af Landet er eventyrlystne kommet til Hvide Sande; man hører Jydsk blandet med Sjællandsk, Fynsk, Lollandsk. Mange forlader hurtigt Stedet, men der kommer stadig nye til ... .. Butikken er et stort Lagerrum med en Disk og med Varerne stablet op ad Væggen. Der er Bænke til ventende Kunder. Beboelserne er enten i det mindst mulige Af-lukke af Handelsbarakken eller i et lille særskilt Badehus. Der er sjældent Møbler; man sover i optømrede Køjer og spiser ved et Klapbord ved Væggen. I øvrigt foregår Hjemmelivet udenfor. Børnene leger i Gadernes snavsede Sand, og Konerne vasker. Fra Skur til Skur hænger broget Vasketøj som Signalfalg ...«

Om den, der skrev under mærket »nls«, var et sandhedsvidne, er ikke nemt at afgøre i dag, men beskrivelsen er nok ikke helt ved siden af.

I juni 1935 opgiver man det gamle blok-lager på nordsiden. Det er kommet til at ligge for tæt på den nye redningsstation, og nu har man planeret en ny plads umiddelbart inden for klitrækken. Her er anlagt materialspor og der er monteret vand-pumpe med højdebeholder, så der kan foretages blokstøbning. Denne støbeplads kommer til at fungere i mere end 30 år. I vore dage anvendes den dels som oplags-plads for anlægsmaterialer og dels som parkeringsplads for turister.

»Østergade«. Folmer Drewsens fiskekassefabrik. I baggrunden P. Chr. Hindø's sommerhus.

Mamrelund, der altid har været flittigt benyttet som liggeplads på grund af sin eminente beliggenhed og gode dybde, får i juli også sine faciliteter, idet der anlægges kaj fra kammerlusen og et passende stykke langs bassinets nordvestside.

Ved stranden lægges der mod syd ca 1,5 km tipvognsspor, for at man kan nå til gode ralforekomster. Nu køres der til lager, da man snart skal bruge store mængder til Hvide Sandes nye veje, når nedlægningen af vand- og kloakrør er afsluttet.

Månedsrapporten oplyser til sidst, at »... der, hvor det kan lade sig gøre, arbejdes der med regulering og helmeplantning for helt at standse den for Bebyggelsen og Vejanlæggene stærkt generende Sandflugt.« Rapportsproget lader os i et glimt se en pionerbebyggelse, der søger at skabe sig tålelige livsbetingelser i en voldsom natur.

LEJERE OG

GRUNDKØBERE I 1935

- Kontrakt 89.** (*Metheasvej 5*) Fisker Peder Larsen Jensen, 1/4 1935. Uopsigelig af V.B.V. til 1/4 1965. Grundmuret beboelseshus. Overdraget til elværksejer Niels Stie Kaalund 1/10 1959.
- Kontrakt 90.** (*Strandgade 7*) Hans Peter Poulsen, 1/4 1935. Træhus til beboelse. Opsagt 1/10 1935 på grund af vejanlæg.
- Kontrakt 91.** (*Strandgade 4*) Fisker Magnus Pedersen, 1/4 1935. Fiskerinæring og beboelse. Overgået til formand Evald Frandsen 1/10 1936. Udgået 1/10 1946 på grund af arealomlægning.
- Kontrakt 92.** (*Havnegade 3*) Barbermester Mogens Chr. Overgaard, 1/4 1935. Barberforretning og beboelse. Opsagt 1/10 1939.
- Kontrakt 95.** (*Strandgade 9*) Fisker Jens Stausholm Pedersen, Nymindegab, 1/10 1935. Fiskerinæring og beboelse. Overdraget 1/4 1957 til enkefru Methea Stausholm Pedersen. Opsagt 1/4 1963. Overdraget Jeppe M. Gravesen, Nymindegab til løs pladsleje.

Kuttere i Mamrelund. V8 Nova Stella, Knud D. Gravesen, Bjerregaard. V89 Dana, J. Marinus Gravesen, Nymindegab. V53 Brødrenes Minde, Jens Hansen, Bjerregaard. RI 70 Urda, Ole Jørgen Jensen, Aargab. RI 109 Martha, Anders K. Kristensen, Sdr. Lyngvig. V7 Munktøll, Eli. M. Pedersen, Nymindegab. RJ 85 Duen, Oscar Nielsen, Haurvig. RJ 15 Saron, Kjærtøn Vald. Poulsen, Aargab. (A. Grimstrup)

Kontrakt 101. (*Strandgade 9*) Klemmen Pedersen, 1/10 1935. Fiskerierøring og beboelse. Fra 1/6 1940 overdraget til Søren Lund. Senere Hans Madsen.

Kontrakt 105. (*Nørregade 21, skolens grund*) Stürup & Prosch Jensen, 1/10 1935. Træhus til beboelse. Fra 1/10 1940 Niels Chr. Ørregaard Nielsen.

Kontrakt 106. (*Mamrelund*) Jens Kr. Poulsen, 1/10 1935. Ophalerbedding. Senere Johs Kristensen. Udvidet 1/10 1948.

Grundkøb. (*Metheasvej 4*) Fiskeskipper Anders Th. Jensen. Matr. nr. 11ap. Købekontrakt 1/10 1935. Købesum 606 kr.

Grundkøb. (*Nørregade 13*) Fiskerifoged P.

Jensen Pedersen. Matr. nr. 11at. Købekontrakt 1/11 1935. Købesum 772,50 kr.

Grundkøb. (*Stormgade 3*) Købmand Augustinus Nielsen. 1/10 1935. Købesum 927 kr. Matr. nr. 11as.

I september 1935 begynder man at flytte sognevejen et stykke syd for kammerslusen. Den har fra gammel tid haft et mere bugtet, østligt forløb (nuværende Kirkevej) tæt ved de høje klitter, der bærer navnet Hvide Sande. Nu føres vejen mere lige igennem i sydlig retning (nuværende Søndergade).

Skibstørrer Jens Chr. Poulsen, Lemvig, anlægger ophalerbedding øst for Mamrelund i 1933. Strømmen går for hårdt mod kysten, og beddingsløbet må i 1935 flyttes ind i roligt vand i Mamrelund-bassinet. Kontrakten overgår senere til skibsbygger Johs. Kristensen.

Der foregår stadig vejarbejder i februar 1936. Disse afsluttes på nær nogle helmeplantninger i marts 1936.

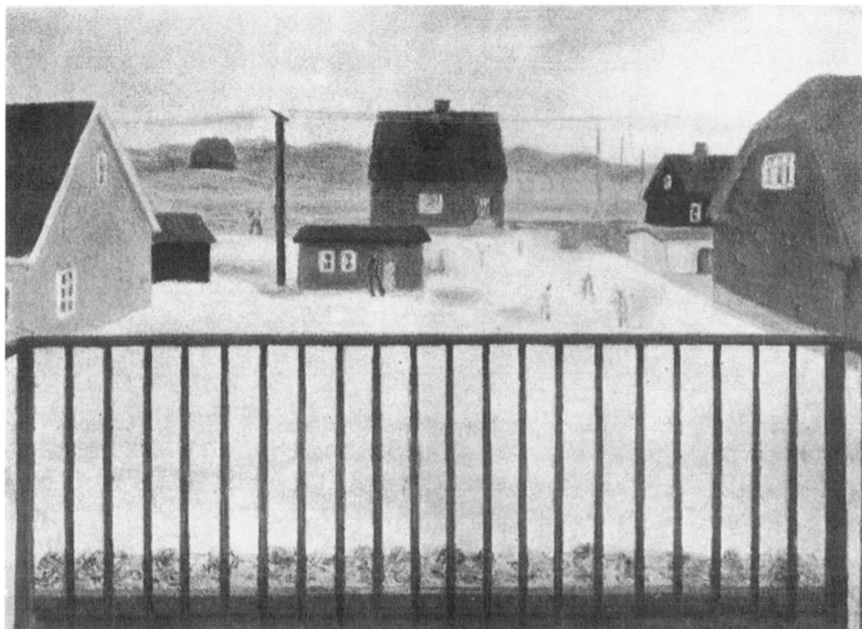
Dagligdagen ved Hvide Sande har været travl og nøgtern. Men for andre har denne sydende og ustandseligt foranderlige plads været et malerisk skue, der har appelleret til det kunstneriske udtryk.

I sommeren 1936 tilbragte maleren Knud Agger to måneder i Hvide Sande. Resultatet vurderes som en række fremragende malerier. I dette miljø fandt han smukke, men for sin tid helt utraditionelle motiver.

Han boede i altanværelset i taglejigheden over Methea Sørensens tricotageforretning. Herfra har han malet sin udsigt mod syd.

Billedet ejedes af arkitekt Poul Henningsen, der begejstret skriver om det i en bog, han i 1937 udgav om Knud Agger:

»Foran mig hænger et billede af Agger »Udsigt fra Altanen«. Et mønjerødt gitter spænder fra side til side i billedet. Gitteret er saa nyt, at det kun har faaet mønje. Altankassen er beplantet med ny smaa dumme stemorsblomster. I venstre side et blaagraat hus med hvide vindskeder og brunt paptag, bag det et skur i brændt Terra di Sienna. Fjernt i venstre side ude i klitterne et hus saa nyt og rødt, at det kan ligne solen, der gaar ned foran klitrækken i stedet for bagved. Omtrent midt paa den sandede forplads ligger et dybgrønt skur med sort tag, bag det et stort nyt rødt hus

Maleri af Knud Agger: »Udsigt fra Altanen«.

med røde tagsten. Saa kommer højre side af billedet: et rødt træhus med sort pap, et lyseblåt skur og hjørnet af et nyt, nyt hus af røde sten og med lyserøde cementsten paa taget: den tagdækning, som foragtes og hades mest af den smagfulde. Er der vel noget saa hæsligt som røde cementtagsten? Nej! Det er nemlig ofte en af de skønneste farveoplevelser i landskabet. Den tiltagende maane i overkanten glemte jeg at nævne, men ellers lyder det godt nok som en beskrivelse af et scenebillede. Telefonpælen skulde heller ikke ha været glemt.

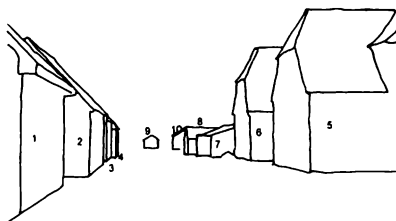
Der er i saadan et billede ud over mananen og klitterne ikke en eneste ting, mennesker kan li. Den almindelige sommergæst, der flytter ind i altanværelset, vil glæde sig over sol og vejr, for ellers vil det ærgre ham, at han betaler 6 kr.

for kost og logi. Men han vil ærgre sig over alt andet. Og med henrykkelse vil han betale to kroner om aaret til Naturfredningsforeningen eller lignende til gammelsmags bevarelse. For menneskene ødelægger naturen. Næh i gamle dage – med straatag og bindingsværk og kære fiskere med stort skæg. Hvorfor har man ikke kunnet bevare alt det. Og naturens ensomhed.«

Da dette jo også skal ses med de lokalhistoriske briller, kan vi vel godt tillade os at nævne, hvem der hørte til i de afmalede huse. Fra venstre var det tømrermester A. Løgstrup. Midtfor i forgrunden, det lille træhus med to personer, auktionsassistent Ejnar Nielsen. Midtfor i baggrunden, stenhuset, fiskeskipper Jens Sørensen Kristensen. Det mørke træhus i baggrunden t.h. Evald Frandsen, formand ved VBV,

»Stormgade«. 1 Jes Kristensen, pensionat (Ringkjøbing Landbobank). 2 Vådbinder Iver Iversen. 3 Fisker Jens L. Larsen. 4 Harriet Mattson. 5 Klaus Hansen. 6 Augustinus Nielsen (Castmar-Jensen). 7 Chr. Ligaard. 8 Manufakturforretning John Jensen Høy (Hvide Sande boghandel). 9 Andreas Jensens fiskeauktion. 10 Købmand Jørgen Jensen. (A. Grimstrup)

røgmand, og stenhuset yderst t.h. fiskekipper Peder Larsen Jensen.

LEJERE OG

GRUNDKØBERE I 1936-37

Grundkøb. (Strandgade 2) Fisker Jens Sørensen Kristensen. Købekontrakt 1/4 1936. Købesum 852 kr. Matr. nr. 11av.

Kontrakt 107. (Strandgade 9) Aksel Kristensen, 1/2 1936. Fiskerinæring og beboelse. 1/4 1941 overdraget til Vilhelm Christiansen. Senere John Jensen Høy. Senere Kristen Kristensen.

Kontrakt 111. (Mamrelund 1) Andreas Jensen, 1/2 1936. Kontor, Fiskeauktion, opholdsrum m.m.

Kontrakt 112. (bag Strandgade 9) Mogens Pedersen, 1/4 1936. Redskaber og beboelse.

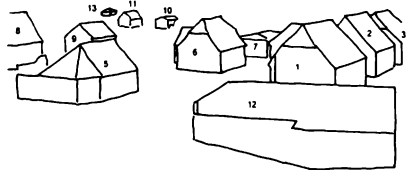
Kontrakt 113. (Havnegade 5) Jens Hansen, 1/4 1936. Grundmuret hus m. værksted og lejlighed. Uopsigelig til 1/4 1996. Udvidet 1/9 1942.

Kontrakt 114. (Stormgade 4) Maskinsmed N.P. Nielsen, Tjæreborg, 1/5 1936. Maskinværksted. Pladsen tidligere udlejet ved kontrakt nr. 17.

Kontrakt 116. (Bredgade 3) Thyge Nielsen

Metheasvej. 1 Tricotageforretning Methea Sørensen. 2 Fisker Anders Th. Jensen. 3 Fisker Klaus Hansen. 5 Tømrer A. Løgstrup. 6 Fisker Peder Larsen Jensen. 7 Hjemmebageri Niels Urup Hansen. 8 Fisker Jens Sørensen Christensen. 9 Evald Frandsen. 10 Fisker Jens Stausholm Pedersen. 11 Fisker Aksel Kristensen. 12 Kiosk Anders Kruse. 13 Byens vandværk. (A. Grimstrup)

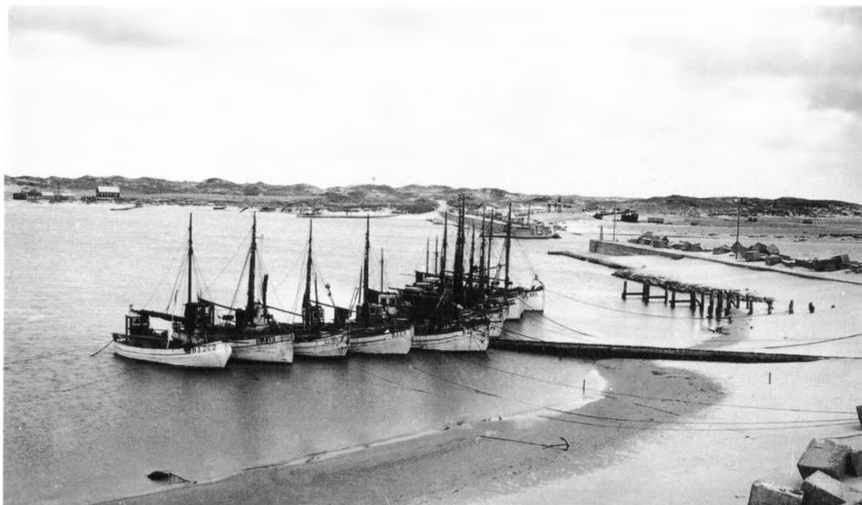
(Vemb) og døtrene Jensine Nielsen og Nielsine Nielsen, Aargab, 1/10 1937. Uopsigelig til 1/10 1996. Grundmuret bygning med telefoncentral og beboelseslejligheder. Overdraget 1/5 1948 til enkefru Hansine Jørgine Jensen, Hvide Sande. Overdraget 1/4 1955 til kontorist, frk. Else Margrethe Jensen, Ringkøbing. Overdraget 15/11 1958 til gårdejer Kristen Mikkelsen Rejkjær

Kontrakt 117. (*Bredgade 1*) Købmand Augustinus Nielsen, 1/10 1936. Købmandsforretning og beboelseslejligheder. Uopsigelig af V.B.V. til 1/10 1996. Matr. nr. 11bc. Overdraget 1/4 1944 til købmand Jørgen Jensen.

Kontrakt 119. (*Toldbodgade 1*) Karl Juul Mikkelsen, 1/5 1937. Toldkontor med beboelse. Matr. nr. 11bd. Uopsigelig til 1/4 1997.

Kontrakt 120. (*Nørregade 5*) A/S »Hvide Sande Badehotel«, Ringkøbing, 1/1 1937. Afholdsrestauration og hotelvirksomhed. På grunden ligger en træbygning, der er opført i 1915. Aktieselskabet har siden 1915 disponeret over arealet. Aktieselskabet ophæves pr. 22. dec. 1944. Fra 1/4 1946 hotelejer Johannes Nygaard, Hvide Sande. Biograftilbygning maj 1948. Overdraget 1/10 1957 til murermester Otto Sørensen, Søndervig.

»Ringkjøbing Aarvog« kigger igen herud i juli 1937: »Der bygges også i Sommer livligt ved Hvide Sande. Alle de nye Huse er grundmurede, og Hvide Sande mister efterhaanden sit Præg af en amerikansk Guldgraverby, vokset op paa en Nat. I Be-

Kuttere på nordsiden i »Sibirien«. RJ 262 Nordstjernen, N. J. Kristensen, Nr. Lyngvig. RJ 18 Debore, Martin A. Sørensen. RJ 289 Kirstine, A.C.V. Thygesen, Nr. Lyngvig. RJ 72 Avance, Jens Petersen, Nr. Lyngvig. RJ 49 Methea, P. A. Frandsen, Nr. Lyngvig. RJ 20 Bjørn, Christian Petersen, Klegod. Huset på sydsiden er vådbinder Iver Iversens. (A. Grimstrup)

gyndelsen efter Kanalens Aabning kunde man ikke købe en Grund omkring Havnen, men kun leje den, tilmed med tre Maaneders Opsigelse, og med denne korte Frist var det alt for risikabelt at opføre andet end smaa Huse, som i givet Fald kunde flyttes i en Fart. Derfor blev det til Træhytter og Pandepladeskure. Nu kan man leje Grundstykker for 60 Aar...«

Ringkjøbing Aarbogen 1937-38 fortæller, at der paa den tidligere nøgne sandstrimmel mellem fjord og hav nu findes en fastboende befolkning paa over to hundrede mennesker, ligesom pladsen nu tæller over et halvt hundrede større og mindre beboelser hvorimellem en nybygget kommuneskole med to lærerkræfter, et hotel og et sømandshjem. Fiskerflaaden er paa godt et halvt hundrede større og mindre baade af indtil 18 tons størrelse og af

priser op til 18.000 kr. Det fortælles, at i højsæsonen gæstes Hvide Sande af så mange fremmede kuttere, at der undertiden ligger langt over hundrede i havn eller på red.

Thorv. Lodberg opregner ligeledes hvilke hurtige fremskridt der er sket i den lille by, der er opstået i sandørkenen:

»Der oprettedes Telefoncentral og Sømandshjem, der byggedes Vandtaarn, Skole og Turisthotel, der stiftedes Fiskeriforening, 1937 en Gymnastikforening, og om Vinteren forlyster Beboerne sig ved Dilettantforestillinger. Ja, man har endog sin egen Sang: »Hvide Sande Sangen«, forfattet af Alfred Holm Laursen:

*»Vi fandt dig, vi bandt dig
en Krans af vort Hjertes Tro ...«*

Ringkøbing Bank og Ringkøbing Landbobank oprettede »Hvide Sande-Afdelin-

ger«. Den sidste aabnede sine Kontorer den 19. maj 1934 og ansatte Vaadbinder Iver Iversen som Bestyrer.«

Mange fiskere, der før på grund af de umulige besejlingsforhold gennem Gødelen har været nødsaget til at fiske fra Esbjerg, er vendt hjem til den nye havns muligheder. En del er flyttet op fra den sydlige del af Holmslands Klit, men det er ikke alle, der kan eller vil. Som talsmand for nogle af disse sidste henvender formanden for Vestjydsk Fiskeriforening, Claus Sørensen sig i juni 1937 til vandbygningsdirektøren:

»Ved Bjerregaard og Vinterleje drives et Fiskeri af de derstaeds boende Fjordfiskere, der giver et omend ringe, saa dog saa stort Udbytte (5 – 600 kr. aarligt), at Beboerne kan skaffe Udkommet, naar de samtidig har lidt Indtægt af Faareavl og Kohold. Fiskepladsen ligger udfør de paagældende Steder, og Transporten af Fangsten foregaar pr Auto til Ringkjøbing eller Esbjerg, saaledes at man ikke uden stor ekstra Ulejlighed kan henvisse dem til det over 10 km (i Luftlinie) borte beliggende Havneanlæg ved Hvide Sande. Vejen er saa daarlig, at man heller ikke kan henvisse dem til at have Station i Hvide Sande og cykle til og fra Hjemmet. At flytte beboerne til Hvide Sande anses for udelukket, da de ikke har Raad at bygge andetsteds, og Husene paa Hjemstedet er ret daarlige og derfor ikke salgbare. Beboerne ejer intet, og Sogneraadet vil næppe yde nogen Støtte...«

Claus Sørensen anbefaler derfor, at sejl-løbet og havnene oprenses til en dybde af godt 1 meter.

Ingeniør Danø, under hvem Ringkøbing Fjord nu sorterer, kan ikke anbefale. Et resume af hans udtalelse til vandbygningsdirektøren »... i Anledning af, at For-

Fartøjet Nr. og Navn	Tonn		No-	Bjævn eller Redeværn Navn og Hjemsted
	Decks	Netts		

R. I. Ringkøbing.

4 Kerkman	11.13	9	18	Jacob M. Christensen, Haurvig
7 Fjølsg	10.75	9	24	A. Jensen, S. Lyngvig
11 10.84			25	Edvard Thomsen, Aarsb
18 Deben	11.29	9	26	Martin A. Sørensen, Ringkøbing
19 Hilsen	11.26	6,10	14	Martin Raskbøl, Ringkøbing
21 Hvides Petersen	12.55		15	Edvard Petersen, Esbjerg
23 Agnes	8.25	2,21	10	Iver N. Iversen, N. Lyngvig
24 Borgel	7.27	9	17	S. Kristiansen, Haurvig
25 Hærmann	12.47	9	27	Boer Lorenz Jensen, Aarsb
34 Dan	10.24	9	30	Chr. Røtkjær Andersen, Nr. Lyngvig
36 Frede	12.44	4	20	Harvold Brævdalens, Aarsb
37 Jens Thomsen	11.20	4	28	Thomas A. Thomsen, S. Lyngvig
38 Immanuel	10.48	4,60	30	Mikl. K. Andersen, Sønderup
39 Tove H.	8.28	2,23	18	S. Brævdalens, Haurvig
47 Dagry	8.55	2,20	18	Lars Ole Sørensen, Ringkøbing
48 Bjertes	6.48	3	18	Ledr. Aug. Grønvang, Nr. Lyngvig
50 Valdemar	8.75	3	15	Julius Møller Jensen, Nr. Lyngvig
51 Nord	11.10	2,76	23	Karl Mikkel Nielsen, N. Lyngvig
44 Emma	9.21	3	18	Edvard J. Jensen, Holmsland
49 Olympe	14.23	2,60	60	Mogens Nielsen, N. Lyngvig
49 Immanuel	8.18	1	18	Kr. Yang Kristiansen, Ringkøbing
47 Ole	11.24	4	28	Mikl. Andersen, S. Lyngvig
49 Mathias	8.22	1,29	27	F. A. Frømand, N. Lyngvig
50 Perdue	8.20	1	20	John Ringkøbing, Sønderup
52 Marie	17.26	2,24	30	Jens Sørensen, Vestersø pr. Ulfborg
54 Fruentids Hæb.	11.24	2,07	13	Paul Petersen, Turm
56 Svanen	8.20	3	14	O. Mikkelsen Christensen, Holmsland
58 Elton	11.27	4	24	Harvold Jensen, Hvide Sande
64 Hede	10.27	4	24	Hvide Sørensen, Aarsb
68 Svanen	8.20	3	12	V. F. Diabøl Poulsen, Ringkøbing
68 Marie Druv	12.07	3	40	And. Thomas Jensen, Hvide Sande
70 Urdas Jørg	10.75	4	18	Edvard Thomsen, Aarsb
71 Fyem	7.43	3	8	N. Frøsh. N. Lyngvig
73 Arvane	10.20	3	15	Jørgen A. Vejns, Nr. Lyngvig
75 Rebekka	8.12	1	12	Kr. Yang Kristiansen, Ringkøbing
76 Sals	10.44	2,26	15	Hans Chr. Jensen Aarsb
77 Tuxham	8.22	2,23	20	Jens Chr. Sørensen, Nr. Lyngvig
78 Mogens	8.18	1	12	Erik Kristian, Aarsb
80 Kathrine	14.22	4,60	21	Søren Th. Lauridsen, S. Lyngvig
81 Inger	8.21	3	21	Thomas Fjord, Hvide Sande
82 Zlor	12.22	3	21	Erik Kristian, Aarsb
83 Sværthavet	12.22	4	21	Jens S. Christensen, Aarsb
84 Tuxen	10.40	2,19	21	Johannes Nielsen, N. Lyngvig
85 Deen	12.21	4	23	Oscar Nielsen, Haurvig
87 Mary	6.22	3	10	Jens M. Baskby, Ringkøbing
90 Paulus	12.14	5	26	Paul J. Mej. Hvide Sande
92 Sigurd	10.28	2,27	16	Iver Thygesen, Sønderup
93 Jøany	7.47	3	14	Kristian Mortensen, Ringkøbing
93 Skandis	8.22	3	15	Anders K. Pedersen, Fjæl
100 Mia	10.22	3	20	Jens Vagn Iversen, Hvide Sande
102 David	9.21	3	10	Jens Christian Hansen, Klit
108 Ingaborg	8.21	3	12	Kristian Magnus Nielsen, Holmsland
109 Nordlyse	10.28	3	15	O. Jensen, Hvide Sande
108 Hæbe	6.79	1	10	Owl Hørløvsen, Sønderup
106 Hæbe	12.22	4	21	Mikl. K. Kristiansen, Nr. Lyngvig
110 Mari	10.24	3	15	A. Sørensen, Aarsb
115 Ene	11.24	1	12	Anders Christensen, Ringkøbing
115 Ingaborg	7.28	3	20	Anders Christensen, Ringkøbing
115 Mari	10.24	3	15	Anders Christensen, Ringkøbing
115 Vagn	10.24	1,10	10	Frøde Nielsen, Frønde, Ringkøbing
121 Gerda	7.79	3	20	Klemens Fr. Petersen, Hvide Sande
125 Marie	8.27	3	12	Kr. Yang Kristiansen, Ringkøbing
125 Helene	8.22	3	12	Carl Christian Larsen, Hvide Sande
127 Valkyrje	7.12	2,20	15	Anders Jensen Kortbrog, Staby pr. Ulfborg
129 Jeanine	6.06	1	6	Jens K. Søgaard Andersen, Bøj Klit, Holmsland
240 Charlis	6.09	2,10	7	Kr. Nielsen Petersen, Haurvig
255 Nordstjerne	7.22	3	12	Niels Christensen, N. Lyngvig
282 Lauri	6.21	3	12	Børre Iversen Jensen, Sønderup
282 Kristian	7.22	2,27	8	A. V. Thygesen, N. Lyngvig
215 Tuxen	4.02	1	8	O. Broc, Ringkøbing
242 Leth	6.56	1	8	Mikl. K. Johansen, Holmsland

V. Varde.

1 Solvæg	12.22	2	22	John Jensen Høj, Nymindergub
2 Raskbøl	10.20	2	22	Kr. Nielsen, Nymindergub
8 Hvide Stals	8.12	1	12	Edvard D. Grønvang, Bjerregaard
9 Kildsen	14.24	4	20	Peder Kr. Dahl Jensen, Bjerregaard
12 Hvide	12.12	1	12	Edvard D. Grønvang, Bjerregaard
14 Edith	12.21	4	22	S. Sillemus, Nymindergub
14 Odette	12.40	4	22	Jens Iversen, Bjerregaard
15 Anne	10.20	1	12	O. Christensen, Nymindergub
24 Svendens Mikla	6.29	1	10	J. Hansen, Bjerregaard
28 Sørensen	8.21	2,25	10	Mikl. Chr. Sørensen, Hvide Sande
28 Kristofel	8.22		12	Jens Larsen, Børk Mark

Aftryk af fiskeriårbogen 1937. Ri (Ringkøbing) og V (Varde retskreds).

manden for Vestjydsk Fiskeriforening, Claus Sørensen, har henstillet til Overvejelse, at forskellige Uddybningsarbejder: oprensning af Haurvig Rendens Norden-

de, oprensning af Havnen ved Gl. Vinterleje og ved Bjerregaard maa blive udført af VBV uden at Fiskeriforeningen skal betale 25% af Udgifterne.

Haurvig-Renden blev i sin tid fremstillet med en Dybde til Kote -3 m. Renden har nu mange Steder en Dybde paa kun 2 meter, hvilket maa anses for tilstrækkeligt at dens Nordende oprenses til af Hensyn til de Fartøjer, der nu besejler den.

Hvis de to Havne skal oprenses, maa Nordenden af Haurvig Rende ogsaa oprenses.

Vedr. Claus Sørensens Bemærkninger: af Hensyn til den stedfindende Aflejring i Renderne er det ikke tilstrækkeligt at oprense til Bundkote -1 meter.

Vejen fra Hvide Sande til Bjerggaard er langt fra god, men den befares dog af et betydeligt Antal Rutebiler, Person- og Lastbiler daglig. Vejen er ganske vist ikke vel egnet for Cyklistere, men ogsaa af disse Trafikanter møder jeg næsten altid en Del, når jeg ved Lejlighed befares Vejen.

Det er fremdeles min Opfattelse, at Vedligeholdelsen af den ca. 12 km lange Haurvig Rende vil andrage saa store Beløb, at disse formentlig ikke kan siges at staa i et rimeligt Forhold til de dermed forbundne økonomiske Fordele. En Opfattelse, jeg finder bekræftet derved, at de interesserede Parter ikke ser sig foranlediget til - eller i Stand til - at afholde 1/4 Del af Udgifterne ...

Staten har i sin Tid, medens Hvide Sande Kanalen var lukket, ofret betydelige Beløb paa fremstilling af dette Sejlløb.«

Der kan ikke uden videre drives godgørelsen for de statsmidler, der er afsat til vandbygningsvæsenet.

LEJERE OG GRUNDKØBERE

1938-39

Kontrakt 122. (*Søndergade 6*) Fisker Eli M. Pedersen, 1/3 1938. Grundmuret bygning med beboelseslejligheder. Matr. nr. 11bg. Overdrages 1/6 1946 til læge Sven Børge Løgstrup. Overdraget 1/10 1948 til Holmsland Kommune. Lægebolig. Arealudvidelse 1/4 1961. Uopsigelig af V.B.V. til 1/4 1998.

Kontrakt 123. (*P-plads ved Bredgade*) Købmand Anders Kruse, 1/6 1938. Grundmuret bygning med beboelse og lager af købmandsvarer. Tillæg til areal under kontrakt nr.25. Ophævet 31/12 1949.

Kontrakt 124. (*Bredgade 6-8*) Tømrermester Karl Juul Mikkelsen, 1/10 1938. Grundmuret bygning med beboelse og butikker. Uopsigelig af V.B.V. til 1/10 1998. Matr. nr. 11bl. Opsagt 1/10 1939, da grunden ønskes delt. Areal udlejes derefter ved kontrakterne nr. 135 og 136.

Kontrakt 125. (*Bredgade 4 mod Stormgade*) Skomagermester Chr. Ligaard, 1/10 1938. Grundmuret bygning. Beboelse og butik. Matr. nr. 11bi. Fra 1/8 1946 overgået til chauffør Henry Thuren Pedersen. Overdraget 1/10 1964 til fru Linda Pedersen.

Kontrakt 126. (*Bredgade 4*) Skræddermester P.A. Pedersen, 1/10 1938. Grundmuret bygning. Beboelse og butik. Matr. nr. 11bk. Fra 1/4 1943 Ringkøbing Bank.

Kontrakt 128. (*Søndergade 4*) Slagter Carl Iversen, 1/10 1938. Grundmuret bygning med beboelse og butikker. Uopsigelig af V.B.V. til 1/10 1998. Fra 1/10 1938 overdraget til gårdejer Laurids Knudsen, Sønderby, Holmsland. Overdraget 1/4 1955 til slagtermester Sofus Pedersen, Hvide Sande. Matr. nr. 11bn.

Kontrakt 129. (*Nørregade 17*) Slusemedhjælper Frederik Christensen, nu ved kammer-slusen, Ribe. Kontrakt oprettes 1/10 1938. Frederik Christensen har tidligere som slusemedhjælper ved Hvide Sande sluserne beboet huset, en boligbarak af træ, der har ligget på afgiftsfri grund. Fra 1/5 1940 fisker Kristian Muff, Sdr. Lyngvig. Ophævet 1/10

Murermester Anders Kusk Christensen opfører hus til malermester Niels Enevoldsen i Bredgade o. 1939. I baggrunden sømandshjemmet og den nyopførte telefoncentral tilhørende Thyge Vembs døtre Jensine og Nielsine Nielsen (Restaurant Slusen). Det mørke træhus tømrer og glarmester Jens Jensen.

1955, da der indgås ny kontrakt med fiske-skipper Chr. Nederby samtidig med, at par-cellen udvides.

Kontrakt 130. (Søndergade 1) Installatør Niels S. Kaalund, Rækker Mølle pr. Sædding, 1/10 1938. Elektricitetsværk og bolig. Uopsigelig til 1/10 1998. Udvidet 1/6 1947. Udvidet 1/4 1951. Udvidet 1/10 1953. Indskrænket 1/4 1961 p. gr. af vejudvidelse. Indskrænket 1/4 1964 ved Hvide Sande Elforsynings overtage-lse af transformatorbygning med tilhø-rende grund. Matr. 11bm.

Kontrakt 132. (Søndergade 2) Fisker Viggo Sørensen, Hvide Sande, 1/7 1939. Grund-muret beboelse. Arealudvidelse 1/10 1939 i forbindelse med byggeri. Indskrænket 1/4 1961 som følge af vej anlæg. Uopsigelig af V.B.V. til 1/10 1999. Matr. nr. 11bo

Kontrakt 135. (Bredgade 8) Malermester Niels Enevoldsen, 1/10 1939. Grundmuret

bygning til beboelse. Fra 15/9 1944 maler-mester Herluf Lønberg Pedersen, Hvide Sande. Fra 1/10 1945 fiskeopkøber Svend Aage Sørensen, Hvide Sande. Fra 1/1 1948 fiskeopkøber Chr. Christensen. Matr. 11bl.

Kontrakt 136. (Bredgade 6) Tømrer og glar-mester Jens Jensen, Hvide Sande, 1/10 1939. Grundmuret bygning. Butik og beboelse. Matr. nr. 11bp.

Kontrakt 137. (Metheasvej 7) Bagermester Niels Urup Hansen, Hvide Sande, 1/10 1939. Butik og beboelse. Grundmuret bage-ri. Uopsigelig til 1/10 1999. Matr. nr. 11bq. Fra 8/11 1941 overgået til bagermester Mag-ne Jørgensen.

Kontrakt 138. (Havnegade 3) Barber Ernst Overgaard, Hvide Sande, 1/10 1939. Barber-stue (butik) og beboelse. Matr. nr. 11br.

REDSKABSHUSE

I hele perioden foregår der på sydsiden udlejning af små arealer til redskabsskure. Disse arealer flyttes flere gange mod syd, efterhånden som den egentlige bebyggelse breder sig og i takt med arealernes inddragelse til havneanlæg.

Klaus Hansen, Bjerregaard, 1/10 1931.

Frederik Hansen, 1/10 1931.

Kristian N. Sørensen (Muff), Bjerregaard, 1/10 1931.

Otto Hejde Sørensen, Haurvig, 1/11 1931.

Jens Jørgen Andreas Christensen, Nymindegab, 1/11 1931.

Knud Gravesen, Bjerregaard, 1/11 1931.

Ole Jørgen Jensen, Aargab, 1/11 1931.

Ludvig Christensen, Nymindegab, 1/11 1931.

Eli M. Pedersen, Nymindegab, 1/11 1931.

Jens Sørensen Kristensen, Aargab, 1/11 1931.

Jens Stausholm Pedersen, Nymindegab, 1/4 1932.

Jens Sørensen, Nørre Lyngvig, 1/4 1932.

Peder Høj, Nymindegab, 1/4 1932.

Aage Fjordside, Nørre Lyngvig, 1/4 1932.

Jeppe M. Gravesen, Nymindegab, 1/4 1932.

Kristen Vandborg, Hvide Sande, 1/4 1932.

Jens Jakobsen, Søndervig, 1/5 1932.

Peder J. Høj, Hvide Sande, 1/10 1933.

Klemm Pedersen, Venø pr. Struer, 1/10 1933.

Hans Kristian Jensen, Haurvig, 1/10 1933.

Jacob M. Christensen, Hvide Sande, 1/3 1934.

Gravers Andersen, Ringkøbing, 1/4 1934.

Iver Thygesen, Søndervig, 1/4 1934.

Karl Emil Pedersen, Hvide Sande, 1/5 1934.

Oskar Nielsen, Haurvig, 1/5 1934.

Anton Andersen, Obling, Sdr. Bork, 1/5 1934.

Svend Aage Sørensen, Nymindegab, 1/5 1934.

Hans Peter Poulsen, indgået 28/6 1934.

Sigfred Jensen, Nymindegab, 1/10 1934.

Ole Lauridsen Jensen, Aargab, 1/10 1934.

Ejnar Nielsen, Hvide Sande, 1/10 1934.

Jørgen Høj, 1/2 1935.

Vilhelm Vesterlund Jensen, Nørre Nebel, 1/4 1935.

Kristian N. Sørensen (Muff), Hvide Sande, 1/10 1935.

Ole Lauridsen Jensen, 1/10 1935.

Jens Iversen, Hvide Sande, 1/10 1935.

Jeppe M. Gravesen, Hvide Sande, 1/10 1935.

Georg Iversen, 1/10 1935.

Martin A. Sørensen, 1/12 1935.

På nordsiden opførtes i byggeperioden på vandbygningsvæsenets grund enkelte boliger beregnet for formænd og arbejdere, hvorefter de udlejedes.

Nørregade 9 og 11: 2 formandsboliger. Den ene senere udlejet til fiskerifoged P. Jensen Pedersen, Nymindegab.

Nørregade 17: Motorpasser Frederik Christensen. Boligbarak af træ. Se kontrakt nr.129.

Nørregade 21: Stürup og Prosch-Jensen, Ingeniørfirma. Træhus til beboelse. Udlejet 1/10 1940 til Niels Christian Ørgaard Nielsen. Nedrevet o. 1970 i forbindelse med skoleudvidelse.

Der fandtes naturligvis mange ejendomme uden for vandbygningsvæsenets område nord for sluseanlægget. Som følge af de herskende, ret frie forhold, er en stor del af den tids bebyggelse ikke registreret. Træhuse skød op efter mundtlige aftaler og forsvandt lige så hurtigt igen. Efter et datidigt kort fra 1932 kan følgende med sikkerhed placeres:

Nørregade 27: Niels Matzon. Husejer. Spisehus for anlægsarbejdere.

Nørregade 29: M.O. Tipsmark. Købmand. »Tatol«.

Nørregade 30: A. Christensen og tømrer N.P. Nielsen. Begge Ringkøbing. Udlejningsejendom.

Nørregade 31: Hans Christensen. Købmand. Parallelvej 11: Anton Urup Hansen. Fisker.

BYENS »OFFENTLIGE VÆRKER«

Der arbejdes fra vandbygningsvæsenets side fra o. 1933 målbevidst på en elementær byplanlægning, da det er blevet

Sil Hr. Vandlygningsdirektøren!

Vi underbegjæder Fiskere andraget hermed den højberede Direktør for Vandlygningsvæsenet om tilladelse til at leje en byggegrund - størrelse ^{ca.} 50 m² - ved Hvide Sande til opførelse af et Skur til Fiskerudskaller.

Bjerregaard, d. 10 Okt. 1931.

Med Høfagstelse

Mans Hansow
Bjerregaard
pr. Ringkjøbing

Frederik Hansow
Bjerregaard
pr. Ringkjøbing

Kristian N. Sørensen
Bjerregaard.
Ringkjøbing.

Den første ansøgning fra fiskere om at leje grund til redskabshuse ved Hvide Sande.

klart, at en byudvikling vil finde sted. Det gælder i første omgang om at forsyne byen med de nødvendige vand- og kloakanlæg samt at udstikke vejforløb og gadeplan. På havnen skal der opføres en toiletbygning.

I maj 1934 støbes der fundament for vandværkets højdebeholder på klitten mellem Mamrelund og landevejen og forskallingsarbejdet påbegyndes. Den 14. juni støber man siderne, og samtidig er udgravningen for en kloakstation tæt ved den gamle sikrings sydende begyndt.

Det er nu på tide at udsende en meddelelse til »Lejerne af Vandbygningsvæsenets Pladser ved Hvide Sande«

Heri bliver man gjort opmærksom på, at man lettest og billigst kan blive tilsluttet såvel vand som kloak, medens anlægsarbejderne

står på. Tilslutning til kloak er gratis for lejerne. Stikledningerne skal man selv betale. For vandtilslutning gælder det samme. Prisen for vand vil være 30 øre pr m³.

Ved udgangen af juli 1934 er vandbeholderen færdig og fundamentet til vandpumpestationen inden for de vestlige klitter støbt. I august støbes kloakstationen og vandpumpehuset færdigmures. Samtidig er opgravningen for ledningsnettet i gang. Kloakledningen i den sydligste vej - »Metheasvej« - er lagt, og hovedvandleddningen fra pumpestationen til højdebeholderen er omtrent fuldført. Bemærk, at benævnelsen »Metheasvej« allerede har officiel status i sommeren 1934. Methea Sørensen har lejet hjørnegrunden pr. 1. april og er ved at opføre grundmuret beboelseshus med tricotageforretning.

Vandstandssignaler

Vandbygningsvæsenet påtager sig intet Ansvar for Op-
retholdelsen af en bestemt Vanddybde i Kanaler, da Dybde-
forholdene kan være underkastet ret pludselige Foran-
dringer. Det maa derfor absolut tilrøbes Færerne af de
Fiskeforfæjer, der benytter Kanalen som Basis for Harfiske-
riet, jævnt og forfisse sig om Dybdeforholdenes øjeblikke-
lige Tilstand saavel paa Havvarlen som i selve Kanalen. De
Vandstanden i Havel selvfølgelig har en ikke ringe Betyd-
else paa Dybdeforholdene i Kanalen, vil der fra en
Signalmast paa den 19 m. høje Klit kaldet "Troldbjerg", ca. 200 m.
Nord for Afrendingslusen blive afgivet følgende Vandstands-

signaler:

Dag	Nat	Om Dagen:
		2 lange, sorte Cylindre højest (i sam- me Højde) betyder, at Havets Vand- stand er <u>normal</u> . (Middelvandstand)
		1, 2 eller 3 sorte Kugler med Spidsene opad højest (i en lodret Linie) betyder, at Havets Vandstand er henholdsvis 1/4, 1/2 eller 3/4 <u>under</u> Middelvandstand.
		1 kort, sort Cylindre højest betyder at Havets Vandstand er 1 m. <u>under</u> Middelvandstand.
		1 kort, sort Cylindre højest og umiddel- bart Syd for denne 1, 2 eller 3 sorte Kugler højest betyder, at Havets Vandstand er henholdsvis 1/4, 1/2 eller 3/4 m. <u>over</u> Middelvandstand

Om Natten: erstattes de lange Cylindre og Kuglerne med
gule Lanterner og den korte Cylindre med en rød Lanterna

Faresignaler

Fra en paa Toppen af den 15 m. høje Klit ca. 130 m. S.V.
for Kammerhusen (Vandtaarnsbakken) anbragt Sig-
nalmast med Paa af gives følgende Faresignaler:

Dag	Nat	Om Dagen:
		1 sort Kugle højest betyder "Havel rejser, dog er Baaejling endnu mulig".
		2 sorte Kugler højest (i en skraa Linie) betyder "Baaejling er færdig, sig Landing i den Pæ- ning, der angives af den nede- ste Kugle".
		3 sorte Kugler højest (saaledes at de danner en Trekant) betyder: "Havet Redningsbaaden".

Om Natten: erstattes Kuglerne
med hvide Lanterner.

3 Tønde: afgives desuden fra Ledemølerne eller
Stranden Signaler med Tudehorn, saaledes at de
føljende Meddelelser angives henholdsvis paa
Signal 1, 4 lange Tønde
Signal 2, 1 lang og 1 lang Tønde
Signal 3, 1 lang, 2 korte og 1 lang Tønde

Ringkøbing d. 14. 1937
S. K. Sørensen

Vandstandssignalmasten på Troldbjerg og faresignalmasten på Vandtårnsbakken.

I løbet af september fuldføres hoved-
vandledningen fra pumpestationen til høj-
debeholderen, som forsøgsvis fyldes.
Kloakeringen fortsætter gennem de udlag-
te gadestrækninger og på havnen er toilet-
bygningen helt færdig. Det samme er
kloakpumpestationen.

Den 6. marts 1935 modtager murer-
mester Anders Kusk Christensen af Vand-
bygningsvæsenet autorisation som kloak-
mester.

Hvide Sande er snart en »rigtig« by.

Hen mod udgangen af året 1934 er
vand- og kloakfaciliteterne ved at være
færdige. Højdebeholderen oven for
Mamrelund og lidt syd for kammer-
slusen er blevet tildækket med sand. Skrå-
ninger og overfladen er beklædt med
græstørv.

Man benytter lejligheden til at rejse en
egentlig faresignalmast på dette nye høj-
depunkt, og fra 1. dec. 1937 at regne vises
der kun vandstandssignaler fra den store
signalmast på Troldbjerg.

Sådan opstod altså den såkaldte »Vand-
tårnsbakke«, der i hjertet af det oprinde-
lige Hvide Sande var et uforglemmeligt ud-
sigtspunkt. Fra dens top kunne amatørfo-
tografene få deres panoramabilleder over
bebyggelsen og havnen og det ganske an-
læg. Og de gjorde det heldigvis til glæde
for eftertiden.

I nyere tid har man fjernet den.

MEN VANDVÆRKSVANDET ...

Fra en rapport o. 1935: »Det kan bemær-
kes, at Beboerne i Øjeblikket opsamler
mest muligt af Regnvandet fra Tagnedløb

til Brug ved Vask, fordi Vandværksvandet gør Tøjet gult.«

Nok har man fået vandværk i den nye by, men vandtes kvalitet lader meget tilbage at ønske, at dømme efter mængden af klager, der gennem borgerforeningen kanaliseres til V.B.V.

Den 11. sep. 1937 må borgerforeningens formand, Th Frydendahl Pedersen igen på flere beboeres vegne henlede ingeniørkontorets opmærksomhed på »Urenheden ved V.B.V.'s Vandforsyning.«

Snart lugter det, snart er det gult, til tider brunt. Det er svært at udvinde grundvand på den smalle klit, hvor man ikke må bore for dybt og suge for hårdt.

Den penible sag varer ved og belaster om noget især husmødrenes forhold til VBV.

Danø til vandbygningsdirektøren 7. nov. 1939. »... et Indhold af 2,6 mg/l af Jern og et Indhold af 0,8 mg/l af Mangan. I Københavns Vandforsyning forlanges, at Indholdet af Jern ikke overstiger 0,05 mg/l og at Indholdet af Mangan ikke overstiger 0,01 mg/l.

Der vil i Henhold til den foretagne Analyse formentlig ikke være Tvivl om, at det nævnte Vandforsyningsanlæg bør forsynes med et Filter ...«

Men, nej, der skal mere til.

Vandbygningsdirektøren: »Der er ganske vist betydelige Ulemper i form af Vandets uegnethed til Vask ... men da det af Analysen fremgaar, at Vandet ikke er sundhedsfarligt, finder man for Tiden ikke Anledning til at søge Bevilling til etablering af et Rensningsanlæg.«

ELFORSYNINGEN

Det er naturligt, at spørgsmålet om elforsyning til den nye by må røre stærkt på

sig. Der er i Hvide Sande ret tidligt dannet en borgerforening for at man kan stå sammen over for arealets ejer, der er den myndighed, som alt skal forelægges. Sognerådet, der har sæde på Holmsland, er ikke rigtigt med til det. Hvide Sande er vandbygningsvæsenets by.

Distriktsingeniør I. K. Danø refererer til den ny vandbygningsdirektør E. Hertz 20. jan. 1937:

Hvide Sande borgerforening rejser spørgsmålet om tilførsel af elektricitet til lys og kraft for beboerne ved Hvide Sande.

Beboerne mener tidligere at have fået en slags tilsagn fra vandbygningsdirektøren om, at denne ville interessere sig for en leveringsordning fra VBV.

Foruden at en sådan ordning ganske utvivlsomt ville være et gode for den efterhånden ret store befolkning ved Hvide Sande, kunne den også meget vel tænkes at få økonomisk betydning for VBV, men dette vil imidlertid betyde en udvidelse eller snarere en ombygning af den bestående kraftstation.

VBV kunne også være interesseret i, at Ringkjøbing Amts Højspændingsværk påtog sig al levering til såvel VBV som beboerne. Pointen kunne være, at RAH kunne gøres interesseret, hvis også VBV ville aftage strøm. VBV står foran store vedligeholdelsesinvesteringer i eget værk.

Anlæg af et lokalt værk vil kræve koncession fra VBV for så vidt angår statens arealer. Vandbygningsdirektøren har ikke tidligere villet tage stilling hertil, men har villet afvente Højspændingsværkets initiativ.

Der står altså sagen, som kører videre et års tid med forskellige udspil. En rådgivende ingeniør, George Lund, Aalborg, assisterer borgerforeningen og forsøger at

Vejen over kammerslusen. I baggrunden afvandingslusen og Troldbjerget. Jernkonstruktionen ved siden af kammerslusekajen er Claus Sørensens ålefangstredskab. Det var i en periode forsøgsvis monteret i en af slusens portkamre. (A. Grimstrup)

opstille en forsyningsplan, der kan tilfredsstille alle parter.

En overgang er der tale om, at Claus Sørensens påtænkte isværk i Hvide Sande også skal producere den fornødne mængde elektricitet til såvel VBV som til beboerne i Hvide Sande og omegn, men Claus Sørensens projekt bliver ikke til noget.

I 1938 træder installatør Niels Stie Kalund fra Rækker Mølle ind på arenaen. Han har planer om at opføre et jævnstrøms-elektricitetsværk i Hvide Sande. Dette accepteres af VBV, der selv ønsker at aftage strøm, hvorved eget værk ved slusemesterboligen kan lukkes. Der indgås overenskomst indeholdende aftaler om udstykning af byggegrund, ændring af slusevagtstationens manørvetavle, stangrækkens tilstand, oliepriser m.v. Elektrici-

tetsværket bygges på hjørnet mellem Mamrelundsvejen og landevejen for en pris af 60-70.000 kr og blev taget i brug den 24. december 1938. Der, hvor den nye installation var ført frem, skinnede det elektriske lys juleaften.

Hvide Sande Borgerforening retter den 7. aug. 1939 henvendelse til vandbygningsdirektøren. Emnerne er fortov og belysning. »Herved tillader vi os høfligt at ansøge Vandbygningsdirektoratet om Vandbygningsvæsenet vil anlægge Fortov paa de Gader, hvor der er opført Stenhuse og Gaderne er udvidede. Ligeledes tillader vi os at forespørge om Vandbygningsvæsenet vil opsætte Gadebelysning paa Gadehjørnerne.

For Hvide Sande Borgerforening,
sign. Urup Hansen.«

Hos Augustinus.

Ingeniør Danø anbefaler og »... fremsender Andragende fra Hvide Sande Borgerforening om, at VBV vil anlægge Fortove ved de Gadelinier, hvor der er Grundmurere huse, og at VBV vil forsyne Gaderne med Natbelysning ved Lamper i Gadekrydsene.

Det kan ikke nægtes, at det vilde pynte paa Gaderne og være til Nytte for Færdsele, om de nævnte Gader blev forsynede med Fortove.

Desuden ville det være ønskeligt om Afløb fra Tagnedløb blev ført til Kloakledning.

Det vil formentlig foreløbig være tilstrækkeligt at anbringe 4 stk elekt. Gadelamper. Anbringelsen vil for Tiden koste ca 300 kr. med de nuværende Priser og forudsat, Materialerne kan fremskaffes.«

På papiret ses en håndskreven fodnote: »Andragendet kan for Tiden ikke anbefales til Ministeriet«. Det blev der altså ikke noget af i første omgang, men snart kom det dog.

Lad os slutte beretningen om Hvide Sandes første årti med at kigge ind til køb-

mand Augustinus Nielsen på hjørnet ved vejen ned til havnen. Jyllandspostens Søren Jyde har været i butikken:

»Det første Hus i Hvide Sande ligger der stadig, trods den Fart, hvormed det blev opført, og de primitive Materialer, der blev brugt.

Det er et Træhus nede paa Havnen, og det var Augustinus Nielsen, der flyttede ind i det med sin Skibsprovianteringshandel.

Hans Kunder boede om Bord i Baadene i Havnen. De kom og gik, og somme Tider gik de uden at betale Regningen for den sidste Leverance.

Men Augustinus slog en streg over det, for det er jo da ikke det med Pengene, der er det vigtigste her i Livet. Det havde han selv konstateret.

Han var engang Entreprenør og havde sine Hænder inde i de gyldne Eventyr, da man udtørrede Stadil Fjord. Det gav mange Penge.

Han var ogsaa Studehandler, og det var heller ikke saa ilde.

Minespærringen. Et udspændt net skal forhindre miner i at drive mod sluseanlægget.

Saa blev han Landmand og det var ikke saa godt. De store Penge blev mindre og mindre, og Konjunkturerne kæmpede imod ham, og han blev for en Gangs Skyld den lille.

Augustinus Nielsen havde læst om Job, der satte sig hen i en Dynge Aske og begyndte at skrabe sig med Potteskaar.

Han har altid syntes, det var en underlig Beskæftigelse for Mandfolk, og saa kom han i Tanker om, at det kunne være de fik Brug for en Købmandshandel i den By, der en Dag skulde skyde op midt ude paa den øde Holmslands Klit. Ganske vist fandtes den kun som afstukene Veje paa Vandbygningsvæsenets Blaatryk af Kanalplanen – men det skadede jo ikke at være i god Tid.

Og saa en Dag i 1931 laa den lille Træhytte dermede i Sandet, og Fiskerne i Hav-

nebassinet begyndte at faa Butiksklokken til at klemte.

Augustinus Nielsen og hans Kone handlede Døgnet rundt.

De første Kunder kom om Morgenens Kl. 4, de sidste kantede sig ud af den smalle Dør ved Midnatstid.

Baadene kom ind og gik ud paa de mest ureglementerede Tider af Døgnet, men der var Omsætning, og der var Liv.

Paa Hyldeerne laa Stearinlys, Virginia-tobak, Haandsæbe, Underbukser, Livremme og Gummisko, i Skufferne var Svædsker, Risengryn og Fiskekroge, under Loftet hang Taljer og Blokke, Flagermuslygter, Kaffekander og hundrede andre uundværlige Ting, i Kælderen stod koldt Øl i Kasser sammen med Oliedunke.

Og saa gik Livet videre, der skete noget,

der kom en By, og i den By byggede Augustinus Nielsen et af de første, fine Murstenshuse mellem Træbarakkerne, men hans Butik er stadig den samme dernede i Skuret ved Havnen ...«

* * *

Hvide Sandes første årti er ved at være udrundet. Fra det bare intet - til et travlt samfund, hvor der arbejdes i alle døgnets lyse timer for at skaffe til dagen og vejen - og hvor der drømmes om fremgang og forbedringer.

Men ude i verden sænker mørket sig. Krigsudbruddet i eftersommeren 1939 får med det samme afledte følger for Hvide Sande og dens fiskerierhverv. Sandpumpens oprensning af indsejlingen må ophøre, da der overalt i Nordsøen vil kunne forekomme drivende miner. Fragtskibstrafikken over Hvide Sande til Ringkøbing ophører ligeledes ved udbruddet af det, der af samtiden kaldes »Stormagts-

krigen«. Nordsøfiskeriet lammes straks ved krigens udbrud, men efter en kortere tids forløb vover fiskerne sig på havet igen, minefaren til trods.

Det er nødvendigt at fiske.

NOTER

1. Fiskeriforeningernes historie og fiskerihavnens udvikling i øvrigt er beskrevet i Hvide Sande Fiskeriforenings jubilæumsskrift »Imellem molerne« af Alan Hjorth Rasmussen, 1982.
2. Der mangler enkelte kontraktnumre i oversigterne. Årsagen er i de fleste tilfælde, at der er tale om enkle og omtrent enslydende kontrakter omhandlende plads til redskabsskure. Sådanne lejemål er samlet i oversigten på side 115. I enkelte tilfælde er oprettelsen af kontrakten stillet i bero, eller den ses ikke i arkivalierne.

KILDER

VBV-arkivalier i Lokalhistorisk arkiv, Holmsland Kommune, hvor intet andet er nævnt.
Fotografier: Lokalhistorisk arkiv, Holmsland Kommune, hvor intet andet er nævnt.

Holger Ejby Villadsen
Født 1944 i Borris sogn
lærer
Apollovej 115
6960 Hvide Sande

Fra min skoletid i Herning 1938-43

af Thomas Johansen

»... De skal indtil videre gøre Tjeneste ved Postkontoret i Herning« (sign C. Mondrup). Sådan sluttede det brev, min far modtog i april 1938 fra de postale myndigheder i København, Han var da over-assistent i Silkeborg men var hermed avanceret til kontrollør.

Dette indvarslede en stor ændring i min hidtidige tilværelse, idet Herning var en ukendt by, og efter at have færdedes i Silkeborg og dens maleriske omegn måtte fremtiden imødeses med en vis skepsis. En enkelt gang havde jeg stået på toppen af Hørbylunde bakke (hvor Kaj Munk blev fundet myrdet i 1944) og herfra set, eller rettere skuet, ud over det vestjyske landskab, idet grænsen mellem Øst- og Vestjylland, der er geologisk betinget, går netop her.

Straks efter ankomsten var vi midt i det sædvanlige flytterod, og for at få noget at spise gik vi hen på et hotel. (Hjørnet af Bredgade og Fønnesbechsgade). Her oplevedes for første gang et eksempel på jysk lune: En gammel mand forlod restaurationen, men kom straks efter tilbage: »How, how, a glem't mi' kjæp«. Da han havde hentet den og gik ud igen, sagde han henvendt til os som nærmere forklaring: »Det er næ'r en dre'ker øl, så blywwer en så stærk, og så glemmer en si' kjæp!«

DE FØRSTE DAGE

Til en begyndelse er ens tilværelse domineret af hjem, skole og fritid. En vigtig sag var derfor spørgsmålet om, hvor vi kom til at bo.

Det traf sig så heldigt, at en assistent Hergaard afrejste fra postkontoret samtidigt med, at min far ankom, og vi kunne da overtage hans lejlighed, første sal i et toetages hus, Mindegade 22. Det ejedes af en enkefru Kjær Nielsen, der havde en stor familie i byen – selv beboede hun stueetagen.

Dagen efter ankomsten var vi inviteret til hendes datter og svigersøn, Chr. Overgaard. Denne, en tiltalende mand med et imponant ydre, var på det tidspunkt viceskoleinspektør ved Nørregades skole. Derefter var jeg med min mor henne på gymnasiet, hvor rektor C. L. Christensen ordnede indmeldelsen. Det forholdt sig desværre sådan, at mens oprykning til en ny klasse i Silkeborg fandt sted til april, var dette i Herning henlagt til juli. Det havde som følge, at jeg måtte starte i 3. mellem og »gå om« i et par måneder. Det var nærliggende, at jeg skulle begynde førstkommande mandag, men min mor sagde, at hun var overtroisk, så det blev tirsdag. På den måde fik jeg en slags symbolsk erstatning på een dag for det omtalte tidsrum.

Mindegade 22, 1938.

Imidlertid havde min far været på postkontoret og hilst på personalet; et morsomt træk bestod i, at to af postbudene heldholdsvis Stridsland og Landeværn. Postmesteren, der netop var blevet udnævnt, hed Jørgensen, men han var alvorligt syg og kom aldrig til at fungere som sådan. Embedet blev først varetaget af en kontrollør Dyck-Madsen og senere af A. R. Iversen, der blev udnævnt, da det blev ledigt.

INDTRYK AF DEN NYE SKOLE, OG JULEN 1938

Hovedregning havde altid været min skræk, og hvis man i Silkeborg var lidt

Min onkel (forrest) og min far forcerer sneen på en vej lidt uden for Herning. Vinteren 1938-39.

langsom, kunne man blive udsat for en elskværdig, sarkastisk bemærkning: »Det skulle gerne være i dag.« Dette modsvarede i Herning af: »Kniber det med at holde tallene i hovedet?« Kort sagt en tendens i retning af mere forståelse, men naturligvis var der også forskel på lærer Knudsen og adjunkt Balling!

En ejendommelig lærer var lektor M. Laursen, der underviste i tysk; i den første time kaldte han mig op til katederet og spurgte mig ud på tysk. (Hvorfor jeg var kommet til Herning m.m.). Jeg kunne heldigvis svare tilfredsstillende – omend på dansk.

Adjunkt M. Funch havde tidligere været lærer ved Th. Langs skoler i Silkeborg og underviste i gymnastik og sløjd. Gymnastiktimerne blev i Herning brugt til fodbold, som ikke dyrkedes ved min tidligere skole (der var det langbold). Hvad sløjd angår, var det henlagt til de ordinære undervisningstimer, hvad der var nyt for mig, eftersom man i Silkeborg afholdt denne undervisning på et frivilligt aftenkursus.

Julen 1938 udmærkede sig ved et stærkt snefald. Min faster og onkel fra København aflagde os et besøg, som jo måtte afhænge af trafiksituationen. Onkelen havde spurgt herom på Hovedbanegården og fået det svar: »Vi garanterer til Fredericia,« hvorefter han kunne svare: »Den er fin, for jeg har fået garanti fra Fredericia til Herning.« – Samme onkel, der var inkarneret københavner og aldrig tidligere havde besøgt Herning, gjorde den iagttagelse, at mange mennesker her var dårligt gående, hvad der fik ham til at bemærke: »Jeg bilder mig ind, at folk i mange tilfælde har haft svært ved at komme til læge, og derfor selv har gået og bikset med det.«

MELLEMSKOLEEKSAMEN

Efter optagelsesprøven til 4. mellem, som jeg jo allerede havde aflagt i Silkeborg, gik det mod mellemskoleeksamen.

Fra denne tid stammer erindringen om, at en af klassekammeraterne engang skulle »sidde efter«. Da jeg imidlertid traf ham på hjemvejen fra skolen, spurgte jeg let altereret: »Jamen – skulle du ikke sidde efter?«, hvortil han med et svedent grin bemærkede: »Det vil jeg skide på.« Her burde man naturligvis være blevet forarget, men på samme tid var det tankevækkende at høre den frihed og uafhængighed af autoriteterne, der her kom til udtryk.

Under selve eksamen oplevede jeg ved en enkelt lejlighed den modsætning, som fandtes mellem de seminarieuddannede og de akademisk uddannede lærere. Noget sådant var ukendt på skolen i Silkeborg, hvor der udelukkende var lærere med seminarieuddannelse. (De andre fandtes kun på Th. Langs skole, som jeg ikke var kommet til at frekventere, eftersom det var en betalingskole). Jeg var oppe i historie, og den i øvrigt udmærkede lærer R. P. Jensen måtte se sig tilsidesat af adjunkt Hans Müller, der havde overtaget eksaminationen. Det gjorde et ret pinligt indtryk, da jeg jo syntes godt om Jensens undervisning, hvori han af og til kunne hæve stemmen til et helt profetisk tonefald.

I engelsk, hvor Rektor eksaminerede, var førnævnte Chr. Overgaard censor. Min præstation forekom mig at være hæderlig, men ikke desto mindre fik jeg ug+, og da jeg omtalte dette for Overgaards datter, Kamma, havde hun kun denne kommentar: »Jamen far giver altid gode karakterer.«

Den overskyggende begivenhed fandt imidlertid sted i slutningen af eksamen og

bestod i, at jeg fik halsbetændelse. Rektor ville naturligvis helst undgå de administrative besværligheder, der er forbundet med en sygeeksamen, og spurgte, om jeg ikke kunne blive eksamineret »på sengen«, en udvej som vandt alles bifald, og den pågældende dag kom de første to lærere (M. Laursen og C. G. Siemonsen), og prøven i tysk blev overstået. Nogle dage efter var det lektor H. C. Klinge og Rektor, der tog sig af latin. Mit forhold til førstnævnte havde været lidt ambivalent, men alting vendte sig til det gode, da han afleverede følgende afskedssalut: »Et velfortjent mg+«. Det sidste fag var naturfag med lærerne lektor Jørgensen og adjunkt Tonnesen. Resultatet var tilfredsstillende, men det, der gjorde stærkest indtryk, var, at de to herrer på Jørgensens foranledning ikke fandt det nødvendigt at henlægge voteringen til stuen, som de andre lærere, men ordnede det i et hviskende tonefald, bøjet over kommoden.

HERNINGS OMEGN, NYE INTERESSER

Syd for byen lå den store Knudmose, som deltes af Vejlevej. Denne var snorlige og bekranset af grantræer på det første stykke, indtil den var kommet forbi mosen. På begge sider af vejen var der gangstier, der fulgte terrænets kurver. Det var den fortrukne gåtur, ja, faktisk den eneste mulige, hvis man hurtigt ville ud af byen – et forhold, der desværre udviklede sig til, at man som svar på spørgsmålet om, hvordan turen skulle gå, med en opgivende mine foreslog: »Vejlevej«. Meget er nu forandret; træerne er borte og vejen forlagt med en stor bue mod nordvest for at undgå bymidten. – En anden tur gik til den gamle, nedlagte kirkegård nord for

Forfatteren ved Søby sø. 1938. Dette landskab blev fuldstændig ændret, da man under besættelsen gravede brunkul i denne egn.

byen; herfra var der udsigt mod nord over store engarealer, der om foråret stod under vand. Den gamle kirke, hvis plads var markeret med en lav hæk, blev nedrevet, da Herning efter at være vokset op omkring jernbaneknudepunktet fik behov for en ny og større kirke. Den gamle altertavle blev da overført til Kølkær kirke.

Hvis man cyklede, kunne turene naturligvis forlænges til fjernere steder: Til Rind med den ensomt beliggende kirke, hvis tårn havde gavlene i nord og syd (hvad der ofte ses på denne egn). – Her lå spiren til en senere interesse for kirkearkitektur og -inventar. Fra Rind førte en grusvej mod syd langs Fjederholt å gennem den store Høgildgård plantage, i hvis nordlige del lå

Hjortsballe høje med en storslået udsigt i retning mod Herning og Ikast.

På den anden (østlige) side af Vejlevej var Kølkær, en stationsby på jernbanen mod Brande og Vejle. Øst herfor var der en hede, der strakte sig henimod St. Nørlund plantage. Det var et af de mest øde landskaber, jeg nogensinde havde set. Nær Kølkær, mod sydvest, lå Søby sø i et ret ubeboet område. Der blev under besættelsen gravet brunkul, hvad der har ændret landskabet totalt. Sidst jeg var der, var en mindre skov vokset op, og man måtte gå et godt stykke vej, inden man nåede søbredden.

Fru Kjær ejede et sommerhus ved Borsø ved Silkeborg, og det overlod hun os

i en periode i sommeren 1939 (og 1940-41). »Os«, dvs. mine forældre, min faster og onkel fra København, og jeg. Denne sommer var en slags modstykke til snevinteren 1938-39, idet solen skinnede hver morgen for op af dagen at forsvinde i heldagsregn. En dag så vi på et landkort en lokalitet: Bjarup kirke (ruin), og min far, onkel og jeg cyklede derop. Der stod et mindekors, rejst 1915 af forfatteren Thor Lange, som i en længere periode var bosat i Rusland. Besøget var interessant, dels på grund af det sagn', der knytter sig til kirken, men også fordi der herfra udgik associationer til russisk litteratur og musik, der fangede interessen, og som senere skulle få afgørende betydning.

REALKLASSEN, BESÆTTELSEN OG DEN FØRSTE LUFTALARM

Efter mellemskoleeksamen fortsattes i realklassen. Der havde været tale om at gå direkte til gymnasiet, men Rektor og forældrene havde det sikkert fornuftige synspunkt, at jeg i så fald ville have en realklassen at falde tilbage på. Desuden var jeg begyndt i skolen som 6-årig, hvad der var et yderligere argument. Undervisningen fandt sted i nogle lokaler i Bethaniagade, og det forlød, at de var blevet kasseret som sådanne for 30 år siden. Hvad enten det nu var sandt eller ej, var de gode nok til undervisning.

Selve eksamen (i 1940) var en ret anstrengende affære, idet vi skulle op i alle fag. En stor del af forberedelsen tilbragte jeg i et lille egekrat, dér, hvor vejen til Rind kirke drejer bort fra hovedvejen. Skovbunden var ujævn, men dette i forbindelse med træernes krogede grene gjorde, at man kunne komme til at sidde lige så bekvemt som i en lænestol.

Fru Kjærs sommerhus ved Borresø. 1939.

Den 8. april havde man i radioen hørt, at englænderne havde udlagt miner langs den norske kyst, hvad vi ikke tillagde nogen særlig betydning, men ved 5-tiden den følgende morgen vågnede jeg ved en uro i huset. Det var min far, der var blevet kaldt ned på posthuset, men da han ankom, var det allerede besat af tyskerne; først og fremmest vel fordi der her var installeret en fjernskriverstation. Han

Thor Langes mindekors ved Bjarup kirkes ruin.

Rind kirke. 1938.

havde høfligst fået at vide, at han godt kunne gå hjem igen.

Om eftermiddagen var vi gået den sædvanlige tur langs Vejlevej, hvor vi så endeløse kolonner af militærkøretøjer med kurs mod nord, dvs. mod Norge. – Ellers mærkedes ikke så meget til besættelsen, som man kunne have forventet. Noget nyt var naturligvis, at der af og til var luftalarm.

En stjerneklar novemberaften var jeg på vej hjem efter et besøg hos en skolekammerat, Mogens Marker, som gik et par klasser under mig; hans far var overassistent ved postvæsenet. Kort efter at jeg var gået i seng lød luftalmen, og man troede, at nu skulle Herning bombes, hvad der heldigvis ikke var tilfældet, men ved denne anledning mente min mor, at det var bedst at vække fru Kjær; hun buldrede på hendes dør, og der udspandt sig følgende naturlige ordveksling: »Fru Kjær, der er luftalarm!« »Hvad, er der lukket for varmen?« »Nej, der er luftalarm!« »Er varmen gået ud??« – Da sagens alvor var blevet klar, gik vi ned og satte os i kælderen, hvor vi kom til at le hjerteligt. – »Om jeg da ku' begribe, hvad det var, der råbte nede i æ kjælder.«

Senere tog man en luftalarm med større sindsro.

KIRKER OMKRING HERNING

Ovenfor har Rind kirke været nævnt som den oprindelige anledning til interessen for kirkearkitektur og -inventar. I denne forbindelse skal nævnes min fasters mand, onkel Johs. Flor, der i faglige kredse var en anerkendt ekspert i skriftmaling. Han skriver i et brev fra 1941: »Jeg forstaaer så godt din Interesse for disse gamle Kirker, der er Intet som har den Duft af naiv Alvor og Skønhed som den middelalderlige Kirkekunst ...« – en beskrivelse, der illustrerer den stemning, der kan møde én ved et besøg i en sådan kirke.

Nu var der ikke så mange kirker fra middelalderen i Hernings omegn, men de, der var, blev flittigt besøgt. Først og fremmest Gjellerup kirke, der er enestående ved, at en indskrift over den sydlige indgang meddeler, at den blev opført i 1140. Af andre interessante indskrifter findes der i Ikast kirke tre, der fortæller: »Anno 1627 var keisers folk her, 1644 var svensken her«, og »Anno 1864 var østerigerne her.« Endelig findes en sten i Snejbjerg kirke, der oplyser, at i 1602 døde 209 mennesker af pest.

I takt med hedens opdyrkning efter krigen i 1864 og forøgelsen af folketallet var behovet for kirker vokset stærkt i sidste halvdel af 1800tallet. Undertiden var inventaret i disse nye kirker blevet overført fra en ældre, som det f.eks. var tilfældet i Sunds kirke. Her viste det sig imidlertid i 1940'erne, at også den nye kirke måtte udvides.

På de cykelture jeg foretog, mens jeg boede i Herning, var jeg ofte ledsaget af ovennævnte M. Marker, og turene førte vidt omkring. Interessen for kirkeinventar overførtes naturligt til klokkerne, hvad der gav anledning til adskillige besøg i kir-

ketårne. Specielt ville vi gerne have været i Rind kirkes tårn, men graveren svarede undvigende, så vi frafaldt ønsket. Senere viste det sig, at han ikke kunne klandres for sin uvilje, da det forlød, at modstandsbevægelsen havde en radiosender installeret dér. Interessen for kirker førte bl.a. til, at min gymnasiekammerat Niels Zeuthen, hvis far var sognepræst i Aulum, engang inviterede mig derop, så jeg kunne aflægge den derværende kirke et besøg.

Et særligt lyspunkt i denne tid var det, når min morbror, der var lokomotivfører i Skjern, af og til kom op til os og inviterede mig på weekend. Hermed var antallet af middelalderkirker, der kunne undersøges, blevet stærkt forøget.²

GYMNASIET

Helst ville jeg have fulgt den matematisk-naturvidenskabelige linie, men Rektor talte stærkt for den nysproglige, og derved blev det. At man nu var begyndt i en helt anden verden fremgik af, at gymnasiasterne havde deres egen skolegård, der lå øst for den bygning, der rummede de tilsvarende klasseværelser. I midten af gården, omgivet af en flisebelagt gang, stod et lindetræ, som eleverne i hvert frikvarter vandrede rundt om, i højtideligt tempo og altid i retning mod uret.

Men den største forandring var, at der nu oprådte helt nye kammerater: De, der fra 4. mellem var gået direkte til gymnasiet, uden som jeg at have taget realksamen. Blandt dem må nævnes Sigfred Aagaard, som jeg kom en del sammen med (og førnævnte Niels Zeuthen).

Det var imidlertid lærerne, deres personlighed og pædagogiske evner, der først og fremmest prægede gymnasietiden. – Sættes det humane i forgrunden, melder

Mogens Marker. 1941.

sig straks erindringen om lektor Ejlf Jørgensen, der i ordets egentlige forstand var en elsk-værdig lærer. Dertil kom, at han havde lune, hvad der af og til gav anledning til uventede bemærkninger; f.eks. da en elev var ved tavlen for at løse en matematisk opgave og herunder brugte overflødige parenteser, fik dette Jørgensen til

To gymnasiekammerater: Anders Hallundbæk (t.v.) og Sigfred Aagaard.

Adjunkt H. K. Stenfeldt Mathiassen følger sportsudøvelserne på stadion på skolens idrætsdag.

at udbrude: »Hvorfor alle de parenteser? – man går da ikke med pels om sommeren!« Karakteristisk for den samvittighedsfulde lærer var, at han, når han havde forklaret noget, som måtte skønnes ikke at være helt indlysende, så inkvisitorisk på forsamlingen og spurgte: »Indset?«

Undervisningen i de to vigtige fag, dansk og engelsk, varetoges af lektor M. Danielsen, der havde visse ligheder med lektor Jørgensen, men som til forskel var særdeles mageligt anlagt. Dette gav sig bl.a. udslag i, at hvis det ringede ud, mens han var midt i en sætning, standsede han øjeblikkeligt med en beklagende gestus. Denne hans holdning kunne godt komme til at smitte af på eleverne, navnlig fordi han havde den vane altid at høre de samme elever, hvad der gav anledning til, at en af dem spurgte, om dether kun var for faste kunder. – Han var særdeles belæst navnlig

i engelsk, og jeg husker, at han gjorde meget ud af en bestemt verslinie i et digt, hvori det hedder: »... like a noontide bee«. (Ordret: »... som en bi ved middagstide«.) Her måtte man fremhæve en dansk oversættelse, der gengav stemningen nøjagtigt: »... som summende bi over soltung vej«.

I de tre fag, fransk, latin og oldtidskundskab havde vi adjunkt H. K. Stenfeldt Mathiassen, der netop var blevet ansat ved skolen. Hans undervisning var absolut tilfredsstillende, men gav stort set ikke anledning til nærmere omtale.

Det var derimod tilfældet for lektor M. Laursens vedkommende. Han tog sig af tysk og kristendomskundskab, og jeg kendte ham jo allerede fra mellemskolen. Han var berømt for sin introduktion til tysk litteratur i almindelighed og til Goethes Faust i særdeleshed. – Da tyskerne brugte gotisk håndskrift, benyttede han denne form, når han skrev på tavlen, og i betragtning af, at denne skrifttype anvendtes her i landet i ældre tid, var det en udmærket måde til at blive fortrolig med den. Men da tyskerne, vistnok i 1943 ofrede sig, som det hed, for flertallet ved at indføre den nu brugte form, gik Laursen naturligvis også over til den.

Det andet fag, kristendomskundskab, interesserede mig betydeligt mere end tysk. Undervisningen (én ugentlig time) fandt i 3. G sted lige efter en gymnastiktime og følte efter de legemlige anstrengelser som en åndelig oase.

Skønt Laursen som regel var elskværdigheden selv, levede han på det humane område ikke helt op til de højder, som ville have svaret til hans pædagogiske evner.

I historie havde vi en personligt tiltalende lærer, adjunkt J. Villadsen Madsen, men desværre bestod hans undervisning ude-

lukkende i eksaminatorier. (»Så kunne vi høre ... (navnet)«). Denne undervisningsform er formentlig ideel i dette fag, hvis man vil sikre sig, at eleverne bestiller noget, men den virker ikke stimulerende på interessen, hvis man da ikke på forhånd er motiveret.

Situationen kunne minde om postmester Iversens, som, da han havde tiltrådt sit embede, havde den prisværdige idé, at nu skulle Herning postkontor være et mønstereksempel, men uheldigvis havde han ikke tænkt på de psykologiske faktorer, og derved kom han snart i modstrid med den vestjyske livsstil.

Begge forhold demonstrerer, at »bogstaven dræber, men ånden levendegør.«³ Et citat, som betragtet isoleret kan ses som en illustration af kontrasten mellem det rationelle og det irrationelle i tilværelsen. En kontrast, som man ret ofte kommer ud for.

Hvad angår det at være motiveret for et fag, var naturfag genstand for min store interesse. Det var heldigt, at vi her havde adjunkt A. R. Tonnesen som lærer. Fra realklassen husker jeg, at han engang spurgte klassen om, hvad den landtange hed, der begrænser Ringkøbing Fjord mod vest. Til forsamlingens beskæmmelse var jeg den eneste, der vidste, at den (som bekendt) hedder Holmsland Klit, hvad der fik Tonnesen til at bemærke, at det var for dårligt, at man skulle have det at vide af en tilrejsende elev.

Tonnesen forstod at gøre stoffet interessant, lad så være at jeg, som nævnt, var interesseret på forhånd. Han havde ladet duplikere nogle kortskitser i relation til egnens geologi, og spændende var det at få et vide, at der i en grusgrav ved Timring kunne findes hjåttænder og skaller af mus-

Adjunkt J. Villadsen Madsen på en klasseudflugt til Silkeborg.

lingen Astarte. Det førte til, at jeg sammen med ovennævnte M. Marker cyklede derud og spurgte nogle arbejdere om, hvor man kunne finde disse interessante sager. Som svar fik vi den oplysning, at vi kunne finde noget »derøwwer i æ bunni« (d.v.s. i bunden af grusgraven), hvilket viste sig at være korrekt.

SPORT, MUSIK OG SKOLEKOMEDIE

Et fag, der var i høj kurs ved skolen, var gymnastik, der om sommeren dyrkedes i form af idræt (100 m løb, højdespring, kuglestød etc.). Da jeg blev anset for at have evner i 100 m løb, blev jeg udtaget til deltagelse i den såkaldte triangelmatch.

Klar til 100 m løb. Triangelmatchen 1942. Forfatteren er nr. 1 fra højre.

Denne fandt sted hvert år i juni måned og bestod i en konkurrence mellem gymnasieelever fra Randers statsskole, Viborg katedralskole og Herning gymnasium. En af mine bekendte, der gik en klasse over mig, og som virkede for min deltagelse, var Niels Holst Sørensen, der senere blev chef for flyvevåbnet.

I 1940 var matchen henlagt til Randers, hvor vi blev modtaget af rektor Prip, som dog ikke havde dekreteteret frihed for de implicerede. Til gengæld inviterede han os til at gå frit omkring på skolen og lytte til de timer, som måtte interessere os. Jeg var inde i en klasse, hvor man gennem H. C. Andersens »Gartneren og Herskabet«, som jeg med skam at melde ikke kendte i forvejen. – Året efter fandt arrangementet sted i Viborg, hvor rektor Paludan, en ærværdig herre, stod for ledelsen. En begi-

venhed, der overskyggede alt andet, var meddelelsen om, at tyskerne havde invaderet Sovjetunionen, hvad vi fik at vide, mens vi holdt på Sunds station.

Den følgende match (1942), der fandt sted i Herning, har jeg ingen særlige erindringer om. – Det siger sig selv, at de pågældende gymnastiklærere, heriblandt adjunkt Funch, var til stede ved alle tre lejligheder.

Foruden idræt havde også sang og musik en fremtrædende plads i tilværelsen på skolen. Det var adjunkt J. Steffensen, der bibragte os en forestilling om musikkens hovedværker ved at spille dem på gramofon. Forresten en utaknemmelig opgave i min klasse, eftersom hovedparten af kammeraterne var optaget af swing-musikken, der da var på mode, hvad der bevirkede, at f. eks. wienerklassikerne ikke

Forfatteren vinder 400 m løbet. Skolens idrætsdag 19/9 1942.

havde de chancer, der tilkom dem. Da jeg, som nævnt ovenfor, allerede havde fattet interesse for russisk musik, lånte jeg ham Polowetserdansene fra Borodins opera »Fyrst Igor«, som imidlertid i høj grad faldt i klassens smag. – Dengang var det jo 78-plader, der afspillede med en metalstift, men man havde også forsøgt sig med fibertifter, der skulle slibes før hver afspilning, men som alligevel af og til brød sammen, inden pladen var slut. (Diamantstiften var netop ved at komme i brug, men LP-pladerne tilhørte en senere tid, for slet ikke at nævne CD'erne).

En årligt tilbagevendende begivenhed var skolekomedien. Der havde været muligheder for min optræden, men interessen manglede, bl.a. fordi jeg anså sagen for uvedkommende i forhold til de øvrige aktiviteter. Derfor gav jeg et høfligt afslag. Men rollen som tilskuer passede mig udmærket.

DET SIDSTE ÅR I GYMNASIET, OG EKSAMEN

Efter optagelsesprøven til III G fik jeg igen vrøvl med halsen, og denne gang skulle mandlerne fjernes. I tre dage var jeg indlagt, og nu fik jeg lyst til at stifte bekendtskab med den mere »avancerede« skønlitteratur. På baggrund af det ovenfor omtalte besøg ved Bjarup kirkeruin i 1938 var Dostojevskij nærliggende, og jeg læste »Raskolnikov« og efter hjemkomsten »Idioten« og »Brødrene Karamassov«.

Da vi efter ferien mødte i III G, spurgte »Tysk-Laursen«, i øvrigt som den eneste lærer, om, hvad vi havde læst i ferien. Han havde tilsyneladende ikke store forventninger om klassen som helhed, og han fik dem snart bekræftet, men da han kom til mig, blev han synligt overrasket, og min anseelse steg nok nogle grader.

(Men Dostojevskij skulle endnu en gang få betydning og denne gang afgøren-

Frikvarter i gymnasiet. Fra venstre: Anders Hallundbæk, Niels Zeuthen, Elisa Gørtz, Torben Hvam, Hjørdis Bækgaard, Sigfred Aagaard - Bodil Rud, Robert Jespersen, forfatteren, Ulla Eriksen. 1942.

de: Da jeg i 1948 søgte ind som bibliotekarelev ved Københavns kommunebiblioteker, blev jeg inviteret til en samtale, hvorunder man bl.a. ønskede at få et vide, hvad jeg havde læst, og eftersom jeg blev antaget, er jeg sikker på, at Dostojevskij her spillede den afgørende rolle).

Jeg var blevet udset til at være »klokker«, der var et ærefuldt og betroet hverv, hvad man ikke umiddelbart skulle tro. Det bestod i at ringe ind og ud, hvad der skete ved at trykke på en knap, der var anbragt i væggen bag min plads. Det var formentlig lektor Jørgensen, der stod bag »udnævnelsen«, og en dag sagde han, at der på et vist tidspunkt om formiddagen ville blive foranstaltet en luftværnsøvelse, der bestod i at ringe tre gange, hvorefter man ville søge ly i skolens dybest liggende lokaler.

Men, sagde han, tidspunktet skulle jeg selv bestemme, (naturligvis uden at sige det til nogen). I tredje time havde vi historie, så tidspunktet var næsten givet på forhånd. Dog fandt jeg det mest korrekt at orientere Villadsen Madsen inden timens begyndelse. Den, der blev eksamineret, har sikkert følt en vis lettelse, da alarmen gik; vi vandrede ned i Rektors kælder og indtog en aftenende holdning. Tidspunktet for øvelsens ophør havde jeg ingen indflydelse på; formentlig var det overladt til lektor Jørgensen.

Eksamen nærmede sig, hvad der medførte, at arbejdspresset øgedes, og fritiden indskrænkedes. M. Marker og jeg plejede at cykle en tur om eftermiddagen, men den indskrænkedes nu til kun at have Gjellerup kirke som mål. Under turen

Studenteholdet 1943. Bageste række fra venstre: Nr. 1: Anders Hallundbæk – nr. 4: Forfatteren – nr. 7: Niels Zeuthen – nr. 9: Sigfred Aagaard.

kom vi på landevejen mod Herning forbi en lille skov, der lå til højre som en ø midt i det dyrkede areal. Følgelig blev den kaldt »x ø«.

En anden sag var, at besættelsen trak ud, og at manglen på visse forbrugsgoder derfor blev mere og mere generende. Cykle-dækkene var i ret miserabel tilstand, så for at spare på dem måtte turene erstattes med gåture. Engang var vi gået ned til Høgildgaard plantage, og ved hjemkomsten viste skridttælleren 35.000 skridt. – Et helt andet eksempel på denne mangel gav en mand, der på sin jagt efter skrå fortalte de omkringstående om sin oplevelse i en tobaksforretning: »Kan a få skro? søe a«. »Nej, det ka' de ett', søe han.« »Nå, søe a, så vil a ett' handl' her mier, så'rn en begs! så'rn en begsbutik!!« – Derefter med

en fiffig mine: »Så stuk han mæ fier kardus.«

På kirkemødet i Nikæa i 325 havde man fastsat reglerne for påskedatoen (1. påskedag), der kan variere mellem 22/3 og 25/4. I 1943 faldt den på sidstnævnte dato, hvad der bevirkede, at pinsen faldt midt i eksamenstiden, men herved var der vundet ekstra tid til forberedelse. Der var heldigvis noget, der hed frifag, og dette betød, at man slap for at komme op i visse fag, hvor årskarakteren så blev overført til beviset. Det var Rektor der forkyndte, at for »de sprogliges« vedkommende drejede det sig om engelsk, hvilken oplysning modtoges med sympati. Dernæst latin, hvad der vakte stor begejstring; endelig historie, hvorefter fulgte næsten tumultagtige glædesscener.

Det første fag var dansk, hvor jeg, der jo havde fået hvervet at ringe ind og ud, d.v.s. som »klokker«, kom op i »Klokken« af H. C. Andersen, hvad der resulterede i en velvalgt kommentar fra en af kammeraterne: »Var 'et ett' skæbnens ironi, te' æ klok'får skuld' kom' op i 'Klokken'«?

Senere fulgte oldtidskundskab; her var vi for en gangs skyld inde tre ad gangen, sådan at man kunne høre på hinandens præstationer. Han, der blev eksamineret først, blev bl.a. spurgt om, hvem der foruden Niels Møller havde oversat de græske tragedier. Det ærgrede mig, at han ikke kendte Thor Lange, om hvem jeg havde kunnet holde et mindre foredrag.

Sidst kom turen til naturfag, hvor jeg skulle fortælle om cellens livsyttringer, et rart konkret spørgsmål som blev klaret til alles tilfredshed. »Nå, tillykke« sagde Tonnesen.

Så fulgte den obligate køretur rundt i byen med besøg i de her boende kammeraters hjem, og i umiddelbar fortsættelse af middagen (menuen stod på fisk, da det var »kødløs dag«) kørte vi i bus til Aulum, hvor vi tilbragte tiden til om morgenen i en af kammeraternes hjem.

Kort tid efter fulgte uddelingen af eksamensbeviser, der fandt sted under højtidelige former i Højskolehjemmets sal. Som afslutning på festlighederne var jeg en af de følgende aftener gæst ved en vellykket sammenkomst hos Sigfred Aagaard, og derefter, en solskinsformiddag, tog jeg cyklen og satte kurs mod min morbrors gæstfri hus i det kære Skjern.

NOTER

1. Thomas Johansen: De tre jomfruer. En studie i et østjysk sagn. (I: Folk og kultur, 1987).
2. Thomas Johansen: Strejftog i Skjern-egnen i 1940'erne. (I Hardsyssels Årbog, 1990).
3. Andet Korinterbrev. Kap. 3.6.

Thomas Johansen
Født 1924 i Silkeborg
Bibliotekar, 1953-69 ved
forskellige biblioteker.
1969-91 fagleder ved
Danmarks Biblioteksskole

Vi borer efter brunkul

af Christian Jensen

Jeg vil her fortælle lidt om den tid, jeg havde arbejde hos direktør Hvalsøe. Det var i efteråret 1945, jeg begyndte der. Hvalsøe havde brydningsretten til et af kullejerne i Ejstrup i Faster sogn, og så havde han et entreprenørfirma Haugård til at rømme overjorden og tage kullene op. Kullene blev med hestevogn kørt ned til ladesporet, hvor de blev læsset i banevogne. Der var tre spand heste, som gik fra det kulleje.

Vi var kun to arbejdere og så vores formand og boremester Jens Peder Pedersen (Skygge); han skulle hver morgen, når den lange kolonne af tomme banevogne kom til Ejstrup, fordele dem til de forskellige kullejer.

Det var hårdt arbejde at læsse kul, først fra kuldynger og op i et hestekøretøj, som læssede to tons, og så ned på ladesporet og skovle det op i en tyve tons banevogn med høje sider. Dette arbejde var altid på akkord, en krone pr. ton for læsning fra kuldynger og det samme i banevogn. Om søndagen var det dobbelt takst, to kroner pr. ton. Der var arbejdere, som tjente over hundrede kroner en søndag. Det var jo mange penge, da timelønnen dengang var cirke tre kroner, men amerikanske cigaretter kostede sort to kroner stykket, og lidt stimulans skulle der jo til, når der skulle læsses over 50 tons.

Min arbejdskammerat Johannes og mit arbejde var meget alsidigt. Vi havde en grøft på cirka to kilometer, som vi skulle holde opryddet. Vandet fra kulgravene blev pumpet op i den grøft. Så skulle vi holde opryddet nede på ladesport. Det kul, som var tabt, skulle skovles op og køres bort. Vejen fra kullejet til ladesporet skulle vi holde i orden. Det første stykke af vejen fra kullejet var svellevej. Det var en lille gade, idet der lå huse på begge sider, på østsiden Haugårds kontor, så nogle træhuse og den store sovebarak, på vestsiden smedien og seks-syv træhuse, et par af dem meget små; et lille rum med to køjer, et komfur, et lille bord og to stole, en lille forstue, hvor der var trængsel, hvis der stod tre par træsko. I nogle af husene holdt konen det rent og pænt, i andre kneb det lidt.

Det sidste stykke af vejen var grusvej, den skulle jo jævnlig have et læs grus. Når det var vinter og hundekoldt, hændte det ofte, at konerne bød os ind på en kop kaffe, men så kunne jeg jo også besørge deres ærinder, få en dosmerseddel med til købmanden og komme med varerne dagen efter. De var ærlige, jeg fik altid de penge, jeg havde lagt ud for dem, om ikke før så på lønningsdagen.

Det meste af tiden i vinteren 1946 og 47 stod Johannes og jeg ved en stor kuldynge

Der bores på et ukendt sted. Til højre boremester Jens Peder Pedersen (Skygge), de andre er ukendte. Ajletønden på vognen til venstre leverede vand, når der ikke var andre muligheder, f.eks. et vandløb. Mændene står omkring tønden, der blev fyldt med vand blandet med fed ler eller mergel til at "slime" siderne i boringen - i en snæver vending kunne komøg også bruges. De to mænd i baggrunden vrikker med pumpehåndtaget og pumper vand op i det en-tommers borerør, som boremesteren vrikker med. Borerøret går ned i jorden omgivet af et 4-tommers rør med en tud, så returvandet med det opborede materiale løb tilbage i kassen. Lagde man et sold over kassen, kunne man fange kulstykkerne og derved ikke blot sige, hvor langt nede kullet lå og hvor tykt laget var, men også vurdere kvaliteten. Til højre ligger ekstra rør. Boreholdet borer sandsynligvis efter nye kulforekomster.

og harpede de store kul fra. I Ejstrupkul-lene var der meget smuld (snus), som gik gennem soldet, men kullene havde ret så høj brændværdi. Der var stor mangel på brændsel de to vintre. Kullene, vi harpede fra, blev mest afhentet af nogle vognmænd fra Århus. De lejede ofte Johannes og mig til at hjælpe til med at læsse de seks tons på lastbilen, det fik vi hver seks kroner for. Dem havde vi lov til at putte i vores egne lommer, det pyntede jo på daglønnen. Vi fik 25 kroner om dagen, lidt over timeløn- nen. Det skete da også, jeg kunne hjælpe en frysende nabo til et læs kul. Hvalsøe sagde aldrig nej, når jeg bad om det.

I Haugårds sovebarak gik gamle Mikael- sen og fyrede i de tre kakkellovne, som stod i den lange gang. Der var et værelse, som stod tomt, det blev brugt til spil på sekseren. Om dagen, når det var regnvej, blev der spillet lidt om småbeløb, men om aftenen på lønningsdagen var det store bel- løb, der spadserede hen over brædtet. Spil- lerne stod så tæt, at bankøren knapt havde plads til at ryste raflebægeret.

Det, der gjorde det interessant at arbej- de ved kullejerne, var, at man traf en del mennesker, som skilte sig ud fra mæng- den, og som der kunne fortælles meget om.

Boreholdet i arbejde på ukendt sted. Til venstre står boremester Jens Peder Pedersen (Skygge) og vrikker med boret, i midten med ryggen til står forfatteren og vrikker med pumpen sammen med boremesterens søn Johannes Pedersen.

Men nu vil jeg så fortælle lidt om boring efter brunkul. Vi borede jo lidt derhjemme ved kullejerne i Ejstrup, men det var for at konstatere, hvor kullaget sluttede. Det kunne slutte fra fem meter tykt kullag til nul på fire løbende meter.

Når foråret kom, skulle vi ud og finde nye forekomster af kul. Så blev vi mandag morgen sammen med vores boregrej kørt ud, hvor vi skulle bore og blev så lørdag middag hentet hjem igen; kost og logi betalte Hvalsøe. Der var en mand, Eriksen hed han, vi kaldte ham »Manden med pilekvisten«. Han mente, at han foruden vand også kunne vise brunkul med pilekvisten. Ham kunne jeg godt lide, han skaffede os meget arbejde. Hvalsøe troede på ham, trods det at vi aldrig fandt brunkul efter hans spådomme. Det dybeste, vi gik ned med boret, var tyve meter; kul,

der var dybere nede, kunne det ikke lønne sig at grave op. Det var jo et interessant arbejde at bore efter kul: om der var kul, hvor dybt det lå nede, hvor tykt var kullaget, og om det var af god kvalitet.

I Filskov var vi og kortlægge et areal med kul. Vi borede i 14 dage, det var hos to ældre brødre og en søster. Det var tæt på gården, vi borede, så de to brødre stod ofte henne hos os og gravede med hænderne i det løse kul, vi skyllede op. De spurgte og spurgte: Hvor meget overjord? Hvor tykt er kullaget? Tror I, at det bliver gravet op? Det var lidt pinligt for os, for vi havde strenge ordrer hjemmefra om ikke at fortælle til nogen, hvad og hvor meget vi fandt. Kullene her var løse og smuldrede, nok med lav brændværdi, men det blev gravet op, og de tre søskende kom nok til en pæn sum penge.

Boreholdet i arbejde på ukendt sted. I midten boremester Jens Peder Pedersen (Skygge), de øvrige er ukendte.

I Ådum kortlagde vi også et areal, hvor der var brunkul. Der var ét på to meter, men så var der et sted en hel grube af kul, omkring seks meter overjord og et kullag på elleve meter. Det var et godt sted at åbne kulgraven, der blev plads til overjorden. Kullene dér var næsten tørveagtige, nok i den billige prisklasse.

Da vi borede efter kul i Pårup i Assing sogn, havde vi lidt bøv! med en mand, vi kaldte ham Kolombus. Han snusede rundt de steder, hvor der blev boret efter kul. Så gik han og så efter, om der lå kul ved borehullerne. Når han var i nærheden, så holdt vi spisepause og fjernede det kul, som eventuelt var fundet. Det var jo billigere at lure sig til det end selv bekoste borer, som kunne blive ret så dyre. Kom Kolombus over et borehold, som havde fundet et tykt kullag, så kunne han

skynde sig hen til nabogården og forsøge at få brydningsretten. Der fortælles, at han havde været heldig engang og luret sig til et godt kulleje.

I den varme og knastørre sommer i 1947 borede vi og kortlagde et kulleje nogle kilometer øst for Borris. Det var i nærheden af Skjern å. Da vi brugte en del vand til hver boring, var det jo let at hente vand i åen. Der var et helt pænt lag kul, og overjorden var rimelig, men i tre-fire meters dybde var der et 35 cm tykt gruslag, som var meget vandførende (som en stor vand-åre). Et par kubikmeter overjord ekstra det vidste man, hvad det kostede, en krone pr. kubikmeter, men når vandet strømmede ud fra siderne, så er der næsten ingen grænser for, hvad det kan koste. Det havde jeg set flere eksempler på i Nørre-Vium kullejer. Hvalsøe, som vi arbejdede for,

Der borer i Ejstrup lejet. Til højre boremester Jens Peder Pedersen (Skygge), der vrikker med boret, til venstre hans søn Johannes Pedersen, manden i midten er ukendt. De to sidste vrikker med pumpen. I baggrunden en spandgravemaskine, der graver overjord af, som hældes i tipvogne og køres væk. Ved boring ved et kulleje var meningen at kortlægge kullagets udstrækning.

ville selv tage kullene op. Han spurgte boremester Jens og mig, om vi ville have part i kullejet, men vi betakkede os og advarede ham, lad det skidt ligge, sagde vi, den kulgrav bliver en dødssejler, og det blev den. Der skulle gå fem-seks store vandpumper døgnet rundt, lidt strømsvigt og det hele stod under vand. Nu blev der vist også en afmatning i salget af brunkul. Det kulleje gav Hvalsøe en kæmpelussing økonomisk, vistnok mere end han kunne magte.

Borearbejdet var let og behageligt derude i det åbne landskab. Vi lavede tre boringer om dagen. Når det ikke drillede, tog en boring to timer, så tog vi en pause, for som boremesteren Jens Pedersen sagde: »Sådan noget godt arbejde skal man

hunden hvistmæ' holde hus med, for ellers får det for tidlig ende«.

Det var så lidt om, hvordan vi borede efter brunkul.

Men det er et arbejde, som nok helt er forsvundet, så jeg vil prøve at fortælle om, hvordan boregrejet så ud, og hvordan vi brugte det. Først en vandtæt kasse på fire ben og med fire arme, så den kunne flyttes. Tværs over kassen et brædt, hvorpå håndpumpen var monteret. Et fire tommer rør, to meter langt og med en tud, blev så gravet en 3/4 meter ned, og jorden blev stødt godt til om røret. Så blev kassen fyldt med vand, cirka 80 liter, som der blev blandet noget fedt ler eller mergel i, så det kunne slemme siderne i borehullet. Rørene, vi

borede med, var en-tommers rør, de var på to meter. På det første rør blev monteret en vandslange, som gik fra pumpen. I den anden ende af røret var der en spydspids svejset på tværs over røret. Så kunne vandet, vi pumpede ned, stråle ud og trykke det sand eller kul, vi løsnede med spydet, op på ydersiden af borerøret og ende i kassen, hvorfra så vandet blev pumpet ned igen. Der var et håndtag skruet på borerøret, som vi stod og vrikkede med,

når vi borede. Der måtte ikke bores for hurtigt ned, borehullet skulle slemmes rigtigt til, så det løse sand blev stående. Når vi ramte kullaget (om der var et), kunne vi mærke det i armene, så målte vi de rør, som var i jorden; så havde vi jordlagets tykkelse. Boringen i kullaget gik hurtigt og let, der var jo ingen sten, og vi kunne igen mærke det, når borespidsen var igenem kullene, så blev rørene målt igen, så havde vi kullagets tykkelse.

Christian Jensen
Husmand
Egerisvej 15, Astrup
6900 Skjern

Håndboldoplevelser

af Niels Peder Pedersen

Mine bedste oplevelser i Foreningslivet blev oplevet i KFUMs Idrætsforening her i mit fødesogn Bølling. I 1939 kom der et par fremmede karle her til sognet som tjenestekarle, og der hvor de kom fra, havde de spillet håndbold, og det førte de med her til og fik startet håndboldhold inden for KFUM her.

Jeg blev konfirmeret den 14. april 1940, kun få dage efter, at tyskerne havde besat vort land. Det betød så også, at der blev sat en stopper for at rejse længere væk i de første ungdomsår; så jeg blev herhjemme og blev medlem af ovennævnte forening for at dyrke idræt (håndbold). At dyrke idræt på landet og i de små landsbysamfund på den tid var en hel anden ting end i dag, det tåler slet ingen sammenligning. På dette tidspunkt var der overhovedet ingen idrætsfaciliteter på landet til udendørs sport. Derimod så det lidt anderledes ud for gymnastikken, som var af gammel dato og blev udøvet i sognets forsamlingshuse, der fungerede som gymnastiksale for sognets unge samt skolens børn. Gymnastikken havde vi megen fornøjelse af, men det var kun om vinteren det foregik, så nu blev der pludselig lejlighed til også at dyrke sport om sommeren. Men da der nu ikke fandtes nogen form for idrætsanlæg, ja hvad så? Se, dengang måtte vi selv finde ud af det og ligeså be-

tale for alt, hvad vi foretog os på dette område. Det gik så til på den måde, at der blev forhandlet med en af sognets landmænd om muligheden for at leje et stykke græsjord, altså et hjørne af køernes græsfenne, til at der måtte spilles håndbold og eventuelt fodbold på det afmærkede stykke. Det var på dette tidspunkt alle tiders med sådan et lejemål. Det var virkelig en storhed for vi unge, men lidt malurt var der, for aftalen var, at når vi ikke var der, måtte køerne også benytte det, så hver aften, inden vi skulle i gang med vores bold, måtte et hold, der blev valgt på skift, stille en halv time før og fjerne koklatter med mere, inden vi andre indfandt os. Hvis vi skulle til træning eller kamp i et af nabosognene, var situationen den samme, og så var det ikke sikkert, at de forskellige hold var lige propre med rengøringen. Det kunne let afsløres af de mange grønne buksebagdele efter sådan en spilleaften, men det er noget, vi siden har kunnet mere os meget over. Men det gav nu mange oplevelser, og så det helt enestående sammenhold og kammeratskab det gav i foreningen og blandt dens medlemmer, hvad der nu mange år efter står i frisk erindring, ligeså hvad et kammeratligt sammenhold kan betyde også senere hen i ens tilværelse.

Håndboldhold fra Bølling efter 1942, da man fik foreningen. Stående fra venstre: Sigurd Vig, Chr. Simonsen, Chr. Larsen. Knælende fra venstre: Niels Chr. Overgaard, Hans Thomsen, Sinkjær Nielsen. Forrest: Gunnar Villadsen. At Niels Peder Pedersen ikke er med, er der ingen forklaring på.

Som ledere og trænere havde vi nogle velvoksne karle med et, hvad jeg vil kalde sundt kristeligt livssyn, og hvor havde deres ord og gode eksempel en stor afsmitende virkning på os unge, der var med. De lærte os, hvad tab og vind med samme

sind vil sige. Eller det kunne være en velmenende irettesættelse, der havde til formål at give os selvrespekt og ligeledes respekt for andre og deres meninger. Ja, det er sådanne ting, der har sat sig spor også til gavn senere hen i sit liv. Det er sådan, hvad man oplever af disse ting og indtryk i den alder, suger man til sig som et stykke trækpapier. Gode oplevelser kan være med til at danne et livssyn og ståsted at leve på for fremtiden, ja for resten af sit liv. Ser jeg så tilbage over årene, der er gået, er det utroligt så mange mænd og kvin-

der fra de Danske Gymnastik og Idrætsforeninger, der har gjort et kæmpe stykke arbejde for ungdommen i foreningsarbejdet gennem tiderne og stadig gør sport til en stor oplevelse og velsignelse for den danske ungdom.

Niels Peder Pedersen
Født 1926 i Bølling
Død 1996

En spændende tid med store gymnastikoplevelser

af Frode Agergaard

Til indledning vil jeg fortælle, at jeg er vokset op på en vestjysk bondegård i Hover sogn, hvor jeg i dag bor sammen med min familie. Min barndom var en blanding af arbejde, leg og livsoplevelser, det kan jeg altså takke mine forældre og søskende for.

Man kan jo også her til indledning stille de to spørgsmål; om det var omgivelserne eller det var en arvelig egenskab, at jeg blev meget optaget af at dyrke gymnastik, som jeg vil fortælle om. Svaret på de to spørgsmål må være et både-og, idet det uden tvivl var fra mit hjem, jeg fik den største påvirkning til at deltage aktivt i gymnastik.

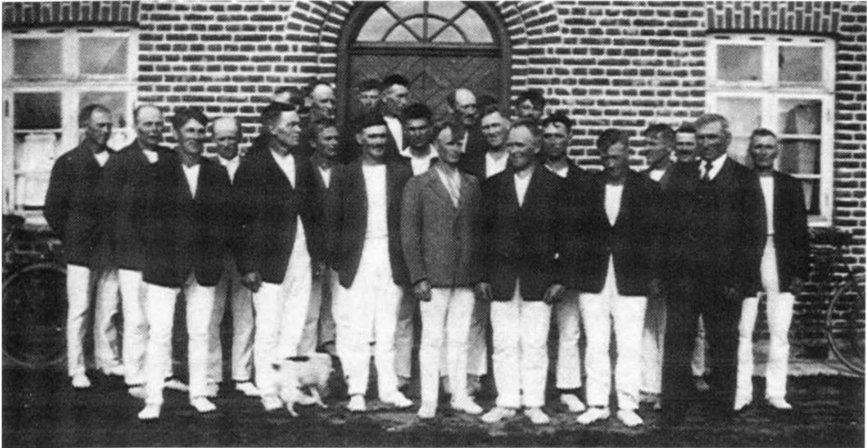
I 1865 tog to brødre fra Hover på vintrophold på Askov Højskole for at blive orienteret om den folkelige bevægelse, der spirede frem med oprettelse af højskoler, med afståelsen af Sønderjylland i 1864 og med Grundtvigs tanker, der var ved at få tag i bondebefolkningen i de år. Den ene af de to brødre var min oldefar Kristen Hansen Kristensen. Det var min oldefars generation og deres børn, der var med til at starte bl.a. gymnastikforeningen i Hover for godt 100 år siden. Det var den svenske gymnastik opkaldt efter gymnastikmanden Per H. Ling, der kom her til

landet og som blev inddraget i folkehøjskolens undervisning og delingsføreruddannelse. På samme tidspunkt blev der bygget øvelses- og forsamlingshuse i næsten hvert sogn, og de var med til at udvide den folkelige gymnastik. Målet var:

*Rygge ranke – ild i øje – lys i tanke,
hævet pande for det sande,
frihed over danske lande.*

I mine første skoleår, som var 7 år i Hover skole, var det ikke gymnastikundervisning, der fik tildelt mange timer, det blev kun 1 time i hver uge. Hjemme i mit hjem blev interessen øget på forskellig måde. F.eks. sørgede min far for, når vi skulle tærse korn i laden til jul, at der var et halvt gulv korn af kornneg, hvor vi drenge - vi var 6 - kunne lære at slå hoved-kraftspring og flik-flak.

Interessen for gymnastik blev også øget, når vi om aftenen fik lov til fra balkonen i forsamlingshuset at se på, at karlene lavede gymnastik. Her indåndedes »duften« af armbøj- og strækninger, kraftspring, håndstand og flik-flak. Sidste år jeg gik i skole, fik jeg lov til at komme med på karleholdet, som talte 35-40 karle. »Duf-ten« gav nu kraften til at indtage en af de

Mandshold i Hover ved jubilæet i 1930.

nederste pladser på holdet i nærheden af kakkellovnen. Det var også med lidt gåsehud på kroppen, jeg gik med rundt i salen og sang: »Høje Nord, friheds hjem« o.s.v.

Her i Hover lavede vi gymnastik to aftener om ugen i vinterhalvåret. Den første søndag i februar holdt vi fællestræning med to nabosogne, Ølstrup og No, hvor hvert hold, både piger og karle, viste, hvortil man var nået med træningen siden november, hvor man begyndte. Efter gymnastikken, som begyndte om eftermiddagen, spiste vi vores medbragte madpakke og ved den lejlighed udtalte to erfarne ledere sig om gymnastikken, de havde set om eftermiddagen - om der var noget, der skulle rettes lidt på. Dagen sluttede med dans.

I marts var der gymnastikopvisning her i Hover som afslutning på gymnastiksesonen. De første år jeg var med, var det pige- og karleholdene, der lavede opvisning, hvorimod der i de senere år er både børne- og motionshold med til opvisning. Ved disse opvisninger har forsamlingshu-

set været fyldt af tilskuere. Der blev sagt tak til lederne for det store arbejde, de ulønnet udførte for de aktive udøvere og for Gymnastikforeningen. Som påskønnelse fik lederne overrakt en gave.

Forårsgymnastikopvisninger i 1. Hovedkreds i Ringkøbing var også i marts. De blev og bliver afholdt over 2 dage. Det var store festdage at være med til, den ene dag med holdene fra Hover og den anden dag for at se på. De første år jeg var med, foregik opvisningen på Højskolehotellet i Ringkøbing. Her var der trængsel både på gulvet og på tilskuerpladserne, men i de senere år, hvor opvisningerne flyttede til Vesterhavshallen i Ringkøbing, var der lidt mere plads til gymnastikopvisningerne.

Interessen og udøvelsen af gymnastikken fik en positiv udvikling med mit ophold på Brejninggård Efterskole vinteren 1953-54. Vinteren 1955-56 fik jeg delingsføreruddannelse i gymnastik på Ryslinge Højskole. Det var to skoleophold, hvor man kan sige, man blev "lukket op", og så var det så op til en selv at holde sig i gang.

Damer og herrer, motionshold ved forårsopvisningen i Hover 1997. Forfatteren sidder i mellemste række yderst til højre.

Efter at have taget lederuddannelsen gav det mig mange gode oplevelser som leder af gymnastikhold, for mit vedkommende for både børne-, ungdoms- og motionshold herhjemme i Hover, men også som leder af hovedkredshold til amts-gymnastikstævner.

Til at hente fornyet inspiration holdt hovedkredsens delingsførermøder. Juledeleingsførermødet i Ringkøbing og landsdeleingsførermøderne i nytårsdagene (2.-4. januar) på en af vore gymnastik- eller idrætshøjskoler var udbytterige dage.

Musik til mandsgymnastikken kom i årene efter min lederuddannelse. De »lærde« stredes den gang om værdien af den ledsagelse til udøvelsen af gymnastik, men i dag har den »bidt« sig fast som en uundværlig del af øvelserne.

Sommergymnastikken gik på opvisninger til amts-gymnastikstævner og landsgymnastikstævner. Min første deltagelse i et landsstævne var i Odense i 1954, og det er blevet til 8 landsstævner ialt, som aktiv deltager for mit vedkommende. Med deltagelse af motionsholdene ved landsstævnerne kan vi i forældre- og bedsteforældregenerationen fortsat være aktive, de er med til at give styrke for både legeme og sjæl.

Den ugentlige gymnastiktræning her i Hover i vinterhalvåret er fastholdt for mit vedkommende. I dag er vor gymnastikforening sluttet sammen med boldklub og ungdomsforening til Hover Ungdoms- og Idrætsforening - HUIF.

Gymnastiksalen og kammeratskabet har givet mig mange gode og store oplevelser, både som aktiv gymnast, som leder

Puslingehold ved forårsopvisningen i Hover 1997.

og som bestyrelsesmedlem både her i Hover og i hovedkredsen.

Jeg nævnte til indledning min oldefars og bedsteforældres generations initiativer i sidste halvdel af 1800-tallet for bl.a. gymnastikken. Den interesse er fastholdt til nu, hvor 6. generation har fået gymnastikskoene på.

I 1990 fejrede vi 100 års jubilæum i Hover Gymnastikforening med 2 dages festligheder og med udgivelse af et jubilæums-

skrift »Hundrede aktive år i Hover Sogn«.

Som afslutning på denne lille beretning vil mit ønske være, at den folkelige gymnastik må leve videre i det aktive, i fællesskabet med sang, tale og andre idrætsaktiviteter, og at vi ved festlige gymnastikopvisninger og stævner må løfte fanen og synge bl.a. »Ja vi mødes alle unge« o.s.v. Må disse oplevelser blive omsmeltet til et personligt eje for den der deltager aktivt - det har det givet mig i rigt mål.

Frode Agergaard
Født 1936 i Hover
Gårdejer, »historie- og slægtsforsker«
Hoverdalvej 10
Hover
6971 Spjald

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Foreningsmeddelelser 1998

Årsmødet 1998 blev afholdt den 22. marts på Borbjerg Mølle i Holstebro kommune. Næsten 200 deltagere var kommet for at høre journalist Elsa Steen Sørensen fortælle levende og engageret om »Kartoffeltyskerne på Alheden«. Hendes interesse for emnet stammede fra hendes barndom, hvor faderen ofte fortalte om, at han var kartoffeltysker. I 1760 annoncerede Frederik den Femte i tyske aviser efter folk, der ville bosætte sig i Danmark mod at få jord, nogle års skattefrihed og arvefæste. Elsa Steen Sørensen stammer fra Krath-familien, der sammen med mange andre vandrede 1400 km fra Sydtyskland til Grønhøj. En del rejste igen, men 29 familier blev. Deres medbragte religiøse forskelle betød, at protestanterne slog sig ned i Grønhøj, reformerte og katolikker i Havredal. Frederiks kirke, opkaldt efter Frederik den Femte, blev lagt lige midt imellem. Elsa Steen Sørensen havde ikke alene forsket i familierne på Alheden, men havde også aflagt et begivenhedsrigt besøg hos sine fjerne slægtninge i Sydtyskland.

Foruden de kendte kartoffeltyskere på Alheden var der lignende kolonier andre steder, bl.a. på Randbøl Hede.

På den efterfølgende generalforsamling aflagde formanden, advokat Rudolf Knudsen, beretning om det forløbne år.

Årsmødet 1997 på Den danske Husflidsefterskole i Skjern samlede omkring 100 deltagere, som hørte museumsdirektør Ulla Thyrring, Herning fortælle om »Tekstilindustrien og bevaringen af dens gamle bygninger«.

Sommermødet 1997 blev afholdt i Harboøre-Hallen i Thyborøn-Harboøre kommune, hvor omkring 60 deltagere hørte højskolelærer Hans Kelstrup, Viborg, berette om »Den folkelige idræts historie«. Det udmærkede foredrag blev desuden transmitteret i Radio Midt & Vest.

Efter foredraget var der besøg ved Harboøre kirkes mange mindesmærker for omkomne fiskere og redningsfolk.

Busturen lørdag den 31. maj gik til Thy og Himmerland. De 50 deltagere besøgte Vestervig og Lodberg kirker. Turen gik videre gennem Hanstholm reservatet til Bunkermuseet og Fyrmuseet i Hanstholm. Derfra kørtes gennem Vejlerne til Aggersborg, hvor både vikingeborgen og herregården Aggersborggård blev besøgt. Sidste stop var Limfjordsmuseet og Frederik den Syvendes Kanal i Løgstør.

I 1996 etableredes et længe ønsket net af kontaktpersoner til at repræsentere Historisk Samfund i de egne af Ringkøbing Amt, hvor der ikke er valgt styrelsesmedlemmer. I maj 1997 holdt styrelsen møde

med kontaktpersonerne, bl.a. for at drøfte udformningen af Historisk Samfunds hverveplakat. Resultatet er blevet to meget smukke plakater med motiv fra Stubberkloster og Nr. Fjand fiskerleje.

»Hardsyssels Årbog 1997«, det 91. bind i rækken, udkom midt i oktober 1997 og bragte som sine forgængere en række nye, vægtige bidrag til Ringkøbing Amts historie. Årbogens redaktion er hele tiden på jagt efter stof, der henter sit emne fra Ringkøbing Amt og selvfølgelig helst stof, der kan interessere alle vore medlemmer.

Ved medlemsoptællingen pr. 1. januar 1998 havde Historisk Samfund 1.367 medlemmer. I 1998 tilkom 28 nye medlemmer og 20 meldte sig ud, altså en fremgang på 8 i forhold til 1. januar 1997. Vi vil gerne byde de nye medlemmer velkommen.

Gennem årene er forsøgt mange former for medlemshvervning, bl.a. de to smukke hverveplakater og hvervefolderen, men en fast regel er: Skaf os et nyt medlem, og som belønning får De efter eget valg en ældre årbog eller håndbog fra vort lager, så snart det nye medlem er indmeldt!

Om økonomien oplyste beretningen, at Historisk Samfund lever af medlemmernes årskontingent samt tilskud fra amtet, kommunerne og de lokale pengeinstitutter, foruden et årligt tilskud fra tips- og lottomidlerne.

Beretningen sluttede med at takke alle, der har ydet tilskud til Historisk Samfunds virke i 1997.

Regnskabet, der findes aftrykt på side 155-156, blev derefter gennemgået. Såvel beretningen som regnskabet blev godkendt af generalforsamlingen.

Ved det efterfølgende valg til styrelsen trak sekretær Erik Nørgaard sig tilbage efter 6 år i styrelsen, heraf de 5 som sekretær. I stedet nyvalgte statsamtmand Knud Jessen, Ringkøbing. Formanden Rudolf Knudsen begrundede forslaget ved at pege på den værdifulde tradition, at siden Historisk Samfunds stiftelse i 1907 har amtmanden næsten uafbrudt siddet i styrelsen. I stedet for afdøde redaktør Mogens Bendixsen nyvalgte Freddy Boysen, Ikast. Der var genvalg til Viktor Hedegaard, Asta Thomsen Jensen og Per Hauge Mortensen.

Under eventuelt rejstes fra salen forslag om inden generalforsamlingen at få udsendt dagsordenen med oplysning om, hvem der er på valg, enten sammen med indbydelsen eller i annoncen i dagbladet. Formanden tilkendegav, at forslaget ville blive taget til efterretning.

Sommermødet 1998 blev afholdt på Skarrildhus i Aaskov kommune. Omkring 200 havde fundet vej til denne »oase på heden« for at høre forfatteren og fortælleren Niels Jensen, Lind fortælle om »Rakkerliv i Vestjylland«. Han fortalte om Blicher, der har kendt rakkere, men måske også digtet lidt her og der i sine historier om dem. Vi hørte om rakkernes oprindelse som bøddelens assistenter og dem, der gjorde det urene arbejde, og som ordentlige folk absolut ikke ville omgås. De bar gode danske navne, men var faldet ud af samfundet. Den sidste af dem, Kjælle Kasper, døde i 1923 og blev begravet *uden for kirkegårdsdiget* i Rind – det varede længe, før de blev anerkendt som ordentlige mennesker.

Næste årsmøde afholdes den 14. marts i Egvad kommune og sommermødet den 6. juni i Struer kommune.

Ved brønden på kirkepladsen i Christiansfeld fortæller den lokale guide Ellen Hansen deltagerne om kirkebygningen med dens specielle tagrytter i stedet for tårn.

»Hardsyssels Årbog 1998« – det 92. bind i årbogsrækken – foreligger hermed som 2. række bind 32. Har De kendskab til stof om lokaliteter og tildragelser i Ringkøbing Amt - gerne fra vort århundrede - er De meget velkommen til at kontakte redaktionen. Adressen er: Cand. mag. Per Hauge Mortensen, Byskallet 54, 6950 Ringkøbing, Tlf. 97 32 26 35. Forfattere, der får deres artikler optaget i årbogen, belønnes med 10 eksemplarer af årbogen.

LOKALLITTERATUR TIL SALG

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt har udgivet en del lokalhistoriske bøger, som alle vore medlemmer kan købe til favørpris + forsendelsesomkostninger.

»Hardsyssels Årbog«. Af de ældre årgange kan følgende erhverves, så længe lager haves:

Årgang:	Medlemspris:	Ikke-medlemmer:
1929-1930	15 kr.	25 kr.
1972-1973	60 kr.	125 kr.
1975	60 kr.	125 kr.
1977-1990	60 kr.	125 kr.
1991-1994	90 kr.	140 kr.
1995-97	125 kr.	160 kr.

Alfred Kaae: »Fæster og husbonde i Hammerum herred«, 1971. Medlemspris: 12,00 kr. (ikke-medlemmer 25,00 kr.).

Arne Vagn Nielsen: »Ringkøbing amt – geologi og landskab«, 1982. (Hardsyssel-håndbog, 1). Medlemspris: 50,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.)

Ejner G. Pedersen: »Hørvej og hedevej i Hardsyssel«, 1986. (Hardsyssel-håndbog, 2). Medlemspris: 87,00 kr. (ikke-medlemmer: 125,00 kr.).

Gunnar Rønn og Jens Krogh: »Kirkeskibe i Ringkøbing amt«, 1992. (Hardsys-

sel-håndbog, 3). Medlemspris: 98,00 kr. (ikke-medlemmer: 148,00 kr.).

Knud Prange: »Herredssegl og kommunale våbener i Ringkøbing amt«, 1979. Medlemspris: 12,00 kr. (ikke-medlemmer: 25,00 kr.).

»Register til Hardsyssels årbog 1907-1966«, 1977. Medlemspris: 48,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.).

»Register til Hardsyssels årbog 1967-1986«, 1988. Medlemspris: 50,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.).

Peter Skastrup: »Hardsyssels stednavne«, 1979. Medlemspris: 12,00 kr. (ikke-medlemmer: 25,00 kr.).

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMT

Alle interesserede kan blive medlem. Det årlige kontingent er 125 kr., som opkræves sammen med »Hardsyssels Årbog« ved udgivelsen i oktober måned.

Indmeldelse kan ske til alle styrelsesmedlemmer eller ved henvendelse til sekretæren, lærer Leif Novrup, Baunebakken 8, Sevel, 7830 Vinderup, tlf. 97 44 83 01.

Alle nye medlemmer kan få den sidst udkomne »Hardsyssels Årbog« tilsendt til normal medlemspris, hvis det ønskes. Udmeldelse sker ved skriftlig henvendelse til sekretæren.

Historisk Samfunds møder arrangeres i samarbejde med Folkeuniversitetet.

BUSTURE. MEDDELELSER FRA TURLEDEREN

Historisk Samfunds bustur til Koldingegnen lørdag den 12. september 1998 havde 52 deltagere med 13 på venteliste. Det blev en vellykket tur, hvilket deltagerne gav udtryk for både enkeltvis og ved deres talsmand Rudolf Knudsen, der især frem-

hævdede det nyrestaurerede Koldinghus som en stor oplevelse.

Efter morgenkaffen på Vorbasse Kro gik turen ad den gamle hærvej, forbi den 50 tons store Hamborggårdsten til Klebæk Høje med den 45 meter lange skibssætning og runesten fra Vikingetiden flankeret af to bronzealderhøje. Runestenen med indskriften: »Revne og Tobbe gjorde disse kumler efter deres moder Vibrog« er én blandt kun fem danske runesten, der endnu står på oprindeligt leje i et vikingetidsanlæg.

Turen gik herfra til slottet Koldinghus med de nyrestaurerede fløje, som mange af deltagerne roste. Restaureringen, som er gennemført under ledelse af arkitekterne Inger og Johannes Exner, fik også tildelt EUROPA NOSTRA-prisen i 1993. Den bevarer ruinen som et stærkt virkende historisk monument. Ruinen indkapsles og beskyttes af en ny arkitektur, der indrammer og understreger dens fortællerværdi. Det er et princip, at ruinen berøres mindst muligt af restaureringen.

Ikke mindst særudstillingen om »Guld og smykker fra Pompeji« gjorde lykke. 150 mesterværker fra den romerske guldsmedekunst med bl.a. halssmykker, fingerringe, øreringe og armbånd kunne bese. 2000 år gamle skatte, der blev begravet ved vulkanen Vesuvs udbrud i år 79 e. Kr.

Herefter fortsattes til Skamlingsbanken – Sønderjyllands højeste punkt med 113 m – med flot udsigt ud over Lillebælt. Her spistes den medbragte mad i det fri sammen med sultne hvepse, men i tørvejr. Historien blev fortalt om den 16 meter høje mindstøtte for den sønderjyske sprogkamp. Den 18. maj 1843 afholdtes her den første store nationale fest med 6000 deltagere. Den anden store folkefest fandt sted

Der spises frokost i det grønne ved den 16 meter høje mindestøtte på Skamlingsbanken. I forgrunden ses den tidligere turleder Jørgen Østergaard med frue.

året efter den 4. juli, hvor der deltog ca 9000 mennesker. Som på mødet i 1843 var bonden Lautids Skau den første taler, efterfulgt af talere som Grundtvig og M. Goldschmidt.

Busturen sluttede i Brødremenighedens og honningkagerens by Christiansfeld. Den lokale guide Ellen Hansen, der er opvokset i byen og nu pensionist, fortalte levende og engageret om både brødremenighedens historie og traditioner. I over en time fortalte hun i kirken om bl.a. »hjertereligionen«, om kærlighedsmåltidet, om kirkens højtider, om Nytårsaften, hvor præsten præcis kl. 24.00 afbrydes helst midt i en sætning af blæserkoret og orglet, der da stemmer i med melodien: »Nu takker alle GUD«, og menigheden rejser sig op og synger første vers af denne salme. Hun fortalte videre om de første

bygninger i byen, om brønden på kirkepladsen og gik med os til den helt specielle kirkegård – Gudsageren, hvor mænd og kvinder begravnes hver for sig. Siden den første begravelse her i 1773 er ingen grave sløjfede.

Inden turen igen gik hjemad, drak vi eftermiddagskaffe og spiste honningkager på det berømte Brødremenighedens Hotel, hvor våbenhviledokumentet i 1864 blev underskrevet af Danmark og Preussen-Østrig. Vi drak kaffe i Kongesalen, hvor vi også kunne bese den fra konditoriet i Tivoli kendte konditor Gert Sørensens flot håndværksmæssigt udformede bryllupskager m.m.

Kl. 15.30 kørte bussen hjemad med deltagere mætte af kage og indtryk og med honningkager i bagagerummet.

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMTS STYRELSE

Lokalhistoriker Freddy Boysen,
Julsgårdsvej 27, Tulstrup, 7430 Ikast.
Tlf. 97 15 51 72.

Indvalgt 1998, turleder fra 1998.

Museumsinspektør Gudrun Gormsen,
Tjørnevej 46, Mejdal, 7500 Holstebro.
Tlf. 97 40 18 87. Indvalgt 1993.

Gårdejer Viktor Hedegaard,
Hedegaardsvej 11, Borbjerg,
7500 Holstebro. Tlf. 97 46 10 03.
Indvalgt 1996, kasserer fra 1996.

Direktør Niels Højberg,
Hans Brogesgade 19 I tv., 8000 Århus C.
Indvalgt 1997, næstformand fra 1997.

Journalist Asta Thomsen Jensen,
Arnborgvej 43, Borris, 6900 Skjern.
Tlf. 97 36 60 17.
Indvalgt 1994, medlem af årbogsredaktionen
fra 1997.

Statsamtmand Knud Jessen,
»Rindumgaard«, Holstebrovej 31,
6950 Ringkøbing.
Tlf. 97 32 08 55.
Indvalgt 1998, formand fra 1998.

Advokat Rudolf Knudsen,
Bredgade 2, 6920 Videbæk.
Tlf. 97 17 34 66.
Indvalgt 1987, næstformand fra 1998.

Cand. mag. Per Hauge Mortensen,
Byskallet 54, 6950 Ringkøbing.
Tlf. 97 32 26 35.

Indvalgt 1995, redaktør fra 1995.

Lærer Leif Novrup,
Baunebakken 8, Sevel, 7830 Vinderup.
Tlf. 97 44 83 01.

Indvalgt 1997, sekretær fra 1998.

Lærer Holger Ejby Villadsen,
Apollovej 115, 6960 Hvide Sande.
Tlf. 97 31 14 38. Indvalgt 1993,
medlem af årbogsredaktionen fra 1993.

Kassererkontor:

Pile Allé 102, 7500 Holstebro.
Tlf. 97 42 23 20. Giro 6 43 92 33.

Redaktion:

Cand.mag. Per Hauge Mortensen,
Byskallet 54, 6950 Ringkøbing. Tlf. 97 32 26 35.

Sekretariat:

Lærer Leif Novrup,
Baunebakken 8, Sevel, 7830 Vinderup.
Tlf. 97 44 83 01.

Salg af ældre årgange:

Bibliotekar Erik Nørgaard,
Holstebro Bibliotek,
Kirkestræde 11, 7500 Holstebro.
Tlf. 96 11 68 21.

E-post: ERIK.NOERGAARD@Holstebro.dk

Regnskab for 1997

Indtægter:

Medlemskontingent.....	166.050,00
Tilskud fra pengeinstitutter, kommuner og amt.....	27.700,00
Tilskud fra tipsmidler via D.L.F.....	4.595,00
Salg af årbøger.....	10.775,00
Renteindtægt.....	5.273,11
Diverse.....	1.773,00
	<u>216.166,11</u>

Udgifter

Hardsyssels Årbog 1997.....	131.938,25
Foredrag, møder og annoncer.....	25.022,50
Regnskab og kontorudgifter.....	23.953,48
Historisk Samfunds nye plakater og folder.....	15.151,25
Kontingent til D.L.F.....	3.000,00
Diverse.....	5.314,75
	<u>204.380,23</u>

Resultat

Indtægter.....	216.166,11
Udgifter.....	<u>204.380,23</u>
Overskud.....	<u>11.785,88</u>

Status

	Pr. 31/12 1996	Pr. 31/12 1997
Vestjysk Bank.....	135.851,44	44.335,51
Vestjysk Bank, højrentekonto.....	0	102.608,90
Ringkjøbing Bank, jubilæumskonto.....	0	25.982,88
BG Bank.....	29.564,88	5.805,18
Unibank.....	1.530,27	0
	<u>166.946,59</u>	<u>178.732,47</u>
Årets overskud.....	<u>11.785,88</u>	
Balance.....	<u>178.732,47</u>	<u>178.732,47</u>

Revisionspåtegning:

Kassebøger kontrolleret med bilagene.

Beholdninger (Bank og giro) ved årets slutning afstemt.

Intet fundet at bemærke.

Holstebro, den 7. februar 1998.

Else Madsen N. P. Lægaard

*Specifikation af regnskabet**Tilskud fra kommuner og amtskommune:*

Ringkøbing Amtskommune	8.000,00	
Aulum-Haderup	500,00	
Brande	500,00	
Egvad	500,00	
Herning	2.000,00	
Holmsland	300,00	
Holstebro	1.000,00	
Ikast	500,00	
Lemvig	300,00	
Ringkøbing	1.500,00	
Skjern	500,00	
Struer	1.000,00	
Thyholm	200,00	
Trehøje	500,00	
Ulfborg-Vemb	1.000,00	
Videbæk	1.000,00	
Vinderup	400,00	
Aaskov	1.000,00	
	I alt	20.700,00

Tilskud fra pengeinstitutter:

Midtbank Herning	1.000,00	
Nordvestbank Lemvig	500,00	
Ringkøbing Bank	2.000,00	
Ringkøbing Landbobank	1.500,00	
Unibank Herning	1.000,00	
Vestjysk Bank Holstebro	1.000,00	
	I alt	7.000,00

Renteindtægter:

Ringkøbing Bank, jubilæumskonto	982,88	
Vestjysk Bank, højrentekonto	2.608,90	
Vestjysk Bank, foreningskonto	1.658,53	
B/G Bank	22,80	
	I alt	5.273,11

Hardsyssel Årbog 1997:

Bogtrykker	78.205,00	
Emballage og ekspedition	6.540,00	
Moms	21.186,25	
Redigering	6.550,00	
Porto ved udsendelse	19.457,00	
	I alt	131.938,25

Register

omfattende personer (personer, der bare er nævnt, men ikke videre omtalt, er udeladt), stednavne og emner. B angiver billede, K henviser til kort.

- Agger-familien, Vadskjærgård, 15
Agger, Mads, Bøvling, 15
Agger, Mads, Borris, 19
Agger, Kristiane, gift Vejling, 19
Agger, Knud, maleren, 107, B 108
Aggersborg, købmand, 37, 41
Agergaard, Frode, B 147
Andersen, Anders, 56
Askov Højskole 145
- bavner, 28 ff
Bech, Poul Christian, 19
Bjarup kirke (ruin), 127
Bork, Caroline Augusta 18
Bork, Jens Iversen, sognepræst, 5, B 6, 7, B 7
Bork, Søren Hansen, byfoged, 18
Borresø 126
Bredemose 103
brunkul 137 ff
Bruun, Niels, sognefoged, 24, 25, 35, 41
Busch, Chr., degn og befalingsmand, 24, 25, 27, 32
Bølling KFUMs Idrætsforening 143, B 144
- Christensen, Anders Kusk, murerm., kloakm., 114, 117
Christensen, C. L., rektor, 123, 124, 127, 129, 135
Christensen (Svensgaard), Christian Peder 53, B 57, 58
Christensen (Svensgaard), Else Kathrine, f. Pedersen, 53, 57-58, B 57, B 59
Christensen, Jens, gårdmand, 42
Christensen, Jens Sørensen, bådformand, 100
Christensen, Mads, byfoged, 11, 12
Christensen, Ole 54
Claudi, birkedommer, 27, 30, 31, 34, 36, 39, 43
- Dahlgaard, Peder, strandfoged, 41
Danielsen, M., lektor, 130
Danø, ingeniør, 112, 120
- »Defence«, eng. lineskib, 27, 32, 33
delingsfører 147
Drewsen, Folmer, fiskekassefabrik, B 105
Dyssel, Just, foged og fuldmægtig, 20
- Eeg, Aamund, skipper, 23, 24, 25
Ejstrup-kullejer 137, B 141
Ellingsen, Knud, skipper og dannebrogsmænd, 35-37, 39, 40
epitafier, 5 ff, B
- Falkenberg, strandejere, 40, 41, 43
Feldborg plantage 49, 51
Fisker, Peder 47, 49
Fjord, Chr. 100
Fjord, Thomas, opsynsmand, 100
Flor, Johs. 128
Frederiksen, Holger 37, 40
»Frem«, sandpumper, 71, 74, 79
Fæster, toldinspektør, 34, 42, 43
- Gay, Chr. 29, 37, 44
Gays gård, Sdr. Vrist, B 38
Generalkommando Nørrejylland 24
Gerhardt, H. C. R., slusemester, 80
Gjellerup kirke 128, 134
Gjølbye, Niels, sognepræst, 46, 47
Gleerup, F. L., præst, 26, 27, 28
Grebdaahl, Niels, strandfoged, 40
Grønning, Ane Marie, rakker, 55
gymnasieelever, Herning 1942, B 134
gymnastik 145 ff
Gødalen 63, 77, 83
- Haderup kirkegård B 50
Hagemann, von, premierløjtnant, 39, 40
Hallundbæk, Anders 129, B 134, B 135
Harboøre kirkegård 43
Haugård, entreprenørfirma, 137, 138

- Hindø, P. Chr., Ringkøbing Sejlklub, B 75, 76, B 98
 Hendriksen, Peder, strandfoged, 23
 Henningsen, Poul, arkitekt, 107
 Hjortsballe Høje 126
 Hodde, Casper, rakker, 55
 Holgersen, F.C., købmand, 39
 Holmsland Klit 103
 Holstebro Avis 77
 Hotel Ringkjøbing B 13
 Hougård B 35
 Hou, Niels Chr., gårdmand, 35-37, 39, 40
 Hover Gymnastikforening 145-148, B
 Hover skole 145
 Hover sogn 145
 Hvalsøe, direktør, 137, 140
 Hvass, P. 29, 36
 Hvide Sande Borgerforening 118-120
 Hvide Sande nordhavn (Tyskerhavnen) K 66
 Hvide Sande, minespærring, B 121
 Hvide Sande redningsstation, 98-100, B 100
 Hvide Sande, sluser og by 63-122 (mange billeder)
 Høegh, P., proprietær, befalingsmand, 25, 32, 34, 40, 44
 Høgsbro-slægt 21
 Høgsbro, Hans Thomsen 21
 Høgsbro, Johanne Marie Hansdatter 21
 Høgsbro, Karen Hansdatter 21
 Høgsbro, Thomas, gdr., 21
 Høj, Edvard J., fiskeriforeningsformand, 86
 håndbold 143 ff, B 144
- Ikast kirke 128
 Ishøj, Edvard, distriktsingeniør 69, 70, 74, 76, 86, 96
 Iversen, A. R., postmester, 124, 131
 Iversen, Christen, 53, 55, 56
 Iversen, Iver, bankbestyrer, 112
- Jacobsgaard, Chr. S., 29, 36, 39, 41
 Jensdatter, Anne 12
 Jensdatter, Karen, præstekone, 5, 7, 9, 11
 Jensdatter, Karen 12
 Jensdatter, Maren 12
 Jensdatter, Mette 12
 Jensen, Andreas, fiskeauktionsmester, 100-103
 Jensen, Christen Vad, skovbetjent, 51
 Jensen, Christian, brunkulsarbejder, B 139
 Jensen, Jens, rådmand, borgmester, 13
 Jensen, Mads, købmand, 12
 Jensen, Oluf, rådmand, 12
 Jensen, Søren Vad, lærer, 51
 Jensen, Thomas, storkøbmand, 5, 13, 14
 Johansen, Thomas, bibliotekar, 123 ff, B 124, B 132, B 133, B 134, B 135
- Johansen, postkontrollør, B 124
 Jørgensen, Ejlif, lektor, 125, 129, 134
- Karberg, A. V., amtmand, 64, 65
 Kjær, Hans Hansen (Paludan), sognepræst, 5, 7, B 8, 9, B 10, B 11
 Kjær, Søren Sørensen (Paludan), magister, rektor, 7
 Kjær, Søren Mortensen (Paludan), rigens skriver, salmedigter, tolder, borgmester, 7
 Klit, Niels Iversen 33
 Knoppergaard 15
 Knude, Christian Agger 19
 Knude, Jøs 19
 Knudmose 125
 Kold ud, kaptajn, ridder, 24, 25, 27, 30
 Kogsgaard, Jens, husmand, 55, 56
 kort 1844, K 29
 Kristensen, Kristen Hansen 145
 Kruse, Anders, kioskejer, B 92, B 93, 96
 Kruse, Christian Lodberg Friis, distriktslæge 18
 Kvembjerg rakkere 55
 Kystmilitens 26
 Kystværnet 23
 Kaalund, Niels Stie, installatør, 119
- Landhusholdningsselskabet 46, 49, 50
 landsstævne, gymnastik, 147
 Lange, Thor, forfatter, 127, B 127
 Langer, Chr. 29, 35-39
 Lassen, L., kammerråd, landvæsenskommissær, 53, 56
 Laursen, M., lektor, 124, 125, 130, 133
 Laursdatter, Sidsel Marie 51
 Lemvig Museum 15, B 42
 Lillelund, C. F., vandbygningsdirektør, 64, 65, 77, 79, 80, 83, 86, 87, 95, 101, 103
 Lilleøre, Chr., strandfoged, 41
 Lodberg, Thorvald, genealog, 100, 103
 luftværnsøvelse 134
 Lund, Hans, byskriver, 18
- Madsdatter, Vibeke, 11, 12
 Madsen, J. Villadsen, adjunkt, 130, B 131
 Mamrelund B 75, 76, B 99, B 106
 Marker, Mogens 128, 131, 134
 Mathiasen, H. K. Stenfelt, adjunkt, 130, B 130
 Mattson, Harriet, pensionsværtinde, 96, B 110
 Meulengracht, Jakob van, maler, 5
 Mindegade nr. 22, 123, B 124
 minespærring, Hvide Sande B 121
 Mærsk Chr. C., 29, 36
 Møller, Jens Christian Agger 15

- navneklud 15 ff
 Neder Feldborg 51
 Neergaard, J. F., amtmand, 47, 49
 Neder Kjeldsmark 45, B 47, 49
 Nerenst, Chr., plantør, 49, 50, B 50, 51
 Nielsen, Augustinus, købmand, B 95, 120-122, B 120
 Nielsen, Josef 33
 Nielsen, Kjær, enkefru, 123, B 127, 128
 Nielsen, Vilh., redaktør, borgmester, 64, 65, 83, 86
 Nielsen, Stefan, borgmester, 21
 Nyland- slægt, Horsens, Ringkøbing, Emmerlev, 20 ff
 Nyland, Ane Katrine 20, 21
 (Nyland), Hans Nielsen 20
 Nyland, Johanne 20
 Nyland, Kristiane Nielsdatter 15, 17
 Nyland, Lauritz Hansen, handelsmand, rådmand, 20
 Nyland, Niels Lauridsen, købmand 20
 Nyland, Niels Nielsøn 20
 »Nymindegab«, sandpumper, 71, 74, B 81, B 96
 Nymindegab 63, 77
 Nørre-Vium-kullejer 140
- Olufsen, Jens, tolder, storkøbmand, borgmester, 5, 9, 11
 orlogsbrig B 31
 Overgaard, Chr., viseskoleinspektør, 123, 125
 Oxbjerg 53
- Paludan, Elisabeth Hansdatter 9
 Paludan, Hans Hansen (Kjær), sognepræst, 5, 7, B 8, 9, B 10, B 11
 Paludan, Hans Sørensen (Kjær), magister, rektor, 7
 Paludan, Maren Hansdatter 9, 10
 Paludan, Margrethe Hansdatter 9
 Paludan, Søren Mortensen (Kjær), rigens skriver, salmedigter, tolder, borgmester, 7
 Paludan, Søren 9
 Paludan, Vibeke Hansdatter 10
 Pedersen, Chr. Peder 53
 Pedersen, Hendrik 24
 Pedersen, Jens Peder (Skygge), boremester, 137, B 138-141, 141
 Pedersen, Johannes, brunkulsarbejder, 137, 138, B 139, B 141
 Pedersen, Peder 53
 Pedersen, P. Jensen, fiskerifoged, 30
 Pedersen, Stephan, rådmand 21
 Petersen, A. R., ingeniør, 65, 68
 plantningssagen 45
 Poulsen, Christian Bech 19
 Poulsen, Erling Bech 20
 priser (opbragte skibe) 32
- provideringsskmission 43
 provideringsskonnert 43
- rakkere, 55
 Rind kirke 126, B 128, 128, 129
 Ringkøbing Fjord 63
 Ringkøbing Handelsforening 65
 Ringkøbing hovedkreds 146
 Ringkøbing kirke 5 ff
 Ringkøbing Sejlklub 76
 ringridning 60
 Rydhave, hovedgård, 45
 Ryssestens nordre forstrand 27
 Røn, Chr. S., 29, 41
- Schuchardt, A. von, kaptajn, 27, 32, 33
 Schultz, H. K., ingeniørass. 68
 skudehandel 33
 Skønau, herredsfoged, 25, 27, 30-33, 39, 44
 slup B 24
 Smed, Chr. P., strandfoged, 40, 41
 Snebjerg kirke 128
 »stammestævne-skov« 49
 Steffensen, J., adjunkt, 132
 Stephansen, Karen Pedersdatter 21
 Stephansen, Peder, købmand, forpagter, 20, 21
 Stephansen, Stephan, præst, 18, 19, 21
 Stenumgaard, Raasted, 45, B 46
 Stockholm, Niels 40
 Strandgaarden, Fjaltring, 33, 41
 studenterhold 1943, Herning, B 135
 Stürup, J. og Prosch-Jensen, V., entreprenørfirma, 67, 77
 Sunds kirke 128
 Svensgaard, Christian Peder Christensen 53, B 57, 58
 Svensgaard, Christen Christiansen 53 ff, B 59, B 60, B 61
 Svensgaard, Else Kathrine Christensen 53, 57, 58, B 57, B 59
 Svengård 54, B 54, 55
 Svensgaard, Jens 58, B 59
 Svensgaard, Marie Kristine B 59
 Svensgaard, Mette Marie B 59
 Svensgaard, Peder 58, B 59
 Svensgaard, Peder Christiansen 54
 Søby sø B126, 126
 Sørensen, Claus, Vestjydsk Fiskeriforening, 112, 113
 Sørensen, Methea, tricotateghandler, 107
- Telleqvist, Carl von, generalmajor, 32
 Tim sogn 53 ff
 Timgård 53, 56, 57
 Thomesen, Oluf, købmand, byfoged, rådmand, 12

Tonnesen, adjunkt, 125, 131, 136
 Tranberg, E. C. T., godsejer, 85
 Tyskerhavn, Hvide Sande K 66

»Uforsagt«s forlis, slup, 23 ff
 Ulsøe, Niels, sognefoged, 49

Vandbygningsvæsenet 63
 Vandfuld Herred 33
 Vejling, Dybe sogn, 15
 Vejling, Maren 15
 Vejling, Peder Pedersen 15
 Veiling, Poul 19
 Vesterferring, Chr. Pedersen, strandfoged, 38

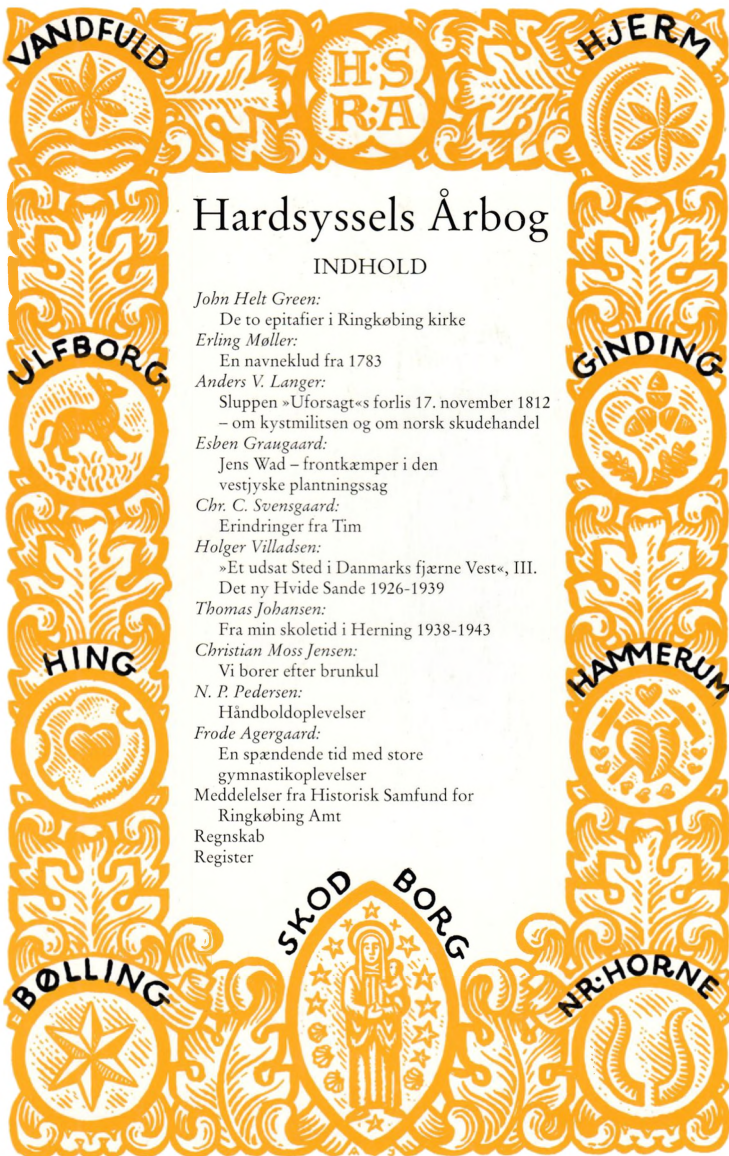
Wad, Christen, proprietær, 45-47, 49
 Wad, Jens Christensen, skovrejser, 45-47, B 48, 49-51,
 B 51
 Wad, Laurids 45
 Wad, Niels Christensen 50
 Wad, Niels 45, 46
 Wang, Thomas, strandrider, 27, 42, 43
 Westerby, Erik, politiassessor, forfatter, 11, 13

Zeuthen, Niels 129, B 134, B 135

»Ægir«, sandpumper 80

Øgelstrup 45
 Øllgaard, Hans Wulff, postmester, skriver, 19
 Øllgaard, Karen Nielsdatter 16, 18, 19, B 16
 Øllgaard, Karen Rasmusdatter 20
 Øllgaard, Kirstine Marie Nielsdatter 18
 Øllgaard, Niels Sørensen, Ølgod, 20
 Øllgaard, Niels Sørensen, købmand, Varde, 15, 17
 Øllgaard-slægt 20
 Øllgaard, Søren Nielsen, købmand, Varde, 20
 Østergård, Ryde, 45

Aagaard, Sigfred 129, B 129, B 134, B 135, 136
 Aasmundsen, Anders, norsk skipper, dannebrogsmænd, 43, 44

Hardsyssels Årbog

INDHOLD

John Helt Green:

De to epitafier i Ringkøbing kirke

Erling Møller:

En navneklud fra 1783

Anders V. Langer:

Sluppen »Uforsagt«s forlis 17. november 1812
– om kystmilitsen og om norsk skudehandel

Esben Graugaard:

Jens Wad – frontkæmper i den
vestjyske plantningssag

Chr. C. Svenggaard:

Erindringer fra Tim

Holger Villadsen:

»Et udsat Sted i Danmarks fjærne Vest«, III.
Det ny Hvide Sande 1926-1939

Thomas Johansen:

Fra min skoletid i Herning 1938-1943

Christian Moss Jensen:

Vi borer efter brunkul

N. P. Pedersen:

Håndboldoplevelser

Frode Agergaard:

En spændende tid med store
gymnastikoplevelser

Meddelelser fra Historisk Samfund for

Ringkøbing Amt

Regnskab

Register